

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LVI. évfolyam • 2010/3.

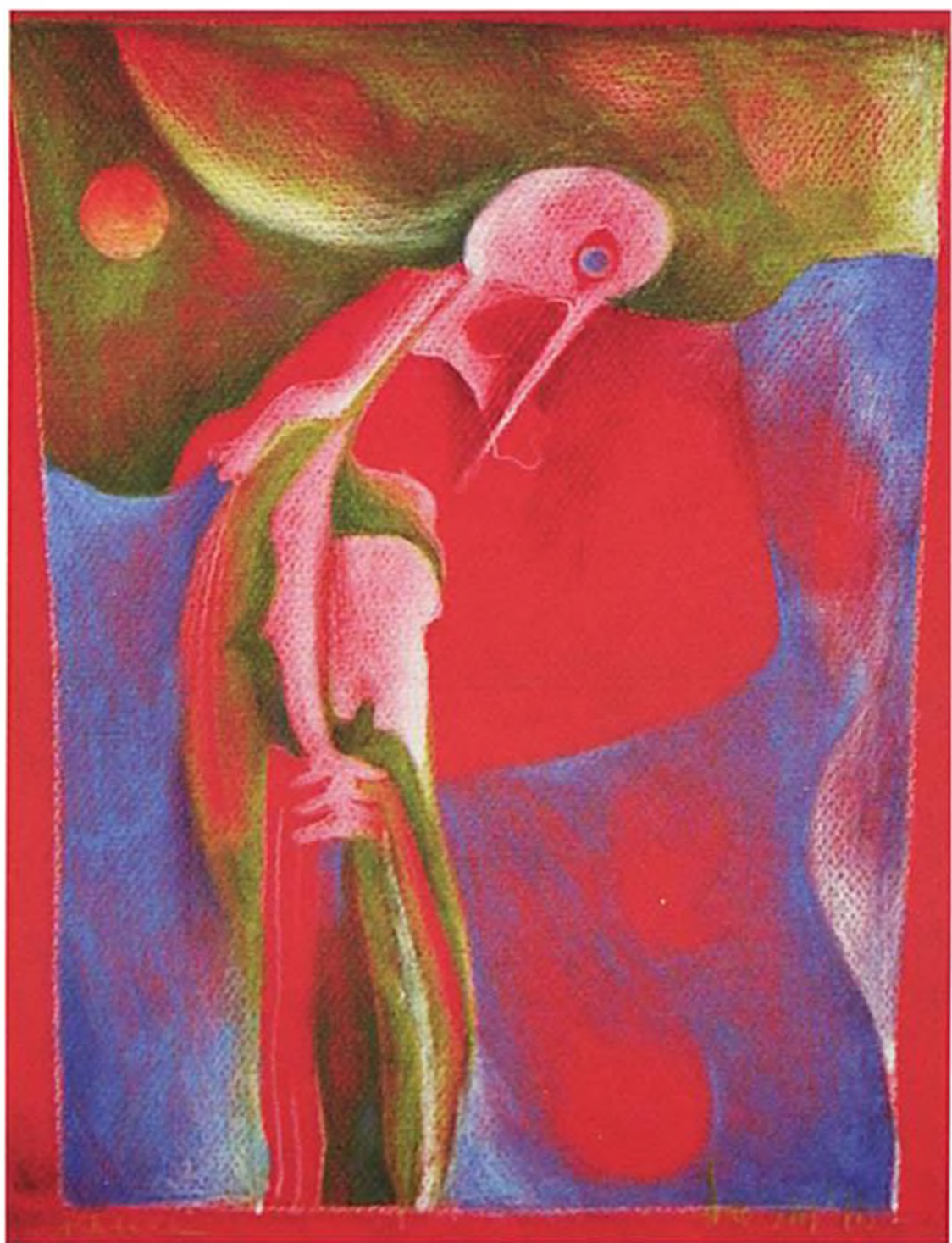
„Ezek a kedves kis
portékák”

Ficsku Pál,
Grecsó Krisztián,
Tóth Krisztina

Tózsér Árpád
esszéje

Dukay Nagy Ádám
verse

Földi Péter
írása

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Dukai Nagy Ádám</i>	Repülési terv; Sztratoszférahatar; Félke; Kismotor; Addig élsz; Jegyzet egy Semprun-állandóhoz	3
<i>Nyerges Gábor Ádám</i>	Szemeszterek a purgatóriumban	5
<i>Ádám Tamás</i>	Csüngve-takamak	9
<i>Szavairatok</i>	Villanyóra, villám, villamos	10

Próza és vidéke

<i>Télenyi Csaba</i>	Violet Cox arca 1., 2.	16
<i>Szalay Zoltán</i>	A kinevezés	20
<i>Kiss Zsolt</i>	Gyógyulás	25

„ezek a kedves kis portékák”

<i>Tóth Krisztina</i>	Tímár Zsófi muskátlija	30
<i>Greccsó Krisztián</i>	Messze szakadna / (Mellettem elférsz)	33
<i>Ficsku Pál</i>	Akinek nemet mondtak	39

Kutatóterület

<i>Tózsér Árpád</i>	Zrínyi Miklós Artúr király udvarában / (Jegyzet a Mikszáth-szövegek „intertextualitásáról”)	42
<i>G. Komoróczy Emőke</i>	A labirintus bejárása / Nagy Pál vizuális művészete	46

Találkozási pontok

<i>Baráthi Ottó</i>	Helyi gazdaság, helyi társadalom / Beszélgetés Brunda Gusztávval	60
---------------------	--	----

Kép-tér

<i>Földi Péter</i>	Levél Lizsnyánszky Erzsébethhez	69
--------------------	---------------------------------	----

Ami marad

<i>Nagy Csilla</i>	„Csak ami nincs, annak van bokra” / Tózsér Árpád: <i>Csatavirág</i>	70
<i>Koós István</i>	Esztétikai gubancok / Csobánka Zsuzsa: <i>Bog</i>	73
<i>Halmi Nikolett</i>	„Elburjánzik” / Erdődi Gábor: <i>Vénusz-udvarlás. Don Quijote metamorfózisai</i>	75
<i>Bedecks László</i>	Bolgár kalauz / <i>Almák – kortárs bolgár elbeszélők antológiája</i>	77
<i>Mizser Attila</i>	Határok, csendek, esték / Dobos Marianne: <i>Sorsfordító karácsonyok (1944, 1956, 1989)</i>	81
<i>Gréczy-Zsoldos Enikő</i>	Az újrarájzolt portré / <i>Leleplezett mellszobor – Nyomozások Kazinczy birtokán</i>	83
<i>Csukovits Anita</i>	„Pásztor családból származom...” / Lengyel Ágnes: <i>Egy palóc páztor öröksége. Gyurkó Pál számadókanász faragásai</i>	86
<i>Bolvári-Takács Gábor</i>	Visszaszámlálás / Popély Gyula: <i>Felvidék 1914–1920</i>	89
<i>Handó Péter</i>	Civil erdő / Matúz Gábor: <i>A legbátrabb város</i>	92

Jelen számunk borítója Lizsnyánszky Erzsébet *Gótikus kapu haldokló oroszlánna* (elöl) és *Cím nélkül* (hátsó) című alkotása felhasználásával készült. A borító belső oldalain az *Omen III.* (elöl) és a *Buborékban születve* című munkái láthatók. A belső illusztrációt különböző technikával készült képei – *Asszony, üveggömb és halott madár* (8.); *Variációk előző életem dalaiból* (15.); *Omen I.* (19.); *Repülés csendben* (24.); *Csak szállunk az éjszakában* (29.); *Álmok kristályóra* (32.); *Éjszaka* (41.); *Kertem csigaházból nézve* (45.); *Omen II.* (59.); *Örvényben* (67.); *Negatív* (68.); *Nyugalom* (76.); *Egy kutyám emléke* (80.); *Lovak sorsa I-II.* (88.); *Madársirató* (91.); *Elvágyódás* (91.); *Elmúlás* (91.); *Tatus barátai* (95.) – közül válogattuk.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Lektor/korrektor:
Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tózsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

A Nógrád Megyei
Önkormányzat
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető, illetve a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), az Inmedio üzletében (3100 Salgótarján, Erzsébet tér 5.), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) • 2010-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

DUKAY NAGY ÁDÁM

Repülési terv

Föl akarom húzni,
amíg még lehet,
újra és újra
a gép orrát.
Aztán vissza,
vissza akarok esni.

Sztratoszférahatar

Ez a zuhanás
és a körpálya
választóvonala.
Innen már látszik
a bolygó görbülete.
Jég a cipőm
és hó a subám.
Ez az otthonom
hidege.

Félke

Benőtte a szívemet a fű.
Mélypontjaimat hó
és fagyott alkohol borítja.
Helyi érzéstelenítés,
félkegyelem.

Kismotor

Hiába tankolok föl –
a gyújtással van baj.
Csak rázkódik, nem jár,
fenyőillatú füstöt köhögve
kapkod levegőért
a bordák hűtőrácsa mögött.

Addig élsz

Önkívületi állapotban
kötsz majd szövetséget vele.
Gyulladt szemed alá
akkortól hét éven át mos
földszínű árkokat
az épp lakott bolygód
fagyott egéből szitáló
hó savas leve.

Jegyzet egy Semprun-állandóhoz

Egyszer,
egy pillanatra
mindenkit érez
az ember.

Mintha anyagtalan,
negatív lét,
mintha egy gödör volna
a szíve helyén.

Szemeszterek a purgatóriumban

lezörög.

1.

apró nyolcvanegynehány év soványságot rágicsáló kis öregek
remegnek be zuzmarás templomokba cekkerrel jégvirágzó
ólomszemüvegeikben kaparnak maguk alá minden szilánkléptet
mínusz ötszáz fokban és a világ túlfelére
hogy egyszer még ha belefér csak most az egyszer utószor
megmártózzanak pár korty langy urukban

ők még tényleg hiszik ők még valóban tisztán megrezzennek
a tiszteletes minden szaván mint szűzkorukban a pajta mögötti
disznó vicceken
az arcukba fagyott verejték ha feltölti az egyremélyebb barázdákat
megszépülnek kegyetlenül megszépülnek
fájdalom szobrai szobrok fájdalmai
ajkukról az áhitat
minden kérget átitat

és zsíroskenyeret visznek a Szűzmáriának a búcsúba hogy ne álljon
csak úgy a hidegbe ha otthonra már nem is jut belaknak ők degeszre
ezzel a vizenyős lukulluszi nézéssel

így.

2.

a szavakban persze csak szeretlekek meg örökkék néha sohák zöldvadonjában
meglapulva libben át a vámon hogy a fülbe jutva már a dobhártyánál kihüljön mire a
nagyagykéregbe ér már el is párolgott szenilis lekonyulása

az igazi áhitatokra nincs szó
na jó ott az *áhitat*

de az sem ez

ez nem érzés
hanem ösztön fojtó kényszer mint az árva kölykök éhesmohó bújása a földrejtett
kabáthoz a

felöklandett ugatás ha a szemünk közé bámul vastaghájú röhögés mikor épp nem illene és bizonyos görög világutazók olthatatlan látnivágya mint a mittudoménmi

olyan erő ez a torkomban ami normális körülmények közt világokat söpör el vagy életet szór szertesztét gyógyszerekkel ringat el utolsó pénzeket csikland ki a zsebből

ami megnémíthat még amúgy igen szófosó költöket is

3.

betiltott szavakat szamizdatfrunk naphosszat egy füzetbe

hoggy rosszalkodjunk

olcsó szórakozás tiltottgyümölcs

unásig ismételtetni hogy

magány, félelem, szerelem, szívéslélek, öröklét, boldogság,

halál

4.

templomba járok hozzád leggyakrabban gyónok is ha megjelenysz nem kevésbé halványan mint bármely istenünk

5.

Na akkor legyünk őszinték hogy egy ideje nem számútt mikor kelek és hol

mióta megvagyok szemüveg nélkül is

mióta annyit se kell enni mint

mióta nincs ok félelemre

önsajnálatra

bárki sajnálatára

(ezen kívül) hosszú versekre...

6.

a költők

7.

na azok olyanok hogy tényleg sosem látnak másokat

csak néznek néznek

nyitott kabátban télvíz idején

sapka nélkül hóban

egy záruló világ utolsó madárijesztőként

hoggy megessen magukon a szív (ük)

de ugyebár nem

és rögtön kiszűrik a feltűnőbb apróságokat
hatványozzák hogy érzéketes legyen és kész

holott kereshetnék a bőr alatt
mazsolányi ékszerarcú szeplők közt
a rángást.

hogyan mekkora kín és teher
olyan nagyon
nagyonnagyon
(+ nagyon)

nemszeretni tudni valakit
olyan mélyen
olyan híven
tisztán vakon kifilézve
kongani
és korgani
fázni

olyan titokban tapintattal szenvedni át ugyanazon szerelem másik végén a szégyent
mindennemű kiszolgáltatottságok szemperzselő ellentétjét
egy egész életet kézen fektetni.
éltében haldokló tetemet ringani.
kézfogni.
megóvni.
Ödipusz anyjának lenni.
múzsává feselni. és mindezt harag nélkül
kín nélkül
mintha mi sem
mintha mi sem így történtünk volna.

*Adj a nőknek szárnyat
Esdeklem glóriát
Hajukba virágszálat
Gazdagabbak holniját hogy ezt kibírják*

hogyan

8.
úgy lakunk jól mint az emlőt
élősködjük gyerekkorunkban
kétévesen voltam felnőtt
éhes voltam megjavultam

férgek azok nem állatok
akik más helyére születnek

belémégtek mind akiket áltatok
rájuk simultam szövetnek

9.
sosem leszel az
de mindig te leszel ő

10.
vénasszonnyá lettem
csúfságokat tettem
nem volt s elvesztettem
őt
a nőt

míg megtanultam szeretni.

ÁDÁM TAMÁS

Csüngve-takarnak

Tózsér Árpádnak

Mégsem tetszenek
azok a matrjosa-babák
akiket ágyamba hajít
a petróleum szagú este
akik egy ritmusos nyögésért
elviselik a párnatoll
nehéz szagát

ah a sóhajok(!)

hallom én is
Sylvia Plath sóhaját
tán ellopom tőled
neked s nekem is fáj
a tű ami szemébe hatolt

ah a sóhajok(!)

zötyögő vonat löki ki
kezedből Madáchot
a harmadik szín
pálmafás vidéke
sem látható
a becskei alagút miatt

csüngve-takarnak
az Ipoly fűzei(!) DE
megtalálnak az osztott versek
az osztott műfajok
az osztott hangulatok

lehet-e egyetlen szó
egyetlen vers esszé(?)
disznóbőrbe bújva
várom a választ

SZÁVAI ATTILA

Villanyóra, villám, villamos

Három napig hoztam a döntést. Mondhatnám, feltámadt bennem harmadnapra a megváltásom, fel, népek tengere. Voltam én már minden, hentes és mészáros, fodrász és hajszobrász, nóta- és operafa, de valahogy nem találtam meg a számításom. Voltam hobbimatematikus is. Tudni akartam, mennyi is a kétszerkettő. Néha öt. Elhíhetik. Mármint, ha magázódunk. Márpedig senkit nem tegezek azok közül, akivel nem ittuk meg a pertut, akivel nem nyúltunk közösen az ipari áramba. Na, de itt is vagyunk a lényegben. Mondtam már, hogy egy ideig a számokkal ütöttem el az időt. Hazaértem a rendes melóból, a rendes életemből és szépen beleültem a matekos életembe. Ne kérdezzék, mi fogott meg ebben a különös világban. Talán az, hogy összetett dolgokról lehet agyalni, mint valami szabadversben, de úgy, hogy nem betűket használsz. A számok nyújtotta elvontság az, ami. És elhíhetik e levél olvasói, nem semmi. Elsőként az jutott eszembe, hogy amit mondani szeretnék önöknek, elmondom számokban, el is jutottam az első két mondatig, de meggondoltam magam, mint a váltóáram. Amúgy gyakran gondolom meg magam. Ahogy egy jobban komponált másodfokú egyenletnek is lehet több megoldása. Nem szabályos, de lehet. Ahogy az életnek is hány megoldása van, nézzen, kedves olvasóm, magára. Más azt mondja, szabálytalan vagy. Mégis vagy. Állsz a saját sorsodban, mint a felkiáltójel, állsz, mint az a bizonyos fallikus jelkép a lakodalomban. Vagy ne is ragozzam tovább, mint a villanypózna. És el is értünk a lényegibb dolgokhoz, a rejtélyekhez. Ilyen a villany is például. És mivel a villannyal való foglalkozás nem áll túl távol a számok világától, és ha már nem lehet megélni abból, hogy az ember otthon egy esti szoba és egy félig kész megoldóképlet homályában azon töri az agysejtjeit, hogy megfejtse a világ lényegét, marad valami más. Ami mégis közeli.

Mivel tehát nem igazán hoz a konyhára a matematika, ha csak úgy simán magadnak osztol-szorzol. De, hogy mégis a számok közt maradjak, nem maradt más, mint dönteni, agyalni, szellemi egykétházás. És így jött a villannyal az ötlet. Mondhatnám villámcsapásként a felismerés, de nem mondom, nem vagyok én meteorológus. Zárójelben jegyzem meg, hogy volt a gyerekkoromban néhány homályos évtized, amikor meggyőződésemm volt, hogy a meteorológus az a meteorokkal foglalkozik. Ciki ez azért. Ciki, mint egy megoldatlan másodfokú. De most ezt itt nem reklámozom inkább. A számok világában nincsenek felhők, cirruszkumuluszok. Csak a tények, amik szárazak, hidegek, akár a macskakőre ragadt gázolt macska. Na, de hogy rövidre zárjam a dolgot, így lettem villanyszámlás, leolvasós. Mert mégis csak számok. Olvasom az adatokat, számlázok. Mivel elég nagyot hallok, vagyis pont az a lényeg, hogy túl kicsit, keveset, hát már a felvételnél hamar átugorhattuk azt a kérdést, hogy zavar-e a kutyaugatás, mert lesz erre példa nem kettő. Már az tetszett, hogy behozták a kettőt, mint számot, a gondolatmenetbe. Jó hely lesz, gondoltam.

Aztán arra a kérdésre ugrottunk, hogy ha esetleg hamar kell áthaladni a kerítésen, szóval, hogy lenne erre ambíció, ha így alakulna valamelyik elszabadult házörző. Felszámolnának valami veszélyességi pótlékot, plusz juttatást. Nem gondoltam végig a dolgot, mivel már megint ilyen matematikás eszközökkel jöttek, mint a plusz. Hamar meglett a bizalom. Bizalom nélkül meg ugye nem megy. Mi lenne például, ha egy megoldásra váró feladat, felfedezésre váró matematikai törvény nem bízna az emberiségben, hogy mondván, itt vagyok, (ragyogok,) tessék megfejteni.

A Bibliát is átnéztem párszor, mint villanyórás, hogy, szóval, ilyen szemmel. Azért, ha anno lett volna áram, azért sok minden nem így alakult volna. Bár, ki tudja, lehet, hogy volt ott áram, csak nem beszéltek róla, vagy ha nem is pont áram, hanem valami különös erő, amit addig nem értettek, nem tapasztaltak. Csak hirtelen rájöttek, hogy van. Mint mikor belelépsz a villanypáztorba, addig csak simán nézed a tájat, szagolod a virágokat, virágzik a lélek és egyszer csak hoppá, odasül a papucsod a kábelhez. Te meg káromkodsz, de legalábbis olyanokat gondolsz el, amiket addig soha, legalábbis nem ennyire nyersen.

Már a villámok is milyenek, tele van velük a Biblia. És tényleg, mikor viharban kimegyek a hetedik (ott lakok) az erkélyre, elsőként az jut eszembe, mikor elkezd csapkodni a ház körül, hogy odafönt az öreg biztos berágott valamire. Ugyanezt tanította nagyanyám is, hogy a villám, az az istenkének a haragja, rontom-botomja. Mondjuk kétségtelen, hogy ha berág az öreg, akkor szórja is rendesen. Főleg nyáron. Ülsz a strandon, büfögöd fel a főtt kukoricát, nézed az eget, a fürge nyári felhőcsordákat. Amik aztán összeállnak, mint a hónapos konyharuha, aztán kész a baj. Micsoda erő, gondolom ilyenkor, micsoda erők szabadulnak fel, micsoda befektetés sül ki. Nem semmi. Rendesen megpörgetheti odafent a villanyórákat az ilyen csattogós nyári vihar. Hülyén hangzik egy villanyos szakembertől, de nekem a villany hozta közel a vallást.

Hogy kellő távolságból néztem a kettőt ahhoz, hogy összefonódjanak bennem, a belső láthatáiraimon. Leiki délibáb. Ez vagyok én magamnak, saját belső lelki délibábom, remegős szellemi Hortobágy, ostorcsattogással, egy tehéncsorda büdöse, amit mindig érzel magadban és ez a legrosszabb, hogy ezt nem lehet lemosni. Erre nem gyógyír a domesztosz, a lakkbenzin. Próbáltam már mindkettővel fürödni. De csak bennem maradt, rajtam. Mert rájöttem, hogy ez belülről fakad. Tehát a villany, hogy ez is megfoghatatlan, mint egy délibáb. Remegős, nem látni a határait, csak azt, hogy csíp, meg zsibbad a vádli, düllednek a nyaki verőerek az izgatottságtól, hogy el kellene engedni a vezetéket, az meg nem enged, húz magához. Úgy kell ordítani a műhelyből, hogy verjétek le seprűnyéllel a biztosítékot. Mert mással nem lehet, így lett csinálva, alá van peckelve. Ne verődjön le. Csak ha kell. Kellni meg sose kell. Nem olyan világban élünk. Csak jönnek, folynak az események, mint az ipari áram. Tele feszültséggel. Az élet egy nagy stressz-teszt. Ez az én mottóm. Illetve olvastam valahol. Külön tetszik már az elejétől, hogy a villany egy titokzatos dolog, kiismerhetetlen, mint a tévéhíradók. Hogy egyik nap ezt mondják, egy héttel később már egész mást. Ennyire mozgásban van a világ. Egy este se történik úgy, hogy ne történjen valakivel valami, hogy aztán legyen mit szerkeszteni.

Mindegy. Aztán felvettek a villanyvállalathoz. Rögtön az első nap kipróbálták, hogy hogyan tudom lenézni a villanyórákat. Különösen olyan esetekben, amikor van valami zavaró tényező, kutyaugatás, részeg lakástulajdonos, vagy éppen, ha én

vagyok részeg. Szimulációkat is végeztünk, hogy milyen rövid idő alatt tudom felírni például kutyával a hátamban. Aztán úgy is mértük, hogy nem írom fel egyből, odakocogok a villanyóraszekrényhez, közben fokozódik a zavaró körülmény, hopp lenézem, megjegyzem, majd szaladás közben írom be az ívbe, a megfelelő rubrikába. A végén azt modelleztük, hogy mennyi fröccs után tudom még megbízhatóan beírni az óráállást. Másfél liter vörös után ötletszerűen változtak a nullák számai, hol kevesebb, hol több lett. Azt mondták a kiképzők, hogy majd ez alapján nézik az íveket a végén, ki mennyit ivott. Külön kitértünk arra, hogy figyelni kell a fogyasztók körülményeit is, mennyire van kinyúlva a necc szatyor, mer' ha nagyon ki van, akkor sokat vásárolnak, gyakran. Van tehát betevő, csak a villany számla befizetése késik, ugye. Meg, hogyha a háromemeletes kertés ház fogyasztása annyi csak, mint egy lakótelepi másfél szobáé, na, az ilyenek keltik a gyanút. Vagy éppen fordítva, hogy szoba, konyha, és annyi a fogyasztás, az órapörgés, mint egy kisebb üzemben.

Tudniuk kell a kedves olvasóknak, hogy egy kicsit pszichológia is a villanyóra-leolvasás, komplett képpel kell rendelkezni az emberi szellemet illetően. Hamar meglátszik az antiódszinteség, mikor becsönget a leolvasó, hogy bemenne leolvasni, hol van a szekrénye. Az meg zavart lesz, hogy a szekrénykulcsot véletlenül elvitte magával a gyerek, csak hétvégén jön haza, nem tudja kikulcsolni a villanyóraállást. Én meg ugye hamar bepörgök, ha nem látom meg azt a fajta pörgést, amiről a revizori gondviselés szól, ami kicsiben a galaxis pörgését is eszünkbe juttatja, a villanyóra lassú, de kíméletlen, a következetes, de bugyuta pörgését. Vagy amikor éppen a kiskertben magyarázza, nem is enged tovább, hogy minek kell neki az ipari állam. Mert egész nap szól a lakodalmas rock a garázsban, meg a nyárikonyha... Ja, ezer wattal rántottát, mi? Legalább hazudni tanulnának meg, de nem, csak lopni a kábel, maszek lekötés a ház mögött.

Nem hiszik el, kedves olvasóim, hogy mikre képes az emberiség, ha egy hivatalos személy bosszantására törekszik. Mert a villanyos-szakemberi lét, ha leolvasó is, nem fenékgig tejfel, nem fenékgig kettőhús a hivatás. Nem mondom, vannak kedves pillanatok, mikor megkávéztatnak a leolvasás után, mert ugye első a munka, vagy kicsit elbeszélgetnek velem a kiskertben, kapálnak, én támaszkodok a kerítésre, dicsérjük az időjárást, felolvassuk hangosan egymás horoszkópját egy eldobott újságból. De olyan is volt, hogy meghívtak ebédre, mondván, biztos megéheztem a nagy leolvasásban. Aztán, ha már bizalom, ugye, hát kicsit belevilágítottam nekik az áramszolgáltató vállalat belső publikusabb ügyeibe, érezzék a kölcsönös bizalmat, odaadást. Lényeges a kölcsönösség, a viszonzás. Mint mikor ráz az áram a fürdőszobában, borotválkozás közben, te meg visszarázol neki, ha kell, két kézzel is, fjjj, azanyád'. A szomszéd meg belát az ablakba, nézi, hogy minek ez a lelkesedés, de nem meri megkérdezni hangosan.

Hiába, vannak kérdések az életben, amik válasz nélkül maradnak, illetve már önmagukban válaszok az ilyen kérdések. Hogy felteszed a kérdést, elgondolod, és inkább nem akarsz többet kérdezni. Munka közben velem is gyakran esik meg az ilyesmi. Hogy melyik ember miért olyan, amilyen. Mert vannak problémásak is. Hogy áramot vezet a kilincsbe, mikor megyek, pont áramot, pont, ami a gyenge pontom, nyúlok a kilincse, hogy bemegyek leolvasni, és érzem az ütést, azt a lelki tökönrúgást, mint mikor egy jó darab Bibliával hátulról leütnek egy papot. Ilyesmit

érzek. Lelki rogyanást. Amit elsőre el sem hiszek, hogy kilincsbe az áramot. De volt már más is. Dobostortába ipari áram bekötése, viccileg persze. Elsőre lakossági villannyal próbálkoztak, de a dobostorta nem vezette eléggé az energiát, hát felemelték a tétet, hozták a fészerből a háromnyolcvanát, bele a tortába, felizzott a dekoráció egyből, fortyant kettőt a tejszín, aztán az egész édesipari kacabajka fujtatva, sziszegve, recsegve szétdobta magát. Egy hónap múlva is találtak a konyaszekrény mögött kis marcipánfigura-darabkákat, egy angyalszárny-véget, kisbakancskát, apró, jobboldali kezecskét. Nagy dolog az áram, kétségtelen.

A kocsmáros szerint az áram, az egy modern dolog, nemrég megbeszéltük. Nem vagyok kimondottan kocsmás, de két áramütés vagy leolvasás között azért odafér egy-két nagyfröccs, a néphagyomány nevében és a folyadékban megfogalmazott és meghatározott vidéki ivási esztétika karbantartása érdekében. Na. Van ez a csaplárosunk, akiben külön bírom, hogy bármiről el lehet vele beszélni. Azt mondja, alig tér be hozzá napközben némi kóbor vendég (ez persze majdnem olyan, mint a kóboráram). Alig várja tehát, hogy ne csak magában agyaljon, töprengjen, mint az eltaposott gomba, hanem ilyenkor lehet hangosan is. Képviselni az álláspontot. Egy jó kocsmárosnak meg ezer az álláspont, illetve annyi, amennyi éppen kell. Majdnem olyan színes belülről, mint egy jól képzett leolvasó. Ő is leolvassa az arcokról, hogy, na, ez ma este mennyit fog inni. Vagy éppen, hogy mennyit ivott ennyit, mennyire feszülnek a szemekben a véretek, mennyire vizenyős a tekintet, botlós a beszéd, botlós a járás. Én ezeket sajnos nem tehetem meg magamnak, tartás kell, ugye, tartás nélkül olyan a villanyóra-leolvasó, mint egy falból kiszaggatott vezeték.

Van itt egy fontos dolog, múltkor gondolkodtam rajta. Hogy miért van az, hogy egyes hivatások, úgymond, szerencsések, mások meg inkább átkozottak, vagy, hogy diplomatikus legyenek: nem túl jó a marketingjük, reklámjuk, null Werbungskosten. Hoppáré, kicsi dajcs is megy, kellett alapozni, mert egyre több a német a kültelteken. Ők is alapoznak ungarise: faszkalap. Az egyik német így köszönt, hogy jó napot, faszkalap, ezt tanították neki a telepi gyerekek, hogy ezzel tessék kezdeni, német bácsi, műfelénk ebből már meg lehet élni. Na, a jól menők, az olyanok, hogy kéményseprő. A szerencsés szakmák egyike. Mondjuk ki még egyszer: kéményseprő. Miről is szól a kéményseprés? A bosszúságról, a rosszul szellőző füstelvezetők világáról, mocskokról, a dugulásról, a kormos pofáról, az otthoni tárgyakról, melyeket napokig súrolhatunk. A hülyéi meg azt mondják, társadalmilag, hogy cseszd meg, ez szerencse. Na, akkor a villanyóra-leolvasás az ehhez képest hol van? Sehol. Szerintük. Pedig nézzenek rám. Olcsó ruházatomat az egyik helyi, dinamikus árképzésű butikban vettem, ahol kínaiak az eladók, a tulajdonosok, a mindenek. Nem ám szolgálati adjusztíruing, fenét. Minden nap bokszolom a szolgálati, vállról indítható bőrtáskámat, csak úgy csúszkál rajta a fény, ha megsüti a napocska, az éjjeli közvilágítás, vagy a közeledő éjszakai járat reflektora. Kezem-lábam ápolt, tessék, meg lehet nézni. Nem ám a retkes fekete körmök, mit körmök, kézpaták. Ide finomság kell, semmi durvulás, egy villanyóraszekrény, az nem disznóól, még ha néha úgy is néz ki belülről. Aztán meg a magyarázkodás van, ferdítés, mutogatás, hogy nem ő dobálta tele a szekrényt háztartási hulladékokkal. Akkor ki az isten, én? Türelem kell ezekhez, birkulás. Majdnem elfelejtettem valamit. Az is milyen má', hogy ha kéményseprőt látnak ezek a társadalmiak, rögtön gombjaikhoz nyúlnak, mert szerencse, meg satöbbi. Ha engem látnak meg? Legfeljebb a kulcshoz nyúlnak, tekerik a zárban, hogy nincsenek itthon.

Mielőtt beélesítettek, mondták a feljebbvalóim, hogy na tessék, lehet szépen menni leolvasni, még volt egy kis adminisztrációs oktatás, tudjam, melyik rubrika mire való, nehogy rossz helyre írjam a wattokat. Mindjárt gondoltam, hogy komoly lesz ez a rezort, hoppá, ezt is megtanultam, ők mondták, hogy Rodrigó úr, a maga rezortja egy nagyon fontos rezort a társadalomban. Majdnem olyan lényeges, mint a kéményseprő. Ebbe kicsit beleborzongtam, ez egy rossz párhuzam, vagy mi, aránypár, mindegy, ha még egyszer kimondják hangosan, hogy kéményseprő, én kikormolom belőlük, írmagját is kifüstölöm belőlük, ezt. Aztán volt egy kis oktatás a műhelyben, levitt egy ilyen (olyan) szaki, hogy megismerjem az alapfogalmakat. Kezdtük mindjárt azzal, hogy (és itt, még a következők előtt, szeretném felhívni az olvasók figyelmét, hogy itt egy meghatározó dolog fog következni) megmutatta a szaki, hogy hogyan van belülről a villanyóra, majdnem talajt fogtam, vagyis hát, majdnem leföldeltem magam a gyönyörtől. Ezt a precizitást, a szerszámok fáradhatatlan kattogását, berregését, közönyös munkáját. Kifordult a számon az elérzékenyülés, mondván, hogy ha az ország is ilyen precízen működne.

Olcsó poén, de tegye az olvasó a szívére kezét, mindkét kezét, ha artistoid alkat, akkor mindkét lábát, hogy tehát az élet is operál néha olcsó poénokkal, ha poénok azok egyáltalán, mint például a műszálas pulóver. Hogy derülünk rajta, amiben semmi vicces nincs, egy egyszerű fizikai jelenség, mint egy kisiklott tehervonat. Már gyerekként bevonzott a műszálas pulóver. Vigyázz, most emlékezni fogok. Úgy tizenéves lehettem, szüzességem innen, első áramütésen túl. A kocsmában sem úgy mondtam az első áramütést, mint ahogy az olcsó népek szokták, hogy megbaszott, nem. Alázattal kell az ilyesmiket felemlíteni, engem nem megbaszott a kettőhűsz, hanem megesett az első közös kontaktálás, kapcsolatba kerültünk (életre szólóra), mint a celebek a tévében. Ezt is, de utálok, ahogy mondják az emberi összefonódásokra, hogy khm, óóó, kapcsolat. Volt egy kapcsolatom, vége egy kapcsolatomnak, jó lenne egy kapcsolat, beleremegtem a kapcsolatomba. Nyúltál volna ipari áramba, te barom, az lett volna az igazi kapcsolat, kiugrott volna a dauer a hajból. Na, nem mondom, én is voltam ilyen kiugrós, ha (nem tudok menekülni a szótól) ifjabbkori kapcsolataimra gondolok. Ha pontos akarok lenni, döntő részben a lányok ugrottak ki gyakrabban, ők húzták ki szerelmünket a konnektorból. Egyik kedvenc szavam. Mondjuk ki még egyszer hangosan (magunkban): konnektor. Volt egy cicám, ez volt a neve. Konnektor. Tehát volt egy csajom sráckoromban, aki a megszokottnál hamarabb farolt le. Akkor verte le a biztosítékot nála a témázás, mikor végre úgy alakultunk, hogy ketten voltunk egy szobában, csak ő és én, ráadásul sötétben, ami önmagában óriási lehetőség sok mindenre, esély, ne is ragozzam, dugásközeli állapot, belehelni manduláig, bevillásdugózni a kiscsajt. A lényegre térve, a ruhákat dobáltuk le egymásról, mikor is megkértem a lányt, hogy tessék már megismételni a műszálas garbó ilyenén villámgyors levételét, olyan szépen dobálja a szikrákat, mutassa még egyszer. A lány felvont szemöldökkel, de ismét felvette, majd hirtelen mozdulattal lerántotta magáról, ordítottam a gyönyörtől. A recsegés, az apró felvillanások. Mint egy orgazmus. A lány zokogva ordított, hogy te érzéketlen barom, majd kiviharzott a szobából. Ott ültem a fotelben, mozdulatlanul, némán, mint egy kiégett neoncső. Akkor határoztam el, mostantól semmi más: arccal a hivatás felé, pofával előre, mint a villamos.

Volt egy érdekes rész a kiképzésen. De állj, gondoljuk csak el, hogy milyen szép az a szó: volt. Jó, oké, olcsó ezzel visszaélni egy olyan szövegben, ami egy villanyóra-

leolvasó dolgait rögzíti, egy feszültséggel operáló levélben (már, ha ez egy levél). Hol volt, hol nem volt. Tehát az volt, hogy külön megtanították, kinek, milyen arcot kell vágnia, hogy a lehető legkedvezőbb benyomást keltse. Nekem is megmutatták, elpróbáltatták, belótték (mint oroszok a rejsztágot,) és mondták, hogy melyik izmot hova kellene tartani, hogy a legelőnyösebb formáját, esztétikáját hozza az arcom. Ez még ment valahogy, nem kis munkával, de aztán ott volt, hogy nem zsipsz-zsupsz kell vágni a pófákat, hanem bizony egész nap ki kell tartani a kedvező benyomást. Azelőtt sose hallottam még, hogy valakinek izomlázás lesz az arca, nekem az lett. Na, mondtam, hagyjuk a francba az egészséget. Egy villanyóra-leolvasó nem azért van, mert szép, hogy tehát szép legyen, hanem, hogy maradéktalanul leolvassa és lekönnyelje az óraállást.

A revizori létezés sarokköve, hogy meglesz szépen minden elfogyasztott kilowatt (per há). Így, úgy, de meg lesz.

Leélni egy életet a tudatban, hogy vigyázó vagy a vigyázottak felett, hogy az élet az alapvetően olyan, hogy felköpsz, aztán aláállsz. De fontos, hogy mit ettél előtte... Vannak bennem ilyen elgondolások. Csak néha nem jutok a gondolat végére, mert zavaró körülmények lépnek fel. Aztán megszakad az adás, mint mikor a gázosok eltépi a árokásás közben a vezetékét. Egyszer csak hopp, és nincs tovább, vége.

TÉTÉNYI CSABA

Violet Cox arca

(Részlet a DCI című regényből)

1.

Violet Cox arca nem gyermekarc. Olyan ember arca, aki tud valamit, és a környezetében nincs senki, aki méltó lenne rá, hogy megossza vele a tudását. Szenved a bezártságtól, de képtelen másra gondolni, csak arra az egy dologra, és az elmondásába nagyon nehéz lenne belekezdenie. Úgy vettem észre, szereti a szüleit, de látja rajtuk, hogy nem lennének képesek megérteni, ha elmondaná. Ha egyáltalán el tudná mondani, ugyanis a verbális kifejezőkészsége megfelel a korának. Nekem kellene partnernek lennem, de ez szinte lehetetlen. Néha már-már elhittem, hogy tényleg valami külső tényezőről van szó. A beszélgetéseink már nem arra irányulnak, hogy az általam felállított diagnózisnak megfelelő lépéseket megtegyük, sokkal inkább a kölcsönös bizalmatlanság leküzdésére, hogy legyen miért beszélünk. Nem volt még rá példa a praxisomban, hogy egy gyermek ilyen helyzetbe hozott volna.

Egy-két perccel ezelőtt ment el. Ma történt némi áttörés, mivel felhasználtam az előzetes információkat. Általában csak elbeszélésekre és orvosi leletekre alapozhatom az elképzeléseimet, sőt, sokszor csupán a pácienssel folytatott beszélgetésekre. De ezúttal a birtokomban volt a Pilar által ismertetett könyvtárbéli eset, és a személyes tapasztalat az azt kiváltó tárgyról. Akaratom ellenére a Violettel folytatott párbeszéd ma nem a szokásos pszichiáter és páciens szerepeket osztotta ránk. A kislány megérezte rajtam a rendhagyó izgatottságot, és hogy zavarban vagyok azt illetően, hogy a problémáit úgy kezeljem-e, ahogy eddig. Büntudatot érzek. Valóban elbizonytalanodtam, hogy mi a teendő abban az esetben, ha annak a gyanúja merül fel, hogy a páciens nem beteg, csupán különlegesen érzékeny. Violet nem látta, mi volt a ládában, mégis olyasmit állított róla, ami, ha a gyermeki szóhasználatát lefordítjuk, valamilyen értelemben megfelelt a valóságnak. Először történt meg, hogy Violet a legegyszerűbb módon elérte nekem valamit. A gyanúmat az táplálja, hogy ehhez meg kellett sejténie, hogy tudni vélem, miről beszél. Minden szorongása az arcára íródott, mikor fürkészve rám nézett, vajon igazán értem-e a szavait. Egy rémítő pillanatra még az is megfordult a fejemben, hogy elmondom neki az igazat. Nem szabad, ez örület lenne. Tudom, hogy nem szabad hinned, mert ha tévedek, akkor már nem fordíthatom vissza a folyamatot. Márpedig valószínűleg tévedek a gyanúmat illetően.

A megszokott módon kezdődött. Elhelyezkedett a karosszékből, és percekig hallgatott. Ilyenkor azzal próbálkozom, hogy könnyed fecsegésbe rejtett kulcsszavakkal eltereljem a figyelmét. Ha sikerül, úgy reagál, hogy maga sem tudja, mi keltette fel az érdeklődését. Ritkán válik be ez a módszer, és akkor sem kezd bele

hosszabb mondatokba, csupán néhány szót mond. Igyekszem tompítani, hogy tulajdonképpen őrá irányul a beszélgetés, vigyáznom kell, hogy ne vigyem túlzásba a kérdezősködést. Ma végig az volt az érzésem, hogy látja rajtam a feszültséget, azt, hogy valami egészen konkrét dologról szeretnék kérdezni, és várja, mikor rukkolok elő vele. Felesleges és feltűnő lett volna leplezni. Megkértem, mesélje el, mi történt vele az elmúlt napokban. Körülbelül tíz szóban válaszolt. Említette, hogy járt a könyvtárban. Eldöntöttem, hogy nem titkolom el, amit hallottam az esetéről. Megkérdeztem, mit látott, és ő azt felelte, két embert a ládában. Ms. Guerrerónak csak egyet mondtál, emlékeztettem, a nagypapát. Hallgatott. A te nagypapádat láttad, kérdeztem. Azt mondta, nem. Nyilván idős férfira gondolt, és azt a szót használta, ami legelőször eszébe jutott erről, gondoltam. A másik gonosz, folytatta kis szünet után, rám függesztve a tekintetét, mint aki titkot mond el. Aztán feltettem azt a kérdést, amiről, azt gondoltam, ő is tudja, mire irányul: hogy hogyan vehette észre, hogy egy bezárt ládában két ember van. Láttam, válaszolta olyan meggyőzően, hogy elsőre azt gondoltam, mi sem természetesebb, hiszen csak a vak nem látta. Nem rejtettem el, noha nem mondtam, hogy homályos módon összeérnek a titkaink, bár általában idegenkedem az ilyen bizalmaskodástól, de ezúttal nem erről volt szó. A későbbiekben másról is beszéltünk, de Violet nem adta jelét, hogy magyarázatot vár tőlem.

Csupán húsz percet töltött itt, de nekem több órának tűnt. Nem tudtam feloldani a nyomást, ami ránehezedik, sőt, veszélyes területre tévedtem; lehet, hogy megerősítettem benne azoknak a dolgoknak a realitását, amiket látni vél. Illetve ő biztos abban, hogy látta, én gondolom csak, hogy látni vélte őket. Lehet, hogy a látás itt nem a szó szoros értelmében értendő. Borzalmas zavarban vagyok, büntudat és az ismeretlentől való félelem váltakozik bennem. Rendeznem kell a gondolataimat. Violet Cox tízéves, elzárkózó, hallgatag, és azt a gyanút kelti akaratlanul az emberben, hogy szörnyű titkot őriz magában, valamitől fél, amire nincs még szó gyermeki szókészletében. Mivel a tünetek okát mindenki benne keresi, bizalmatlan, nem hiszi, hogy bárki is képes lenne megérteni a félelme valódi – általa valódinak tartott – eredetét, így nem is igyekszik kommunikálni azt. Ez a félelem láthatóan szünet nélküli, nincsenek nyugalmi periódusok. Egyedüllétében sajátos rítussal próbál meg szembenézni szorongásaival: retteg a tengertől, ezért néha kimegy a partra, és figyeli a vizet. Több esetben számolt be arról, hogy egy embert vagy embereket látott ott, ahol más nem, ahogy a legutóbbi esetben is. Ha hinnék a szellemek létezésében, azt mondanám, szellemeket látott. Különösen idevágó lenne ez a mostani látomása vagy érzése, lévén ezúttal olyasmit vél érzékelni, amit a puszta látás nem lenne képes. Ha játszani akarnék a szavakkal, azt mondhatnám, beleézés, és ez annak a tudatában is értelmezhető, hogy mit tartalmazott a láda, és mire utaltak a tárgyak. Az inkvizítor a napló tanúsága szerint idős ember volt, mikor a kontinensen partra szállt, ugyanakkor ez az esemény meglehetősen régen történt. Egy másik embert üldözött, aki, fogalmazzunk így, gonosz volt. Szellemek, vagy a tárgyak aurája, vagy csupán Violet fantasztikus meglátása volt, úgy gondolom, szavai erőtlenítés nélkül értelmezhetőek úgy, hogy a talált tárgyak léte és jellege megerősítse azokat. Magamban persze, eljátszhatok bármely lehetőséggel, fenn is tarthatom a bizonytalanságot, de ha Violettel beszélgetek, sem egy esetleges döntés, sem a döntésképtelenség nem marad titokban. Most tettem egy akaratlan, tétova lépést a hit

irányába, és ez lehetetlenné teheti a kislánnyal való jövőbeni együttműködésemet. Nem lett volna szabad. De most legsajátabb vélekedéseim kerültek mérlegre, és pont egy bizonytalan pillanatban. Még senki sem hozott ilyen helyzetbe.

2.

Felkeltem a földről. Fekve néztem végig a túlvilági jelenetet. Osborne távcsővel figyelte, és beszámolt mindenről. Nem tudom, mikor fordult elő velem utoljára, hogy gondolattalanul álltam tizenöt percig. Üres voltam, azt hiszem, így szokták mondani. Észrevétlenül lett úrrá rajtam a tágasság érzése, ugyanakkor a számkivetettségé is, a magányé. Az ujjaimban még éreztem a szorítást, a palást anyagát, a fülemben pedig hallottam Morgand hangját és az eső dobolását alkalmi ponyvánkon. Elmentek, ezt gondoltam először, ki tudja, hová. Végül mégis volt célja az útnak, eljött a végső pillanat, megtudtam, mi fokozódott elviselhetetlenül. Ha nem is vagyok tisztában minden részlettel, akkor is érzem, hogy ez tudás. Menjünk, vége, szólt valaki. Ekkor vettem észre, hogy nem tombol a vihar, szelíden, kitartóan esik csupán. Álltam a világvégi helyen, ahogy korábban elképzelve, megtisztulva, megbékélve kételyeimmel, ami e rettenet nélkül nem történt volna meg. Még nem akartam menni. Később egyszerűbben gondoltam erre az állapotra, úgy véltem, csupán annyi történt, hogy hosszú ideig tartó, szünet nélküli szorongás után akkor végre nem félttem.

Elértük az autót, és megállapítottuk, hogy az aszfalton törésnek nincs nyoma. A városba vezető úton mindannyian a karóba húzott emberek felbukkanását vártuk. Az egyik egy, az út fölé lógó ágú fa volt, az autó tetején ismét hallottuk a csattanást, a másik helyén pedig egy madárijesztő állt. Ők négyen mégis megegyeztek abban, hogy odafelé valóban karóba húzott emberi testek álltak ott, én pedig nem szóltam, mert bár még mindig kísértett a magamban ismételt „kollektív pszichózis” kifejezés, emlékeztem, hogy mit éreztem, mikor Violet torz mását megláttam a hátsó szélvédőn. Vajon el tudom-e dönteni ezt valaha? Megállapodtunk, hogy másnap délután találkozunk Osborne lakásán, ekkor hajnali négy óra körül járt az idő. Odaadták Pilarnak a náluk maradt két tárgyat, a Malleus Maleficarumot és az indián szobrocskát. Mindenkit hazavittem. A hirtelen jött megnyugvás végtelenül ellazított, mintha sokat ittam és belefáradtam volna. Valóban ittam, de csupán egy pohár whiskyt a tegnapi emlékére. Mindössze az nyugtalanított, hogy már végképp nem tudtam, mit mondhatnék Violetnek. Mert abban biztos voltam, hogy nem ő volt az úton, ő kora este óta az igazak álmát aludta. És az is biztos volt, hogy látni fogja rajtam a változást. Megnéztem a noteszomban, délutánra volt előjegyezve. Délben felkeltem, és még mindig nem tudtam, hogy lemondok a folytatásról, vagy – félretéve minden szakmai averziómat – új alapokra helyezem a kezelést.

Aztán kora délután telefonon kerestek a Cox-szülők, és kitörő örömmel számoltak be arról, hogy Violet viselkedésében fordulat következett be. Reggel tőle szokatlan vidámsággal ébredt, hosszasan elbeszélgetett szüleivel, és jó hangulatban iskolába ment. Meghívtak egy teára. Meglátogattam őket, társalogtunk, szinte zavarban voltam a hálájuktól. Egyrészt egyre növekvő feszültséggel vártam Violetet, akinek akkortájt kellett hazaérnie az iskolából, mert a saját szememmel akartam látni a gyógyulását, másrészt reméltem, hogy még csak utalnom sem kell az örömteli változás okára. Megszabadult. Furcsa ezt gondolni, de megszabadítottuk, egészen konkrétan az a bolond Osborne. Arra nézve nincs határozott elképzelésem,

hogy hogyan is tartotta fogva az a valaki vagy valami, és miért pont őt. Nem merem továbbgondolni, mi lesz, ha valaha találkozom még más hasonló „betegekkel”, akiket hasonló módon lehet csak „meggyógyítani”. Ez már nem a szakmám. Egy másik világba lépünk át. Nem tudom, hogy akarom-e.

Belépett Violet, és valóban ragyogott az elevenségétől, egyszóval úgy festett, mint egy egészséges, vidám gyerek. Leült közénk, és ahogy köszöntött, beigazolódott a sejtésem: látszott rajtam, az arcomra volt írva minden. Nagyon komolyan nézett rám, és jelzés nélkül a tudomra adta, hogy csatát nyertünk együtt. Tisztában vagyok azzal, hogy elfelejteni soha nem fogja, ami vele történt, és talán évek múltán el is mondhatom neki, ami velem esett meg a csatater egy másik pontján. Bár nem biztos, hogy ez jót tenne vele. Azt is sejttem, hogy világos számára, hogy nem maga a kezelés okozta a változást. Feltettem néhány óvatos és elég jelentéktelen kérdést a látszat kedvéért, ő ugyanabban a szellemben válaszolt. Közben sajnáltam, hogy négy társam nem láthatja az arcát. Azt azért megemlítettem, hogy Ms. Guerrero üdvözlí, és szívesen látja megint a könyvtárban, noha Pilar nem kért meg erre. Búcsúzóul közöltem Mr. és Mrs. Coxszal, hogy Violet túl van a nehéz időszakon, és minden remény megvan rá, hogy nem következik be semmilyen visszaesés.

Most első örömben Osborne-hoz megyek. Valami arra késztet, hogy akárki is ez az ember, megoszom vele az élményt. Aztán felkeresem mindőjüket, bár csak holnap esedékes a találkozónk. Itt is vagyok. Éles csengőhang. Semmi mozgás. Újra. Semmi. Nyilván alszik, és még rajta van a sál. Majd holnap. Feltehetően a többiek is alszanak. Holnapig igazán várhatok. Akkor most hazamegyek, olvasok, és iszom egyet az egészségükre.

A kinevezés

„Engem már nem büntethetnek meg.”

Samuel Beckett: *A játszma vége*

(Kolozsvári Grandpierre Emil fordítása)

Mindig is szerettem volna harmadik személyben beszélni magamról, hogy elhihessem, amit mondok. Harmadik személyben, ahogy erről a szigetről beszélek, erről a házról, erről az asztalról itt előttem. Ahogy a napról, amelynek kába sugarai halványan szivárognak át az állandóan a sziget fölött úszó holtzürke felhőkön. Időnként súlyos, sötét esőcseppek hullnak a földre ezekből a felhőkből; ha az emberi bőrhöz érnek, sísteregve égetik meg, s nemkülönben falják a sziget szikláit, egyre csak arra készülve, hogy a tengerbe mossanak mindent. Harmadik személyben, ahogy a spájzban rejtőzködő, szűkölő félelmébe menekült fiúról, akinek hosszú, zsíros, fekete fűrtjei a homlokába hullnak, a sarokban kuporogva hallgatja mozgásom neszeit, s közben halkán, fojtott hangon nyüszít, akár egy kivert eb. A tüskésgyfkokról, halk motozásukról, ahogy mindenütt ott sunyognak, láthatatlanul, száraz mindenhatóságukban. Vagy ahogy a segédeszközeimről, a harapófogóról, a szikéról, a kézfűrőről, a kézfűrészről, a sebészollóról, a csipeszről meg a ráspolyról, amelyek itt vannak előttem állandóan az asztalon, és most már nem sok idő választ el tőle, hogy megtalálják a helyüket.

Az asztal közepét három napja foglalta el a papír, amelyet a fél lábon ugráló hivatalnok kézbesített nekem. Az arca majdnem olyan halott volt, ha nem halottabb, mint a sziget felett döglődő ég. Váratlanul érkezett, és még a nevét sem közölte, el sem hinném, hogy itt járt, ha nem lenne ott a papír az asztal közepén, a papír, amit hosszú, küzdelmes munkával érdemeltem ki. Először dühös voltam a hivatalnokra közönyös viselkedése miatt, ha már egyszer kitüntetnek valakit, annak közlése sem másodlagos jelentőségű eljárás, hiányoltam az aktusból az ahhoz tartozandó ünnepléyességet és leplezetlen magasztosságot; úgy nyújtotta át a borítékot, akárha a nyugdíjamat hozta volna. Később aztán, ahogy érzékeimet és tudatomat egyaránt megszelídítette a papírral való együttélés, tudatosítottam: aligha lett volna ésszerűen elvárható kellemesebb fellépés a hivatalnok részéről, hiszen egymaga tette meg ezt a kíméletlen utat a félszigetről ide, hozzám, hozzánk, a tüskésgyfkok szigetére; az utat, amelyet jómagam eddig mindössze egyetlen egyszer abszolváltam, ám ez is épp elég volt hozzá, hogy egy életre elborzadjak tőle.

Harmadik napja szemezek a papírral, amelyet a hivatalnok látogatása után óvatosan húztam ki a gyöngybetűkkel címzett borítékból; a feladó helyén fenséges egyszerűséggel mindössze annyi állt, Központi Protokollhivatal, a címzett helyén pedig az én nevem, melynek olvastán menten libabőrözni kezdtem, mi ez a név, talán csak nem egy látható, észlelhető, hihető személy kulcsa? A finom merített papírt négyrét hajtvá helyezték gondos kezek a borítékba, belegondoltam, ahogy a

kecses, festett arcú hivatalnoknők hosszú ujjai között tartják a részemre elküldendő iratot, talán még a minden reggel nagy munkával pontos ívbe rendezett szemöldöküket is felvonják egy hanyag pillanatra, s tisztelettel elegy kíváncsisággal gondolnak rám, vagyis erre a névre. A borítékot nemtörődöm mozdulattal a nadrágom bal zsebébe gyűrtem, mintha a tartalma, a papír maga elhalványítaná a kézbesítés processzusának minden egyéb nagyszerűségét. Nem olvastam, hanem úgy fogadtam magamba, akár a napfényt, a sorokat, amelyek kinevezésemről szóltak: tagja leszek a Testületnek, végre, annyi éves kitartó küzdelem után az eszükbe jutottam, gondoltak rám, vagy legalábbis a névre, amely talán még ma is engem takar.

Most a kétezer-ötszázötvenedik napnál járok. Elsőként a harapófogó, utána a csipesz, a kézifűrő, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézifűrész. Az aljuk legyen egyvonalban, úgy adják ki a megfelelő formát, ennek az elrendezése pedig hosszú, keserves órákat vesz igénybe. Megelőzi azonban mindezt a lehető legalaposabb, minden kis részletre kiterjedő megtisztításuk, aminek feladata a reggeli ébredéstől folyamatosan izgalomban tart. Az elszórt, szabálytalan, olykor felettébb megtévesztő kis piszokfoltok, kóbor ízeltlábú undok nyomai, kellemetlen porlerakódások, a levegőben terjengő számtalan szennyszemcse, mind-mind szüntelen odafigyelést igényelnek. Talán ha le tudnék ülni, s úgy tudnék foglalkozni a segédeszközeimmel, fölējük hajolva, mint egykor, a laborban, még odaát, amikor nem ez az engesztelhetetlenül makacsszürke ég borult fölém, s ott voltak velem még a nyalka kislányok is, a fiatalka hallgatóim, akik a gyakorlat előtt előző esti csókokról meg tüzes pillanatokról csevegtek kacarászva, s ott ült velük szemben a tárgyasztala fölé hajolva valaki, aki képes volt rá, hogy önmagát megálmodja. De nem. Itt és most csak állni lehet, ebben a házban, amelyben nincsenek felesleges síkok, felesleges szögek, felesleges idomok, csak egy központi helyiség, benne egy asztal, meg aztán egy spájz, odabent a lánnyal, aki hozzám menekült, rám bízta magát, s nekem egyszer kezelésbe kell vennem, itt van a harapófogó, a csipesz, a kézifűrő, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézifűrész, kezelésbe veszem, majd ha megtaláltam a helyes sorrendet, pontosabban: ha a segédeszközeim megtalálták a maguk helyét ezen az asztalon. A lány addig ott kucorog a sarokban, a földhöz lapulva, látom néha a kulcslyukon keresztül, ahogy hosszú, száraz szőke haja a padlót súrolja, akár egy elhasznált cirokseprű. S ahogy én idekint sürgölődöm, dörzsölöm a segédeszközökről a koszt, ő csak halkán vinnyog meg bőgicsél, s olykor összefüggéstelenül beszél, érthetetlen szavakat és mondatokat. Meg kell találniuk a maguk sorrendjét, a maguk helyét, minden nap csak egyetlen sorrend létezik, a harapófogó, a csipesz, a kézifűrő, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézifűrész, ez a kétezer-ötszázötvenedik, ma ez van soron, de hogy melyik az abszolút rend, csak a végén, az ötezer-negyvenedik napon derül ki, s odáig még kétezer-négyszázkilencven nap, tehát hat év és háromszáz nap van hátra.

Középre, az asztal közepére helyeztem az iratot, a kinevezést, hogy mindig a szemem előtt legyen, s hogy így könnyebben felfoghassam, miről szól az egész, miért pont most került rá sor? Talán csak nem sejtették meg, hogy miféle tevékenységet végzek, s ki akarnak zökkenteni, szabotálni akarják a munkámat, meg akarják akadályozni, hogy megtaláljam a tárgyakban rejlő rendet? Miért küldték ki ezt a halovány arcú hivatalnokfiút erre a veszedelmes szigetre, amelynek tuskésgyökjait az emberek nem értik, s iszonyodnak és rettegnek tőlük? Három nap fojtogató

létremegés, három nap rémes lélekszáradtság, három nap gyötrelmes kibillentség. S közben a lehető legszigorúbb munkafegyelem mellett fényezni, csiszolni, karbantartani a segédeszközöimet, hogy dolgozhassanak a saját rendjükön.

A tüskésgyíkok mintha egyáltalán nem vettek volna tudomást az eseményekről, továbbra is menetrendszerűen érkeztek minden reggel, hogy az első, rövidebb munkaszünet alkalmával beszedhessem a küszöb elől az ételmet. A hat tojást, mint rendszeren, az asztal keleti csücskénél elhelyezett edénybe raktam, kettőt közülük azon nyomban feltörtem, s falánkan szippantottam magamba a félsűrű, kéken csillogó, kásás lét. A maradékból kettőt a spájz ajtajának alsó részén kialakított ajtócskán keresztül szűrtem be az odabent reszkető fiúnak, aki még erre az időre sem hagyta abba gügyögő, selypegő vinnyogását.

Korábban gondolkodtam rajta, nem keresik-e? Valóban nem hiányzik-e senki-nek, hiszen már évek óta itt él, velem, annak ellenére, hogy nem hívtam ide, nem erőltettem az ittlétét, szinte ő maga kéredzkedett be hozzám, s azóta jól elvagyunk. Nyilván ő is tisztában van vele, miért van itt, s meddig kell várnia, odabent, abban a teljesen üres spájzban, a segédeszközökre, s arra a bizonyos végső kiteljesedésre, amelyben nekem is tevékeny szerep van szánva. A tüskésgyíkok furcsa módon kommunikálnak velünk, azelőtt sosem feltételeztem volna, hogy a vadonban ilyen tökéletes kommunikációs módszerek létezhetnek. Élmeznek bennünket, s szüntelen zizegetik a pikkelyeiket körülöttünk, hogy létfeladatunk belénk ivódjon. Most már csak az a kérdés, a tüskésgyíkok is ki vannak-e szolgáltatva valakinek, tehát csak láncszemek ők is egy nagy, körkörös folyamatban, vagy tényleg ők azok, akik a piramis csúcsán állnak? Eleddig meg voltam győződve ez utóbbi variáció igazságáról, ám a kinevezés most minden korábbi hitemben megingatott, még azokban is, amelyekhez pedig a Testületnek semmi köze.

Talán keresték a fiút. De ha bárkinek kell, mondja meg nyíltan. Mert jobb lenne egyszer s mindenkorra tisztáznunk, hogy a fiút nem adom. Ővele nekem itt dolgom van. Telik az idő, a súly rajtam egyre nagyobb. Senki nem akadályozhat meg semmiben. Bár kötve hiszem, hogy bármiben is meg tudnának akadályozni, az emberek, amennyire emlékszem, gyávábbak az utolsó törpecickánynál.

Mint az a fickó. Kopogott az ajtómon, aztán, mikor nem válaszoltam, mert megdermedve álldogáltam csak az asztal mellett, dörömbölni kezdett, és még szölnögni is, van odabent valaki, ilyesmit mondott, bátortalan, határozatlan, susogó hangon. Percek teltek el, mire összeszedtem magam annyira, hogy odamenjek az ajtóhoz, tervezgettem, mit mondok majd, ha meglátom a látogató nyálas ábrázatát, a homlokán tekergő, kamaszosan kusza tincseit, a világoszöld, csillogó madárszemét, a csúnyán elálló, hegyes fülét, a tömpe gyíkorrát, valahogy így képzeltem őt el; hogyan olvasok be neki, hogy nem hagy nyugtomat, beletapos a tüskésgyíkok szigetének kényes rendjébe. Gyors, heves mozdulattal nyitottam ajtót, egy pillanatra lehunytam a szemem, mély levegőt vettem, s már készültem magamból kiadni mindent, mikor megpillantottam: egy hamuszürke arcú, álmos hivatalnok állt a küszöböm előtt, a kezében egy borítékkal. A Központi Protokollhivatal küldött, mondta előírásos modorral, hűvös, bágyadt hangon, mielőtt még bármire is rákérdezhettem volna. Ezt a küldeményt kell kézbesítenem önnek. Azzal átnyújtotta a borítékot, amelyet én habozás nélkül téptem ki a kezéből. Úgy állt ott, felhúzott jobb lábbal, akár egy álruhás gólya, s amint végzett az átadással, megfordult,

s elszökdécselt. Nekem úgy tűnt, teljesen egészséges a jobb lába, ugyanúgy nézett ki, mint a másik, csak nem használta.

Csak most, a harmadik napon hagyott alább a kinevezés nyomán támadt lelkesedésem: na és a tüskésgyíkok? Csak úgy elengednek innen? Több éve nem láttam már őket. Legutóbb akkor, amikor, számomra máig fel nem fogható oknál fogva, egy példány megjelent a házban. Az asztal nyugati lábánál mászott éppen, amikor figyelmes lettem rá, a kezemben tartott csipeszt azonnal az asztalra helyeztem, ahogy a csipesz tisztogatására használt törlőrongyot is. A tüskésgyík nem vett tudomást rólam, úgy mászott el az ajtóig, hogy nem mozdította a fejét. Tudtam persze, mindez semmit nem jelent, hiszen a feje búbján lévő harmadik szeme biztosítja számára a teljes környezete figyelemmel követését, még akkor is, ha ez a szem nem olyan éles, mint a másik kettő, jobbra csak a fény-árnyék viszonyokat különbözteti meg. Minél öregebb azonban a tüskésgyík, annál rafináltabban tudja használni ezt a harmadik szemét, száz-száztíz éves korára szinte ugyanolyan hatékonysággal, akár a másik kettőt. Ez a példány, amely belopózott a házamba, lehetett vagy száz-harminc éves, láttam az évek nyomait a megtépázott pikkelyein, meg a mozgásán, a lomhaságán. Ez a lomhaság nem fáradtságot jelentett, hanem sokkal inkább tapasztaltságot, jó értelemben vett hanyavetiséget. Mikor az ajtóhoz ért, résnyire kinyitottam neki, s menten eltűnt a kinti szürkességben. Azóta nem láttam egyet sem, de az a találkozás még jobban megszilárdította bennem a tüskésgyíkok iránt érzett tiszteletet.

Na és a feladat? Na és a segédeszközeim? Na és a lány a spájzban, a lány, akire a harapófogó, a csipesz, a kézfűró, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézfűrész vár?

Ezek odaát teljesen megkukulhattak. Annak idején, míg még el bírtam viselni annak az életnek minden nyűgét, minden szégyenét, minden értelmetlenségét és természetellenességét, hosszú ideig hiába kilincseltem különböző illetékes helyeken, hogy legalább fontolják meg a Testületbe való felvételemet. Nem vettek észre. Hiába törtem magam a laborban, nem vettek észre. Nem érdekelte őket az sem, mennyire szeretik az óráimat azok a bájos, fiatal hallgatóim. Nem láttak meg, nem hittek el. S most, amikor ideát vagyok? A tüskésgyíkok szigetén? Most küldenek egy fél lábon szökdécselő, halott arcú hivatalnokfiút? Így akarnak az őrületbe kergetni?

Most már érzem, mozgolódnak a kövek a bőröm alatt. Eleinte azt hittem, csak a zsebemben felejtettem valami szemetet, szennyet, koszt, amiből annyi van ebben az üres házban, ezen az üres szigeten. Hogy kavics csúszott valahogy a zsebembe. De nem. Hiába vetkőztem anyaszült meztelenre, továbbra is ott éreztem a köveket. Eleinte azt hittem, csak három-négy, mostanra több száz van belőlük. Szúrnak, át akarják bökní a bőrömet, akárha darazsak rakták volna le a petéiket a bőröm alá, hogy az élő testemből táplálkozzanak. Mozgolódni kezdtek, a talpamtól a fejem búbjáig; nincs lázam, nem érzem magam betegnek, el tudom végezni a munkát, a segédeszközeim ott vannak a helyükön, harapófogó, a csipesz, a kézfűró, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézfűrész, ez a mai sorrend, de a kövek, a kövek a bőröm alatt mozognak.

Szét kell tépnem a kinevezést. Nem bámulhatom örökké, ahogy ott virít az asztal közepén, elnyomva a makulátlanra csiszolt és fényezett segédeszközeim csillogását. Nem hagyhatom, hogy kizökkentsen, nem hagyhatom cserben a lányt a spájzban,

aki várja, hogy megcsiklandozzam, megsimogassam, megkarcolgassam, megnyirbálgassam, megmetélgessem, megcsonkítgassam, megfúrogassam, megreszelgessem, megtépázgassam a fiatal, zsenge testét.

Egyedül vagyunk ezen a szigeten, nincs itt talán a lány sem, itt nincs tűz, itt nincs melegség, itt nincs ember, itt nincs szenvedés, itt nincs fájdalom. A kövek lassan, gyengéden mozgolódnak a bőröm alatt, szinte finom érzés. Most már elszántam magam: a kezembe veszem a kinevezést, és apró darabokra tépem, a cefákat aztán kiszórom a résnyire nyitott ajtón a ház elé, majd elsodorja a szél a tengerre. Meg kell tennem, hogy közelebb kerüljek a feladat sikeréhez. S akkor talán beszélhetek majd harmadik személyben magamról. A harapófogó, a csipesz, a kézfűró, a sebészolló, a szike, a ráspoly, a kézfűrészt itt vannak. Már csak kétezer-négyezer-négyven nap. S azzal talán megnyílik nekem is a harmadik szemem.

KISS ZSOLT

Gyógyulás

*Ott künn a Brezinán az a fekete folt,
Fekete folt helyén valaha akol volt...*

Mikszáth

Utoljára ez a régi, ismerős, százszor megjárt gyalogút, amin már csak egyetlen irányba rohanhatok, és megállás nélkül, vagy ha mégis megtorpanok rövid időre, az csupán egy pillanat lehet, amíg eszembe jut és elképzelem, és már látom is, ahogyan a tűz, ez a megérthetetlen elem, közepén a véglegességével, amiről nem tudom pontosan, hol van, és mihez képest, talán ahhoz a mozdulathoz, amivel a gyújtót a papíron végighúztam, és a nád égni kezdett, most ez a tűz megnyúlva és kiszélesedve lángol előttem, aztán a közepe elmozdul, hogy elérje a csontokat, először a puha gyapjút és a bőrt, majd a húson át a legkeményebb rétegig jut, és azon keresztül a velőt falja fel, nem torpan meg, mint korábban a kezem, amikor levágtam egy-egy idegen birkát, aminek a húsa a bográcsba került, mert annak a méretlen húsnak a csontján megakadt a penge, ezért kirántottam, mintha a megtorpanástól eltelt időt vonnám vissza, aztán újra kezdtem és folytattam a mozdulatot, ahogyan folytatom most is, hogy az időt még előrébb tereljem, és mihamarabb túl legyek ezen a százszor megjárt gyalogúton, mindegy, milyen irányt választva, csak távolodva a kút aljától, aminek az iszapjában az akol kulcsa süllyed egyre lejjebb, felette pedig a lángok addig nőnek az akol falain, amíg a mohó szél megállíthatatlanul lohol mellettem, és hordja a fák törzsei között ezt a szokatlan pernyét a lassan elsötétülő erdőben. Valahol majd úgyis meg kell állnom, és mire odaérek, talán megint hajnalodik, de mintha ez a lábaimon múltna, hogy azok milyen gyorsak, a csontjaim feletti izmokon és inakon, amik megremegtek attól az ajánlattól, amitől még ez az erdő körülöttem, és azok a távolabbi hegyek is elszégyellték magukat. Talán nem volt hiába a remegés és a szégyen, hiszen mégsem fogadtam el a herceg ajánlatát, mert ha lépek, ha futok, ha állok, mindvégig ropog a tűz, akármennyire béget még néhány a bezárt akolban, azok legalább segítenek elképzelni, hogyan veszett el mind, mert még a tűz előtt elérte őket a pánik, és most az üvöltést is hallom a ropogáson át. Vagy talán a csontom ez, ami roppan és beleremeg, vagy az agyamban a velő mozdul, amikor az árkok felett ugrok, még ha itt nincsenek is árkok, csupán egy régen halott nőnek az árnyéka a földön, ami most már szétmállhat és eltűnhet a fák lombjaiban végleg, hogy többet ne tudja a fülemben, a szememben, az agyamba sügni az erdő fái közül azon a titokzatos hangján: „Tamás!...”, hogy ne kelljen tovább menekülnöm a szégyen elől, amiből nem maradhat semmi a rohanás végére, legfeljebb ez a szétfoszló pernye. Mert oda fogok érní, ahol majd tényleg meg kell állnom, és addig ez a szél a pernyével, vagy legalább a tűz hírével Bécs városába ér, valahogy be a kapukon és ablakokon át a palotába, és annak a színarany falai között egyetlen szobába, az Anika és a herceg ágyáig, aztán megfordul,

és visszaroohan az Anikával együtt, aki már nem talál akkor sem, ha keresne, nem lát, ahol korábban észrevett, hiába kérdezi, „Olej Tamás, hol vagy?!...”, akkor már nem válaszolok, és nem látja az arcom sem, mert csak a hamu és üszök marad a csontok körül. Most megint hallom a bégetést a fák közül, és egyre közelebb jön hozzám az erdő, a sok fű az elszórt bokrokkal, és ez az ösvény is megváltozott, mert nem emlékszem arra, hogy mindig ilyen piros lett volna ez a föld és körben a bokrok, az a gödör és a lábnyom. Tegnap itt valaki biztosan átlépett egy gödröt, még ha nincs is itt gödör, csak ez a kiemelkedés, amit kikerült, vagy inkább keresztülzaladt rajta, és közben észre sem vette, mert nagyon könnyű, szinte súlytalan lehetett az, aki erre járt. Talán az Anika volt? Vagy a régen halott anyja? Az anyja nem lehetett, mert neki csak a hangját hallom messziről, valamilyen érthetetlen mélységből, amit egyedül a buja férgék ismernek, akik alaposan megrágnak jól megérdemelt eledelüket, amit maradékként a halál osztott nekik a fák között bolygó lelkekért cserébe, bár én nem egyezkedtem vele sem, és nem is tudom, a birkák most miért égnek, és talán már nem is égnek, hanem mind az ezer az akol kijárt padlójához ragadva fekszik a hamu és a bedőlt gerendák alatt, és azt sem tudom, miért van ilyen szokatlanul piros színe ennek a rég ismert földszalagnak a fűcsomók mellett, ahol a kusza aljnövényzet megtorpant, mert valaki folyton erre járt, és könnyű vagy nehéz lábaival kitiporta a frissen megkapaszkodó gazok csíráját, mert itt egy mindig járható ösvénynek kellett maradnia, ami az Anika könnyű lábait vezette. Most éppen a saját kapkodó lábaim rohannak rajta, de már nem emlékszem, hogy a buckához képest merre, és megfordultam azóta, vagy sem, mióta eszembe jutott, hogy hova akarok futni, és minek, hát persze, hogy lássam a nyomot, amit az a könnyű cipő hagyott a talajban, amikor átugrotta, vagy kikerülte, a lépéseit, miután távolabbról észrevette, idejében úgy irányítva, hogy ott nem sokára bucka lesz az ösvényen, és úgy lépett tovább, csak én vagyok az, aki átugrom rohanás közben, közeledve az ismeretlen hely felé. Milyen piros mellettem a bokrok színe még mindig, és mintha az ösvény szalagja is pirosan csillanna vissza, amikor az alkonyati sötét lombokon át az átkozott nap fényéből még valami erre a rohanó ösvényre is hull, amin addig kell futnom, amíg megtalálom azt a helyet, bár nem akarok eltévedni sem, csak látni még egyszer, amihez már semmi közöm. Persze akkor minek is látni, mit akarok látni a piros ösvényen kívül még? Esetleg megfigyelhetem a saját rohanásom, ha lehajtom a fejem, és meglátom a lábaim, ahogyan szabadulni próbálnak tőlem, de nekik sem sikerül, mert én az eszeveszetten rohanó lábaim vagyok. Legalább segítenének megszabadulni azoktól a csodálatos szörnyektől, a kígyóktól és sárkányoktól, amik a májamat és a tüdőmet akarják kitépni, hogy ne futhassak tovább, ha egyszer megállok, mert hiába nyújtom a kezem feléjük, nem ijednek el, és csak az üres levegőt markolom, vagy a pernyét a levegőben, ami szétmállik a kezemben, mert üresre égette a tűz, és eltűnt belőle minden, ami víz volt benne. Elpárolgott vagy elszivárgott, mint a vödörből a kútnál, ahol annyiszor ismételtam a megszokott mozdulatokat, hogy most megállás nélkül is felidézhetem, hogyan engedtem le a vödöröt, és vártam, hogy megteljen vízzel, azután felemeltem és máris töltöttem a vályúba, ezért akárhányszor telt meg, ugyanannyiszor ki is ürült, bármennyi vizet emeltem fel, csak addig tartottam a vödörben, amíg meg nem pillantottam a vízen át az alját, és azonnal öntöttem tovább, hogy lássam, ahogyan kiürül és eltűnik belőle a víz. Most már csak egy

kicsit kell várnom, hogy elégjen és elfolyjon, ami maradt, azután beomlasztani és betemetni a romokkal a kutat, hogy többet ne lehessen a vízával feltölteni semmit, és ne ürülhessen ki az akol, ha egyszer tele van, már csak egy kicsit kell rohannom, hogy kijussak az erdő fái közül, és ezt a furcsa, piros ösvényt elhagyhassam végre. Talán ha felgyűjtanám ezt a sok fát körülöttem, akkor nem kapaszkodnának belém az ágaikkal, hogy megállítsanak, inkább elpusztítanám az erdőt is, valahogy eltüntetném őket, hogy az örvénylő lombok, de még ez a fecsegő bokorcsemete, a sok aljas növényzet se suttojon semmilyen egyezségről, amit nem kötöttem meg senkivel, mert nem alkudtam semmire, inkább segítettem mindegyiknek, hogy az útjára induljon, az Anika, a kilenc kolompos kos, a száz bársonygyapjas ürü, és a többi az ezerig. Addig nem állok meg, ameddig száll a pernye, és addig nem lesz vége az ösvénynek sem, és amikor elérem a végét, akkor már nincs pernye, nincs bégetés, csupán égett hússzag a hajnali füst alatt, és már csak nézmem kell a maradék fölött ezeket a fecskéket, hogy meghíztak tavasz óta, a farktolluk szinte két baltaék, sőt, annál is nagyobbak, késpengék azok, ahogy vágják szabadon ezt az öntelt szelet, ami még mindig a fülemben sújja az erdő fái közül: „Tamás!...”. Hiába sújja, mert nem hiszek most már egyetlen hangnak sem, csak az utolsó foszlányt várom meg, amit körbefordulva elhoz, és addigra én is elérem az ösvény végét, és sóvárogatok a tegnapi brezinai akol után, milyen volt az valaha, mert sehol senki most annak a feketén foltos helyén, csak a füst és szag még innen-onnan, ami a tűzből maradt, aminek a húrát az a felszabadult elem olyan messzire viszi, egészen Bécs városáig, ahonnan majd visszalohol az Anika, hogy lássa a tüzet, és benne engem, mert én hagytam, hogy megszöktessék, lássa, hogy mi maradt a húres akolból, szagolja a maradványokat, és találgassa, ki az, aki a fekete folt alatt van, és úgy lapul ott, mintha már egy biztos helyen lenne, várva a megfelelő pillanatot, hogy előugorjon onnan röhögve, nem égtem el, ti viszont égni fogtok minden emlékekkel együtt. De nem akarom mégsem, hogy égjenek ág, babér és lombzat, inkább még messzebb szaladok ettől a kifakuló folttól, ami most már így marad, mert ág, babér és vessző úgy hajolnak, mintha alattuk kripta, zöld-sárga, zöld-sárga színekben lángol körülöttük a minta, aztán hamuvá válik, mint a varrás az Anika levetett ruháján, amit az akolról szóló ajándéklevél mellett hagyott. Most már meg sem torpanhatok az ösvény végéig, hogy beleüvöltsek az örvénylő lombokba, mert a hangomra csak újabb hangok jönnének elő a fák közül, amik egy idegentől származnak, aki valami szokatlan elől menekülve próbálgatja, mit fog gondolni egy másik idegen, ha meglátja az üszkös foltot, és kérdezi, mit csinálsz és hova tűntél, hát futok, hogy a bokrok és vesszők közül az ösvény végére érjek, onnan a kút aljára, ahol tovább mondom, hogy nem futok többet senki elől, mert oda értem, ahonnan majd mások fognak futni, miután megismerik a félelmemet, és szaladnak tüskön-bokron keresztül, irány, cél nélkül bárhova, mert ez a félelem az akaratom, az akaraton túl a rohanásom, azon túl a kimerültség, a kimerültségem pedig ehhez az összekuporodáshoz vezet a bokrok tövében. Innen figyelem, hogy mikor érkeznek meg, itt várom őket, elbűjva a csodálatos szörnyek, a kígyók és sárkányok elől, amik a bokrok alatt nem vesznek észre, és nem tépik ki a májamat és a tüdőmet, mert ameddig csak bokrok, fű és föld körülöttem mindenhol, addig nem találnak, és nem is fognak soha, csak tapadok a bokrok tövéhez, amíg fel nem ébrednek a halottak árnyai, hogy tovább bolyonghassanak, aztán a szél is feltámad, és elkezd

újra széthordani a nevemet az erdő fái közül: „Tamás!...”, ez az átkozott örvény, ami a tüzet olyan szorgalmasan táplálja, a húrét pedig messzire viszi, egészen Bécs városáig, hogy onnan fordítsa vissza mindegyiküket, hogy végre megérkezzenek, mert elegendem van az üres bámulásból a harmatos fűszálak közül. Az egyikén éppen egy bogár mászik felfelé, az árva szálon igyekszik az elvékonyodó csúcshoz, és én jól tudom, hogy miért, eleget figyeltem ilyen feleslegesen szorgoskodó bogarakat a Brezina legelőin, felér a tetejére, és mintha számítani se lehetne arra, hogy ott mit akar kezdeni, hirtelen kitér a páncél alá rejtett szárnyait, és felszáll, én pedig addig figyelem, ameddig el nem tűnik a színes háttérben, mert ez lehet a célja, eltűnni onnan, ahol azelőtt élvezte a füvek labirintusai között az esztelennek és céltalannak látszó rohangálást, felszállt, és én nézek utána, amíg látom, amíg be nem fordul a tegnapi akol hamuval hintett udvarára a díszes hintó, lefékez az akol maradványai előtt, kiszáll belőle a fényes ruhájú Anika, aki egyenesen a romokig szalad, a kezeit az arcához emeli, talán mond valamit, de nem lehet ilyen messziről hallani a szavait, aztán a mögötte megálló herceghez lép, hogy vigasztalódjon, pedig lehet, hogy engem szólított, de hozzá fordul, aki mindennek az oka, vagy ha nem ő, akkor az átkozott föld és fű, patakok és sziklák, éjjel és nappal vándorló felhők, istenverte bokrok és erdők fái, amik között a szél újra csak a tehetetlenségem dallamát röptíti, ismétli és fenntartja, mintha arra várna, hogy leleplezzem magam, hogy odaküsszám a herceg elé, és kérjem, engedje meg mégis, hogy most már az enyém legyen a brezinai akol így, a maradványaival, a megfeketedett csontokkal, az üszkös gerendákkal, a beomlott falaival az enyém. „Soha!... Soha!...” Inkább felugrom és futok az ösvény végén is túl, és meg sem állok az iszapig, csak odáig kell elviselnem ezt a füstszagot, ami a fűszálak közül szivárog, mert a sok gaznak egynek sincs már megszokott illata, mindegyik szálanként kínálja magát a buja férgeknek, amik jönnek, és megrágnak őket is, miután odalenn a fekete földben hamuszínű porrá őröltek mindenkit, meg sem állok, amíg ők ketten is a férgéké nem lesznek, bár addig úgy tesznek, mintha keresnének és találnának valamit az égett romok alján, de a gyakorlott szememet nem tudják becsapni, hiába találnak bármit, elsüllyednek majd ők is az elrobogó fényes hintó keréknyomai alá, csak néhány sóhajnak és vihogásnak a hangja marad, ami kiszűrődik a színarany palota falai közül, és fennakad az erdők fáin, az ágakon lóg addig, amíg a szél fel nem támad, és akkor meghallja valaki, aki az utánuk fennmaradó szavaikra kíváncsi lesz, és eszébe idézi a fent bolyongó arcukat, ha lesz ilyen, miután porrá váltak. Nem rajtam múlik, mert én csak rohanok a kútig, aminek az alján egyenlő leszek végre az iszapba süllyedő, hamuval keveredő porral, oda más nem jön utánam, csak akik már elégettek, elrothadtak, megsemmisítette őket a férgek nyája, ott nem hallom többet mind az ezret kiáltozni, sem ébren, sem álmomban, elsüllyesztem a bégetésüket is, mindet egyszerre és egyetlen helyre kényszerítve. Addig már csak a kísérő éneket engedem a torkomon kifelé, aztán majd azt is vissza a tüdőmig, mindegyik hangot a némaságba préselem, miután végigénekeltem, ahogyan felállok, és eldúoltam, hogy futok a zöld-sárga, zöld-sárga füvek és bokrok közül menekülve, hogy elsüllyedjen velem együtt az utolsó bárányka, akinek bégetése üldöz, bundája megkapaszkodik az ágakba, aztán patája dobban, és már nem látom, nem hallom az utolsó felpattanó szikrát az akolban, szaladok a dallamból kifacsart gondolatok elől, kergetve a fekete parázson, a kialudt tűz felett, a bedőlt falak mellett tovább, ahol

nincs harmatos fűszál, és nem lesz égő bokor, mert a túl régi, nagyon is ismerős, már százszor megjárta gyalogút elfogyott. Elöttem a kútkáva, és felismerem a nyomokat az akol körül, miközben teli tüdővel az ének a számból a torkomon át az ösvénnyel együtt megfordul, hogy visszataláljon a helyére, mert nem változhat azután sem, miután felugrottam a bokrok tövéből, és rohanok a porhanyós földön a kocsikeréknyommal keveredő birkapaták nyomai felett, amik egyre közelebb jönnek, még ha mozdulatlanok is, majd az iszapba süllyesztem mindegyiket, mielőtt tényleg megmozdulna és megszólalna újra, *a brezinai veres fődélű akol, a kilenc vezérkos, a száz selyentiürü és a többi birka mind a tiéd lenne*, de a széllel váratlanul, s az üszkös gerendák mögül a füsttel a mondatok megint a torkomig fel, zöld-sárga, zöld-sárga, eltűnt a báránka, mégis tovább az eszeveszetten rohanó lábaimmal, hogy egyre közelebb érjek a hamudomb melletti nyomokban a kúthoz, ahol végre megtorpanok és látom, hogy a körben majdnem *minden úgy áll, mint azelőtt, szemben a bércek, alant a selyemrét a futó patakkal, a kerek kút az udvaron, s a nagy vályú az akol mögött*, csak az akol helyén maradt egy fekete folt, és amíg átvetem magam a kút peremén, hogy visszataláljon a helyére a dallam, addig tovább hordja a szél körülöttem, hogy *minden, minden ott van, minden, minden úgy van, s még sincs ott semmi és még sincs úgy semmi*, aztán a kút oldala mozdul, a talpam csúszik meg először, majd a nyirkos kő a tenyerem alatt, közben a sötét iszap felől a hideg felkúszik némán, és a kövekkel együtt zuhanni kezd a csattanás felé a falon és a tarkómon egyszerre, de a homlokom még kilát a hidegből, és addig nem csukódik, ameddig meg nem telik a mozdulatokkal a tört bordáimon át ez a szűk és keskeny, ami hirtelen hűl, egy légvételt csak, és ez rögtön a víz, *hol van már Anika azóta, Bécs városa felé röpti a vasút*, és most elkezd körülöttem az emelkedést a többi hullám és légbuborék, amíg lassan süllyedek a fenékhez, ahol a kulcs is merül, még mindig csúszik a fokozhatatlanul sötét iszapban, *ezer ember közül egy, ha visszautasítana ilyen ajánlatot*, és már lejjebb van sokkal, a vizenyős, tömör agyagig, a levegőtlen némaságon keresztül, a nyirkos föld mélye alá a markomban szorítva nyitott szemmel és szájjal a csodálkozástól a gondolatot, amíg eljut a szemem mögé, *hullod-e, Isten, mutatok én még ma neked valamit*, a fekete föld mélyére gyere utánam még lejjebb kúszva, ahova nyüzsgő nyájakként küldöd őket, hogy öröljenek a nedves, fénytelen iszapban hamuszínű porrá névvel és hírral együtt mindent!

TÓTH KRISZTINA

Tímár Zsófi muskátlija

Állítólag a szőke nőknek könnyebb, a férfiak jobban felfigyelnek a világos hajra. Zsófi ezt nemigen érzékelte, mert világéletében visszahúzódnak volt. Az iskolában se számították a szépek közé, nem is viselkedett úgy. Péter viszont nagyon csinosnak látta, azt hitte, egy ilyen nő szóba se fog állni vele.

De Zsófi nemcsak hogy szóba állt vele, egy év múlva feleségül is ment hozzá. Péternek még hátra volt két éve a főiskolából, úgyhogy arra gondoltak, Pestre költöznek, így lesz a legegyszerűbb mindenkinek. Az albérlet hosszú távon túl drága lett volna, Kaposvár mellé meg nem tűnt érdemesnek visszamenni. A szülők összeadtak egy másfél szobás panelre való pénzt: kezdésnek jó lesz, gondolták. A panel Kóbányán volt. Zsófi nemcsak a hosszú buszozást szokta meg nehezen, hanem a kilencedik emeletet is. Otthon mindenhová el lehetett menni gyalog vagy biciklivel, és reggel rögtön kiléphetett a kertbe.

Esténként sötétben zötykölődött a lakótelep egyforma házai között, aztán olvasgatta a disznó feliratokat a liftben. Decemberben fölvetette Péternek, hogy mi lenne, ha lenne macskájuk. Az egyik kolleganőjénél született három, egyet hazahozhatna. Egy feketét. Péter azt mondta, szó se lehet róla, ő nem akarja szagolni a macskabűzt, különben is kikaparná az új szőnyegpadlót. És ki vigyázna rá, ha ők nincsenek otthon.

Ebben mondjuk volt valami, tényleg későn értek haza minden nap. Zsófi számítógépes tanfolyamra járt, Péter egyre több munkát kapott. Azt mondta, ha félre tudnak tenni, egy-két év múlva vehetnek esetleg valami külső kerületben egy házrészlet. Mind a ketten kertet szerettek volna, vagy legalább egy nagy, használható teraszt. A mostani lakásuknak még erkélye se volt, az csak a két és fél szobásakhoz tartozott. De azokat se használta senki, többnyire biciklit tároltak ott, vagy kitétték a limlomot, néha a lerobbant hűtőt.

Tavasszal az egyik lakó muskátlisládákat szerelt az ablakba. Zsófinak ez nagyon megtetszett. Minden este elmondta, hogy egész más lenne, ha reggel a virágokra látna. A lakógyűlésen egyébként szóltak, hogy tilos az ablakok alá kívülről szerelt virágláda, mert veszélyes, lesodorhatja a vihar. Ám az új divat mégis terjedni kezdett az épületben. Péter nagyon unta ezt a témát: várta, hogy elmúljon, ahogyan a macska-kérdés is elmúlt. Zsófi pedig tényleg nem tette többet szóvá, ahogyan semmit az utóbbi időben. Se a hétfégi kimaradásokat, se az éjszakai sms-eket, amikor Péter félálomban kinyúlt az ágyból és megnézte a kijelzőt.

Így ment ez egész tavaszig. Péter késő éjjel jött meg, hétfégenként tréningre ment, Zsófi pedig szombatonként hazautazott a szüleihez és sápadtan hallgatott a leves mellett, ha az anyjáiék arról faggatták, hogy mi a baja.

Azt gondolta, a házasság ilyen. Majd lesz másmilyen is, csak ki kell várni. Nem faggatózott, nem kérdezett. Akkor, azon az estén se akart tudni semmit, mégse

bírta megállni, hogy ne nyissa meg az üzenetet. Péter épp a zuhany alatt volt, hangosan szólt a fürdőszobában a rádió. Zsófi fölvette a mobilt. Képzület. Kinyitotta. Egy nagy mellű, fekete hajú nő félmeztelen képe volt. Állt a konyhában, nézett a képre és szinte megdermedt az idegességtől.

Két másodperc múlva megszólalt a telefon, azonnal fölvette.

– Na, hogy tetszik? – kérdezte a hang.

Valamit szeretett volna felelni, de képtelen volt megszólalni, csak szuszogott bele, aztán lerakta. Percekig állt így, még akkor se mozdult meg, amikor Péter már felöltözve kijött és megkerülve őt, benézett a hűtőbe.

Nem bírt mit mondani, hiába fogalmazgatta magában sorra a lehetséges kezdőmondatokat.

Zárómondatok se lettek, a férje egyetlen szó nélkül költözött el, amikor ő nem volt otthon. Nem volt sok cucca egyébként, egy sporttáskában elért minden. A közösen vett Ikea-bútorokat ott hagyta, egyedül a tévéállványért jött vissza valamikor.

Küldött egy-két e-mailt, de Zsófi nem válaszolt rájuk, így aztán nem próbálkozott többet. Tavasszal megint üzent, hogy szeretne közös megegyezéssel elválni. Zsófi erre se reagált: úgy viselkedett, mint aki nem vesz tudomást a saját életéről. Ment, csinálta a dolgát, rendben tartotta a félig üres lakást, időnként hazautazott. Aztán ezek a látogatások is megritkultak, mert nem bírta elviselni, hogy a szülei folyton Pétert szidják, hogy állandóan sajnálkoznak és azt emlegetik, hogy Zsófi-nak tovább kellene lépnie. Az volt a legrosszabb, amikor az unokákkal jöttek, meg a harminc fölötti szülések kockázatával: ilyenkor rendre a szomszédok rémtörténeteinek következtek halva született csecsemőkről és nyitott gerincről. Zsófi ezekre se szólt semmit, csak felállt az asztaltól és kiment, egy idő után pedig havi egy alkalomra ritkította a látogatásokat.

Egy év múlva Péter ismét küldött pár békülékeny, tapogatózó üzenetet. Nem jött rájuk válasz. Abban se volt biztos, hogy a felesége nem változtatta-e meg az email-címet, elvégre semmi oka nem volt rá, hogy továbbra is egy zsofipeter nevű postafiókot tartson fenn. Hívni nem merte, azt gondolta, úgyse venné fel.

Egy délután arra ment kocsival, felnézett a kilencedikre. Soha még tisztábban nem érezte, hogy szereti a feleségét. Akkor már hónapok óta egyedül volt, azoktól az alkalmi nőktől eltekintve, akiket reggel elvitt egy pontig a városban és soha többé nem hívott.

Elővette a kesztyűtartóból a kulcsot és arra gondolt, fölmege a régi lakásba. Szinte biztos volt benne, hogy a felesége úgyis rég kicserélte a zárat. Csak abban bízott, nem lesz tanúja a próbálkozásnak. Hogy nem lesz a lépcsőházban valami idegen, aki betörőnek nézi, vagy látásból ismert régi szomszéd, aki kajánul figyel.

Hevesen vert a liftben a szíve. Felért, odalépett a lakásajtóhoz. Elővette a kulcsot, sikerült beillesztenie. Kinyílt. Hirtelen pánik fogta el, hogy mit talál majd odabent.

Érdekes, egészen eddig a pillanatig meg se fordult a fejében, hogy Zsófi esetleg már valaki mással van. Most viszont váratlanul rátört az aggodalom, hogy egy idegen férfi holmijai lesznek a lakásban.

Az előszobában megcsapta az ismerős illat. A felesége illata. Levette a cipőjét, megilletődve állt a kövön. Elindult először a konyhába, aztán be a hálóba. Az ágy csak az egyik felén volt megvetve és letakarva egy pléddel. Rend volt mindenütt,

a nappaliban egy nyitott szárítón öblítő illatú női holmik lógtak. A lilás magas sarkú cipőt a fal mellett nem ismerte: ez még nem volt meg, amikor elment. Ránézett a vekkerre: délután három volt, az ébresztő pedig hatra volt beállítva.

Arra gondolt, hogy kéne hagyni valami üzenetet. Virágot. Vagy mondjuk egy kismacskát. Zsófi úgymint mindig macskát akart. A nőnek, egyébként, akivel fél évig élt, volt egy macskája, és tulajdonképpen meg lehetett szokni. Ekkor hirtelen eszébe jutott valami. Hirtelen felpattant, belelépett a cipőbe és próbálta végiggondolni, hol van itt a közelben valami barkácsáruház. Eszébe jutott, hogy pár percre innen van egy, pörgetni kezdte magában, hogy mi mindenre lesz szüksége.

Amikor az elárusító azt kérdezte, futómuskátlit akar-e egy simát, nem tudta megmondani. Azt válaszolta, hogy rendeset. Az eladó megvetően vállat vont, adott neki tíz tövet. Virágföldből túl sokat vett, három tizenkét literes zacskót. A ládákhoz tartozott valami hosszúkás műanyagalátét is, a tartóvashoz pedig csavarok és tipli. Azt külön mondták, hogy a betonfalhoz másmilyen kell, de ezt már tudta, mert amikor beköltöztek, ő fúrta fel a fürdőszobaszekrényt. Haza kellett még kanyarodnia a fűrókészletért, ráadásul visszafelé dugóba került. Fél öt múlt, mire megint kiléphetett a kilencediken a liftből. Kétszer kellett fordulnia a holmikért, aztán lóhalálában nekilátott a meglepetésnek. Először a hálószoba ablaka alá szerelte fel a hosszabbik ládát. Elég sok földet kiszórt, a porszívót meg egyszerűen nem találta, úgyhogy kézzel söprögette össze a maradékot a szőnyegpadlóról. Aztán az jutott eszébe, hogy a konyha lenne a legfontosabb. Ha Zsófi este leszáll a buszról és elindul a hosszú utcán hazafelé, akkor már messziről látja majd az ablakot. Fel fog nézni a kilencedikre és érteni fogja, mi történt. És akkor még mindig eldöntheti, hogy telefonáljon, vagy egyenesen hazamenjen. Ez az, a konyhaablakba muszáj tenni! Ha a két rövidebb ládát fölrakja, együtt szélesebbek lesznek, mint az ablak, de kicsit kihajolva a két véget is meglehet öntözni. Az elsőt hamar fölerősítette, a másodikkal viszont vacakolni kellett. A láda pereme megakadt valamiben és az istennek nem kattant bele a fém tartóba. Péter felállt az asztalra és kijebb csúszott, hogy ránehézkedjen. A föld még hátravolt, oda volt készítve a nejlonzsákban. Éppen ránehézkedett a bal oldali vasra, hogy helyére nyomja a ferde ládát, amikor meglátta lent Zsófit. Elég közel volt már, jött a megálló felől, át a zebrán. Nem nézett föl, valami szatyor volt a kezében.

Egyszerre értek a ház előtti járdára, férj és feleség. Zsófi nem értette, mi történt. Még akkor se fogta fel, mi ez a hirtelen csödület, amikor fölpillantva észrevette a nyitott ablakot és az üres virágládákat.

GRECSÓ KRISZTIÁN

Messze szakadna

(Mellettem elférsz)

„Mert nem szeretném, ha messze szakadna tőlem.”

Mikszáth Kálmán

Késő ős van, vöröslök a gyár felé süllyedő határ, az ipari kéményeken ömlik a füst, és reggelre néha már olyan hűvös van, hogy gőzölög a műtavak áztatóvize. Sadi a Kleinék szatócsboltjában segéd, sokat tanul, imádja az anyagokat, kedvence a zorszett, a necc, a taft, a zsenília, jaquard, de már megvan a fegyelme az egyszerűbbek tiszteletéhez is: pamut, lenvászon, karton, kékfestő, nemez, velúr – ez is mind kedvére való. Ruhákat mutat a holtfáradt Benedeknek, aki napszámból jön, a Károlyi birtokra jár, Sadi anyja minden vásznát az asztalra teríti, tiszta kézzel simogatja végig, mintha törődni kéne a szövetek lelkével. Kémlelően a barátjára néz, előveszi a kedvencét, olyan féltéssel hajtja szét, mintha bántalom érhetné, *simogasd meg*, mondja Benedeknek, aki már régóta nem figyel, a kelmékről szóló fejtegetés legelején kinn maradt a tekintete, az utcai ablak előtt idegenek hajtanak el, és éppen ekkor benéz valaki. Benedek megismeri, az atya az, Benedek bólint, de a pap valamért nem fogadja a köszönését, idegenül fintorog. Benedek ettől megriad, közben valami zavaró ismétlődés üti meg a fülét. Sadi harmadszorra is arra kéri, érintse meg ezt a csodálatos anyagot, és ekkor Benedek odanéz, az az értetlenség van a szemében, ami a papéban volt az imént, meglátja Sadi mozdulatát, ahogy a fiú összezárt lábbal, csípőből dől előre, mosolyog, szélesen, de már fáradtan, másodpercek óta várja, hogy a barátja rá figyeljen. A széthúzott mosoly bemerevedik, őszinteségét csak az mutatja, hogy korábban olyan szélesre volt húzva, de inkább olyan, mintha kín, fájdalom és féltékenység szülte volna. És ott a kellemkedő mozdulat: ahogy kínálta a szövetet – az is megdermedt. Mintha Benedek csak most vette volna észre, milyen kifacsart, természetellenesen hajlékony Sadi teste, és milyen szemérmellenül képes összefacsarni saját magát: húsos hasát, úszógumiját – és ha ennyire össze van zárva a lába –, valahová a heréjét is begyúri. Benedek magától talán észre sem vette volna ezt az egészet, Sadi régóta rajongott a ruhákért, és mindig ilyen különös teátrálisággal mutogatta, de most a pap fintora volt a fejében, és valami őt is taszította ebben a mozdulatban, és a helyzetben is. Már megint nem tartottak a többiekkel, itthon nézegetik a kelméket, ugyanazokat, mint legutóbb, hiszen Sadi szülei is szegények – honnan lenne új anyag a házban?

Harmincegy nyara van, fullasztóan forró július, még este, munka után is remeg a futóvíz a földes telepi utcákon, és a munkások kinn ülnek a házak előtt, Sadi és Benedek elhatározzák, hogy lemennek fürdeni a halott vizekhez, a hűtőtavakhoz, az uradalom szélén, a gróf Károlyi birtokának földjéből föltört a termálvíz, és szabadon ömlik, a buzgár közelében forró, de messze elfolyik. A gépállomás körül már

bírja a bőr. Benedek imádja a termál szagát, mintha az a víz ápolná, védené a lelket. Benedek öccse, Márton velük megy, és kivételesen a bátyjuk, Ignác is hazajött Szegedről. A gépállomás oldalában egy akácerdő takarja a vizet, ide járnak fürdeni a fűrésztelep lányai is, meg a rakodók a vasútról, meglesik a fás lányokat, aztán rájuk rontanak. Benedek azt hiszi, sokan lesznek a víznél, de csak ők vannak, a három testvér, meg Sadi. Gatyára vetkőznek, de Ignác kiröhögi őket, a legidősebb fiú nem tűr ellentmondást, acélos hangon beszél, és most, hogy sokáig távol volt, a szavai, a hangsúlyai is idegenek. *Anyámasszony katonái!* Tudja, hogy az öccseit így nevezik a telepen, hogy Márton a lányok játszós babája, Benedek meg papnak készül, és ez a kövér, nyámnyila Sadi az egyetlen barátja – micsoda fából faragták ezeket a fiúkat? Rájuk parancsol, meztelenül kell fürdőzniük. Sadi félős és ügyetlen, percenként elismétli, hogy nem tud úszni, neki vigyáznia kell, de a víz derékig ér, nincs mire vigyázni. A gépállomáson elhallgatnak a gőzgépek, az akácós zúg, késő délutánra föltámadt a szél, a távolból a makói gőzös dudál, füstje fölszáll az akácok fölé, de nem oszlik el a levegőben, mint a gyár füstje. Ignác kitalálja, hogy fogózzanak, a szabály egészen egyszerű: érintésre cserélnek. Először Ignác vállalja magára a kergetést, a három legény szinte gyerekké változik, habzik mögöttük a víz, száll a permet, ahogy menekülnek előre. Ignác Benedeket veszi üldözőbe, Márton elhasal, prüszköl, iszik a fojtós vízből, de Ignác kitartó kopó, nem adja föl, Benedeket üldözi, aki jajgat, kiabál, érzi a veszét. A bátyja be is éri hamar. Benedek Sadira hajt rá, ő a legkönnyebb célpont, alacsony, és bizonyos, hogy ő fut a legügyetlenebbül. Sadi valóban lassú, de néhány lépés alatt azért nem lehet utolérni. Benedek meglepődik önmagán: milyen ingerülten várja, hogy utolérje végre, szinte azt érzi, hogy Sadinak kötelessége lenne azonnal megadni magát, essen el, ő különben is annyival fürgébb, mint ez a kövér gyerek – miért nem éri utol rögvest? Sadi ügyesen manőverezik, kihozza Benedeket a sodrából, Ignác és Márton csak állnak egymás mellett, nézik a különös párharcot, Benedek dühös, elszánt, mintha az élete múlna rajta, hogy néhány lépésen belül megszabaduljon a fogó szerepétől. Sadi viszont boldog, folyton hátrafelé néz, kacintgat és nevet, annyira önfeledten, hogy Márton és Ignác egy pillanatra összenéznek, nem szólnak, csak mikor Sadi elesik, és Benedek végre utoléri, akkor suttog el valamit a legidősebb fiú. Márton nem érti, mit mond, azt figyel, hogy Sadi most is Benedekre nevet, és Mártonban fölmerül, hogy így semmi értelme a játéknak, nem gondolja végig, hogy miért nincs, csak érzi, hogy valami nem tiszta. A fogóságnak nem lehet ennyire örülni. Aztán látja Sadi kezét, pontosabban először a Benedekét, a fogóét, ahogy megérinti Sadi vállát, és azt kiáltja, *te vagy az*, és miközben ezt Sadi kacagva tudomásul veszi, odakap. Illetve egészen finoman, odanyúl, megérinti, Benedek kezére rakja az övét. Ezt látja Márton, és ő nem gondol semmit, csak azt, hogy így nincs értelme fogózni, ő egy tiszta, egyszerű lélek, és nem gondol a jelenetről többet, mint amennyit magától jelent, és igazából nem is érti a bátyját, hogy miért ismétli el még egyszer, most már hangosabban, jól érthetően, amit valószínűleg az imént is mondott. *Ez a gyerek nem normális!*

A fogózásnak vége, még egy darabig fürdőznek, egyre haragosabban zúg az akácós, a gépállomáson és a fűrész-telepen már elengedték a komondorokat, alkonyodik, Ignác kimegy, hogy száradjon, Márton és Benedek követik. Sadi nem. Ő csak derékig emelkedik ki a vízből, és hiába parancsol rá Ignác, csak nevet, most nem fölszabadultan, ahogy fogózás közben, hanem kényszeredetten. Márton látja, hogy fél,

és szánja a fiút. Sadi sokkal többet látja, mint a bátyját, őt ismeri, Sadival vannak közös élményei, míg Ignác már kamaszként a lányok után rohant, velük nem törődött, Ignácból csak ezt a kevélységet látta mindig, amivel most is megalázza a barátjukat. Ignác hiába rátart, nem tud mit kezdeni Sadival, vissza nem akar menni, mert vizes lesz, más eszköze meg nincs, a partról próbálja zavarba hozni a fiút. Szapulja, bénának, ostobának nevezi – öltöznek, öltözik a három testvér, és a két kisebbik inkább Sadival maradna, megvárná, míg kijön a vízből, hiszen csak szégyellős, bizonyosan az a baj, Sadinak mindig is ilyen szokatlan dolgai voltak, de ha arrébb mennének, kijönne ő is. Közben Ignác rájuk parancsol, hogy induljanak, Sadi meg, ha így tetszik neki, itt marad a vízben, a félhomályban. Mártonnak öszszeszorul a torka, meglepi, hogy Benedeken nem látszik semmi, hogy őt nem zavarja, hogy itt marad a barátja, lehet, hogy a fogózást nem tudja megbocsátani neki. Nem érti, kegyetlennek gondolja Benedeket is, megáll, nézi a vacogó Sadi, Benedek már elindult, néhány méterrel arrébb áll, csak Márton tétovázik... és ebben a pillanatban megérti Benedeket, mint egy villámcsapás, megrázza a gondolat, és indulna is már sietősen, szaporázza a lépteit, de sajnos késő, hibát hibára halmoz: most meg túl gyorsan akarja elhagyni a helyszínt. Ekkorra Ignác is rájön, hogy éppen azzal tudja zsarolni Sadi, ha marad, mert a fiú szégyenlős, nem mer kijönni a vízből, és ha elindulnak, akkor a kedvére tesz. Ignác felröhög, szinte ugat, a gépállomás kuvaszai fenyegetően felelnek, Ignác leül a partra és mosolyog, *akkor fürdőzzél, kisfiú*, mondja fenyegetően. Benedek Mártonra néz, a fejét rázza, *hogyan lehetsz ilyen ostoba?*, suttogja neki, pedig már nem kellene, Márton lelkében így is kés forog. Az ő ügyetlensége hozta lehetetlen helyzetbe Sadi. De mit tehetett volna? Benedek túl profi volt, az a megjátszott érzéketlenség, érdektelenség, ahogy távozni készült, megzavarta, Márton akkor úgy érezte, Sadi csak rá számíthat, hogy ezt a fiút most sorsára hagyták, és mire rájött, hogy éppen a tétovázásával hozza rá a bajt, addigra késő volt. Vagyis már majdnem késő, és akkor meg túl hirtelen indult el, és ez már Ignácnak is gyanús lett, addigra ő is összerakta a kirakó kockáit. Mártonnak sírás szorította el a torkát, hogy éppen a testvérük, a vérük, a család része, aki e szent nevet viseli, tud ilyen sötétben kegyetlen lenni. *Gyertek vissza, nézzük együtt a bénát!*, kiabálja Ignác, és követ, göröngyöt keres, hogy megdobálja. Sadi már vacog, folynak a könnyei, a nap egészen eltűnik a láthatár mögött, Ignác eltalálja a vállát, Sadi megijed, elesik és fuldoklik, csapkod, üvölt, nem bír fölállni, a három fiú egymást nézi, hogy most mi van, Ignác csak röhög, *álljál már föl, te hülye!*, kiabálja, de Sadi nem tud uralkodni az ijedtségén, rohama van, nem gondolkodik, hogy sekély a víz, és csak föl kellene ugrania. A három fiú még mindig tétovázik, Sadi egyre elkeseredettebben kapálózik, már fuldoklik, a sötétben a három tétova fiú sziluettje látszik, és mintha egyre hangosabban zúgna az akác.

A hármás tüdőgyulladást Ignác sem viszi el szárazon, Sadi szülei is óriási perpatvart rendeznek. A telepen mindenfélét rebesgetnek, csak Ignác ruhája volt száraz, csak ő egészséges, ki tudja, mit tett a fiatalokkal. Az idősebbik testvér visszamenekül Szegedre a kurváihoz, a három lázas fiú össze-vissza beszél, nem tudni, mi volt, mire meggyógyulnak nem érdekes az egész. Hogy Márton vagy Benedek ugrott-e hamarabb, nem tudni utólag, és bár lenne jelentősége, kideríthetetlen. Az utolsó pillanatban együtt gázoltak be a vízbe, és emelték ki az akkor már eszméletlen Sadi.

A harmincas évek közepén két fiatal felnőtt cigarettázott a gyár kenderföldjei alatt, a tömbházformára rakott hatalmas boglyák között a lóvasút vékonyka sínje kigyózott, és ők a forgalmat figyelték. Itt különösen sok szamaras vagon járt, a csillék sejtelmes nyikorgását az egész telepen hallani lehetett. Az idegenek napokig nem tudták megszokni, rémülten néztek körbe, hogy mi ez, mintha sírt volna a vas, vagy valahol mélyen az anyagba vágtak volna, és ez a mozdulat, ahogy fölhasad a fém teste, újra és újra megismétlődne. Az idegenek, akik ritkán fordultak meg az uradalomban vagy a telepen – féltették a tüdejüket és különben sem keveredtek a zsellérek és gyári munkások izzadtságszagú világába –, különösen a gépállomás és a kendergyár között nyugtalanzkodtak. Egyfelől félték a fura nyikorgástól, ami ezen a részen volt a legerősebb, de még ennél is ijesztőbb volt, hogy a telepiek teljesen megszokták a kemény anyagok vinnyogását, a sínkerék sistergését, súrlódását, a csille nyákos kilengését. A gyütt-mentek hiába kérdezték, *mi ez?*, nehezen tudták kideríteni. A telepiek füle megszokta, nem érzékelte a zajt, nem értették a kérdést. A hang belengte a telepet, mint valami nehéz szag. És nehéz szag is volt, persze, egész évben kenderbűz terjengett a telep házai között, a gyár húszméteres kéményei okádták a sűrű füstöt, a műtavak áztatószagát és a halott vizek termálbűzét messzire elvitte a szél... itt a gépállomás fekete füstje, és olajszága szinte éteri illatnak számított. A telepen mindenki érezte, hogy ennél csak szebb, kellemesebb vidékek léteznek, de a gyárban és az állomáson volt munka, és akinek egyik helyen sem jutott, elmehetett az uradalomba, a grófi földekre dolgozni, mióta az öreg gróf rokona nem volt miniszterelnök, többet volt a birtokán.

A kastély messze volt ide, Benedek és Sadi a kenderföldek határán feküdtek, a szamarakat figyelték. Estefelé járt az idő, fáradtak voltak, különösen Benedek, az utóbbi hetekben a gyárban kapott munkát, áztatós volt, nyirkos fájdalom járta át az ízületeit. Élvezte a meleget, és csodálta a szamarakat, hogy másodpercre pontosan tartják a tempót, sohasem tévesztenek. Az egyik éppen szegyig jön elő a boglya takarásából, mikor a teli csille sarka eltűnik a másik mögött, és ez egy órája így megy, soha egyetlen centit sem rontanak, csak mennek ezek a parányi lovak, szomorúan és szorgosan, nem vétik el a lépést. Benedeket kirázta a hideg, még melegített a nap, de már nem volt elég ereje. Arra gondolt, vajon nekik mennyi ideig kelene ezt gyakorolni, hogy Sadival mindig ugyanakkor érjenek vissza az adott pont-ra. Egy pillanatig szórakoztatta ez a gondolat, megengedő szeretettel nézte a szamarakat, de szinte ugyanebben a pillanatban az egész mechanikus körbejárás dühíteni kezdte, mintha a szamarak őt, az életét gúnyolnák, hogy itt van, helyben jár, nem jut egyről a kettőre, az egész egyházi karriert, a papságot csak emlegeti, de ahhoz sincs elég mersze, hogy belevágjon. Húzta-halasztotta, közben mentek körbe az évek, ahogy a kenderes kisvasút csilléi, ugyanazon a pályán, és ő mintha be lett volna zárva ide, szinte kötelezően Sadival barátkozott. A barátja nem érezte meg Benedek nyugtalanosságát, behunyt szemmel élvezte a lemenő nap simogatását, a horizonton lassan eltűnt a nap, *gyönyörű*, suttogetta Sadi, nevetnie kellett, olyan boldog volt, várt, míg az utolsó sugár is lassan eltűnik a láthatár alatt, és akkor, egészen ösztönösen Benedek vállára hajtotta a fejét. A két hangulat ennél jobban nem is különbözhetett volna, az aurák feltöltődtek és összeszikkasztak, csupa ellenkező irányú indulat, Benedek haragjában szinte fölhabzott Sadi boldogsága, a két erő kioltotta egymást, fölüvöltöttek, Benedek mérgében, Sadi pedig egyszerűen megrémült,

fölpattantak, ott álltak a mező közepén, hirtelen egészen messzire, másfél méterre egymástól. Benedek az öklét rázta, üvöltött, mert úgy érezte, járomban van, rab-ságban, kényszerpályán, örökre beragadt az élete, Sadi pedig úgy, hogy egyik perc-ről a másikra, minden ok nélkül elvesztette az idillt, és annak a bizalmát, aki a legfontosabb neki a földön. Semmi más nem történt, igazán el sem mesélhető, mert Sadi óvatlan mozdulatát akár a fáradtságnak is be lehetett volna tudni, hallgattak, nézték a lemenő napot, aztán egyszerre fölrobbant minden, ahhoz képest, hogy semmi sem történt, mind a két fiú érezte: valami örökre megváltozott.

Benedek szervezte a bevonulását a papi szemináriumba, a minimális iskolája sem volt meg, de a szerzeti kötelékben laikus testvérnek szívesen fogadták. Ez jóval szerényebb, megalázóbb ajánlat volt, mint amit ő valójában szeretett volna, de a telep illúziójában szépen lassan ő is elringatta magát – se a család, se a telepiek nem értették, nem tudták, mit jelent az, hogy valaki laikus testvér. Sadin kívül mindenki áhítattal hallgatta Benedek történeteit, hogy mit látott és hallott Pannonhalmán, és mikor azt mondta, legközelebb talán haza sem jön, az emberek elismerően bólogtattak, valaki ilyen sokra viszi innen. Elviszi a hírüket a gépállomáson túlra. Sadi esténként sírt, de hetekig tartotta magát, úgy csinált, mintha örülne barátja karrierjének, és Benedek néha el is hitte, hogy Sadi támogatja őt, ilyenkor újra úgy tudott rá nézni, ahogy a csillás este előtt. Ilyenkor nem érezte, hogy Sadi lenne az ő kerékkötője, élete gátja, kudarca, a jel, hogy helyben jár. Ilyenkor Sadi a régi, támogató, együttérző barát volt.

Egy este elmentek a gyár talponállójába, verejtékszagú munkások és koszos asszonyok támasztották a pultot, vagy ültek a trafók melletti billegős padokon. A krics-miben vizes sört és savanyú csongrádi bort mértek, Benedek sört, Sadi bort kért. Benedeket ismerték a munkások, de Ruhás Sadit nem, ezek a férfiak ritkán jártak a faluban, és még ritkábban Kleinék szatócsboltjában, a finoman öltözött, olajos hajú Sadi nem illett közéjük. Rosszul is érezte magát, nem értette Benedeket, miért mentek oda. A barátja az utóbbi időben úgy viselkedett, mintha nem ismerné őt, vagy nem érdekelné, hogy bántja, mit akar, mire vágyik. Benedek két szutykos arcú, borostás férfival beszélgetett, és Sadi csak állt oldalt, a bor egyre melegebb lett a pohárban és mintha savanyodott volna, Sadi összeszorította a lábát, Benedek nevetett, a munkások is röhögtek, mikor megkérdezte valaki, hogy *miért hoztad ide ezt a kis buzit?* Sadiban ugyanaz az érzés futott végig, mint amikor a termálfvízben állt, és Ignác gonoszán, méltánytalanul bánt vele, Benedekre nézett, hogy védje meg, hogy nem, ő nem buzeráns, de Benedek elfordult, nevetett, mire Sadi letette a poharat, elindult, ki a kocsmából, Benedek fölneézett a kéményekre, mintha óriási ceruzák lennének, és szürkére mázolnák az eget, *nézd már, hogy rázza a kis seggét*, mondta az egyik munkás, és Benedek odanézett, látta, hogy Sadi egy vonalra lép, nem úgy jár, ahogy egy munkás, ahogy egy telepi férfi – és ebben tényleg volt valami idegesítő.

Sadi leesett lábról. Harminchét júliusa volt, ragyogóan szép és jó szagú nyár, Sadi belázasodott, mozdulni sem bírt, Benedek beköszönt hozzá, mikor az állomásra ment, egy varrott vászonzsákban volt mindene, néhány váltás fehérneműje, ruhája, azt szorongatta, mint valami idegen testet, azt ígérte, majd ír. Sadi a fal felé fordult, két takaró alatt is vacogott, rázta a láz, nem szólt semmit, némán járt a szája, ekkor vallott először szerelmet, ekkor mondta ki, hang nélkül, amit maga előtt is titkolt, ami számára is új hír volt, miközben Benedek felszínesen udvariaskodott, elköszönt, néhány ostoba tréfát mesélt a szüleinek, Sadi suttogott, a fal felé

beszél, zokogott, és azt ismételte, *szeretlek!* Sadi szülei szégyellték a fiukat, nem értették, hogy lehet ennyire elkeseredve, az öreg egyébként sem volt már olyan büszke, hogy a fia kelmékkel dolgozik, nagyon bántotta, hogy így viselkedik. Tudat alatt sejtett valamit, amit talán tüzes vassal sem lehetett volna kiszedni belőle, de most, hogy az ünneplő ruhába öltözött Benedek itt állt a konyhában, és azt ismételte, *nem akar ő zavarni egy beteget*, meg *hogyan csak elköszönni jött, mert ki tudja, mikor tér vissza*, a szülőket bántani kezdte valami. Sadi anyja megrémült, mert az ő első, igaz szerelme odaveszett a monarchia háborújában, de azóta tudta, ismerte azt a lángoló érzést, ami képes arra, hogy bedaráljon, eláruljon, eladjon minden mást, hogy súlytalaná, oktalanná, bolonddá tegye az életet. Ő is volt ennyire szerelmes, és most fölismerte a tüneteket. Nem akart róla tudomást venni, hiszen ez nem volt lehetséges. Érezte a levegő vibrálásából, hogy a fia szerelme itt van, hogy a fiának mindjárt megszakad a szíve, ha ők sokáig udvariaskodnak, búcsúzkodnak még Benedekkel, de nem akarta elhinni, mert ilyen mocskosság, természetellenesség, bármilyen szép dolog is a szerelem, az ő családjukban nem fordulhat elő. Sadi szülei sokkal kedvesebbek voltak Benedekkel, mint az indokolt lett volna. Saját gyermeküként búcsúztatták, miközben a fiuk remegett a féltékenységtől és a gyűlöletől, most megvetette, árulónak gondolta Benedeket, amiért elmegy, lenézi a telepet, amiért itt hagyja őt, akinek pedig semmi más nem fontos ebben az életben. Sadi mindenét neki áldozta, azóta, hogy első elemiben, mikor egymás mellé ültette őket a tanító, és ő ránézett, és megérezte, hogy nincs egyedül, mást sem tett, csak Benedeknek élt, ám most ez a hálátlan, alávaló áruló eltöri a szerelmüket. Benedek körbecsókolta Sadi szüleit, odalépett a fiú ágyához, és megérintette a vállát. Csak úgy, a két paplanon keresztül hozzáért. Sadi majdnem felkiáltott, a fájdalom és az öröm olyan hirtelen keveredett el benne, hogy összerándult a szíve, másodpercekig nem dobbant. Benedek elindult, ahogy ment keresztül a telepen, érezte, hogy valami nem tiszta, hibásnak, gonosznak érezte magát, pedig hitte, hogy jól döntött, de a szíve mintha mást mondott volna. A gyár melletti szélső portánál, amelyik fél évszázad múlva egy rövid időre az unokaöccséé lesz, megállt, nézte a kéményeket, a kenderdarálót, ahogy száll, remeg a melegben a szürke füst, és azt kérdezte magától, neki tényleg itt kellett volna megöregednie? Meg kellett volna halnia tüdőbajban negyvenévesen, ahogy a többi telepi férfinak? És a halálos ágyán kellett volna megkérdeznie magától, miért is nem vágott bele, miért nem valósította meg az álmát, hogy szerzetes legyen? A végletes gondolatok persze meghozzák a föloldozást, végignéz a pince mögötti fákon, melyek fél évszázadig még állni fognak, míg az unokaöccse ki nem vágatja őket, és most gyűlöli Sadi, mert az vissza akarja rántani, rabbá, kiszolgáltatottá, játékszerré akarja tenni, de köszöni szépen, ebből nem kér, soha többé nem fog kendert áztatni, erre megesküszik. Ebben az egyben igaza is lesz. Benedek nem dolgozik majd többé az államosított gyárban, sem a szövetkezetben, mely az uradalmi földekre épül, s melybe beolvad majd a gépállomás, a gróf valamennyi háza, a kastélya, a földje, a fűrésztelep és még a termál tavak is, mert a föltörő forró vízzel üvegházakat fűtenek. Benedek fogadalma egy életre szól, a szocialista rendnek ő dolgozni nem fog. Ami viszont a vágyait illeti... azt éppen az őt megtűró rend fogja szétzúzni.

Akinek nemet mondtak

Soha nem maradt még egy faluban leány annyira szegyenben, mint Tóth Vanda. Tóth Vanda, aki élete végéig gyászolta magát. Pedig milyen szép leány volt. Dereka darázs, mellei érett körték, lábai, mint a legjobb faragványok, arca selyem, haja ében, tüzes nyíl volt a szemében.

Egy nap alatt őszült meg később.

A falvat, ahol Vanda élt, nevezzük Vének.

Vé tulajdonképpen nem is falu volt már, hanem amolyan nyaralóhely, kétféle lakossággal. A vízözön előttiekkel, és a vízözön utániakkal. Az őslakosokkal, nevezük parasztoknak őket, és az újgazdagokkal és nyaralótulajdonosokkal.

Emberemlékezet óta egy forrás tört fel a falu határában, a Kénes réten, kis tavacska alakult ki körülötte, szabálytalan iszapos partjával, oda jártak ki fürödni az emberek. A forró víz jót tett a munkabafáradt embereknek, a mindent elrejtő kénes gőz meg a szerelmeseknek.

Lehet, hogy te is ott fogantattál, mondta egyszer Vandának az anyja, és attól kezdve a leány arról álmodozott, hogy ha férjhez megy, akkor az ő gyerekei is ott fogantassanak majd.

Aztán valaki fölfedezte, hogy az a víz gyógyít, fürdő lett belőle, éttermek, szállodák, elegáns villák, csak Alsóvé megmaradt házai emlékeztettek a régi falura.

Tóth Vanda nem volt módos leány. Szegény édesanyjának egyetlen gazdagsága a leány szépsége volt. És egyetlen fájdalma is, tudta, hogy egyszer elveszik ezt a szépséget. És tudta, hogy ki is fogják használni talán.

Vanda, mint minden véi lány, nyarait a fürdőben töltötte. Munkával és fürdésel. Négy nap munka, három fürdés. Negyedik nap végén már alig várta, hogy kiáztathassa selymes bőréből a lángos, pörkölt, égett zsír szagát. Olyankor összegyűltek a lányok, karikáztak a vízben, nevettek és önkéntelenül is kellették magukat.

Egyik este, fürdős nap volt, valami furcsát vett észre a lányon az anyja. Nem tudta, hogy mit, vidám volt, mint ahogy szokott, csacsiságokat mondott, mint ahogy szokott, nem értette ezt a furcsaságot. Vacsoránál jött rá. Vanda csuklóján egy karkötő volt.

Ez meg honnan van, kérdezte az asszony.

A lány nem válaszolt. Kamaszos pír ült ki az arcára.

Kislányom, vetted? Szép.

Finom volt a vacsora, próbálta meg elterelni a szót a karkötőről a lány.

Kaptad valakitől?

A lány szerette volna már lezárni ezt a karkötő ügyet, aludni akart, és álmodni.

A fiúról álmodott, akitől a karkötőt kapta. Egyszerű kis ezüstkarkötő volt, de életében nem kapott még fiútól ékszert ajándékba. A fürdőben voltak, a lányok karikáztak, de neki most nem volt kedve hozzá, a sarokban ült, ahol a forró víz kijött a falból. Ha valami baja volt, vagy csak úgy gondolkodni akart, mindig ide

jött. Lehunyta a szemét, átadta magát a lebegésnek. Amikor kinyitotta a szemét, egy fiú ült mellette, nem közvetlenül, de olyan érezhető távolságban.

Nem kérsz egy kólát, fordult hozzá a fiú.

A lány meglepődött, automatikusan válaszolt, hogy nem.

A fiú kiment a lépcsőn, izmos teste volt.

De hülye vagyok, gondolta a lány, régóta vágyott arra, hogy meghívják, ne csak a testéért, amit most úgyse láthatott, nyakig volt a vízben.

Kimászott, lefeküdt a gyékényére, és elkezdett olvasni.

Egyszer csak a fiú állt fölötte.

Mit olvasol, kérdezte.

Mikszáthot, mondta a lány. Tudod, azt az anekdotás író, tanultad te is, ő a nem Móricz.

Én nem tudok anekdotákat, nevetett fel a fiú, de ezt már akkor mondta, amikor egy asztal mellett üldögéltek. Tudod, én csak egy egyszerű kereskedésben dolgozok, mondjuk úgy, autókupec vagyok. De te csodálatos lány vagy.

A lány elpirult, amikor a fiú megérintette a kezét.

Várj, mondta a fiú, mindjárt jövök. Néhány perc múlva visszatért egy kis ezüstlánccal.

Az első anekdotáért, mondta, holnap itt a forró vízben a sarokban.

Másnap ott ültek a forró vízben, a sarokban.

Akkor mesélsz, kérdezte a fiú.

Szomorú lesz, nem baj?

A fiú intett a fejével.

Az is a vízről szól, mint a mi itteni történetünk. Volt egymás mellett két falu, amelynek határán volt egy csodakút, amiben savanyúvíz volt. Ha férfi ivott belőle bornak érezte, ha nő, akkor még a gyermekágyi lázból is feléledt. A falubeli lányok korszóval jártak a kúthoz, a rossz nyelvek szerint azért, hogy illessék magukat. Különösen akkor, amikor kupeczek jöttek kereskedni.

Itt elnevette magát. Képzeld el, itt, a fürdő parkolójában autóvásár lenne, mennyi hozzád hasonló izmos csávó izgatná fel a lányokat.

Volt a faluban egy irulós-pirulós lányka, akivel csoda esett. Nem nagyon szeretett ő vízért menni, aztán egyszer csak megszerette. Még a szomszéd öregasszonynak is ő vitte. Faluban hamar kiderül a dolog, a leghetykébb kupec miatt, Sás Gyuri miatt. Hát, rossz nyelvek szerint, amiből falun van elég, az első nap csak összebeszélgettek, másnap a Sás Gyuri pajkosan a kezecskéjére csapott, harmadnap pedig összecsókolóztak. Aztán eljött az indulás napja. Magammal viszlek, ha akarod, mondta Sás Gyuri. Szeretlek, megbecsüllek. A szelet sem engedném rád fújni, s még a helyet is megfújom, ahova ültetlek. Gyere velem, Magda. De ekkor megjelent az elkóborolt tehenük, azt meg haza kellene vinni. Haza megy az magától is, mondta a kupec. Esteledett. Magda elindult, hazafelé, de nem állta meg a szíve, hogy meg ne forduljon. Sós Gyuri még mindig ott állt a kútnál. A lány ment tovább, megint visszafordult, még mindig ott állt a szürkületben. Mire megint visszafordult, már a kutat se lehetett látni. És őt is örökre elnyelte a sötétség. Azóta se látták húrét-hamvát.

Szép, mondta a fiú.

Átkarolta a lány derekát, és megcsókolta.

Sose hagylak el.

Két év múlva volt az esküvő. A lány hatalmas esküvőt szeretett volna, a fiú ért-
hetetlen módon szerényet. Hatalmas lett. Előre könnyező. Álltak az anyakönyv-
vezető előtt, egy sikeres autókupec és egy gyönyörű lány.

Álltak az anyakönyvvezető előtt, és akkor a fiú nemet mondott, és a tanújával
együtt kísértél a teremből.

Soha nem maradt még egy faluban leány annyira szégyenben, mint Tóth Vanda.
Tóth Vanda, aki élete végéig gyászolta magát. Pedig milyen szép leány volt. Dereka
darázs, mellei érett körték, lábai, mint a legjobb faragványok, arca selyem, haja
ében, tüzes nyíl volt a szemében.

A lány egy nap alatt őszült meg.

Bánatában és szégyenében.

Egész nap ült a teraszon, rezzenéstelen arccal. Ott ült a szürkületben is.

És egyszer csak elnyelte az éj.

TÓZSÉR ÁRPÁD

Zrínyi Miklós Artúr király udvarában

(Jegyzet a Mikszáth-szövegek „intertextualitásáról”)

Az *Ami a lelket megmérgezi* című, korai Mikszáth-elbeszélést olvasom. A mű 1871-ben jelent meg először, a szerzője akkor mindössze huszonnégy éves.

Kerekes Jancsi, a sokat olvasó, tehetséges parasztleány a ponyvaregények betyárromantikájába belebódulva maga is beáll betyárnak. Elhiszi, hogy Rózsa Sándor, Zöld Marci, Bogár Imre és a többi szegényleány csupa jótét lélek volt, életükben egyebet sem csináltak, csak a szegényeket boldogították, az elesetteket gyámoltották. Elhagyja hát ő is jó szüleit, szép kedvesét, faluját, s felcsap zsványynak. Miután azonban azok egy alkalommal éppen az ő kedvesét és annak öreg édesapját rabolják ki, keservesen kiábrándul a betyárromantikából, és beáll huszárnak. Nyolc év után hazatér, s úgy érezve, hogy már levezekelte a bűnét, megkéri Dulcineája, pardon, Erzsikéje kezét, de mivel közben a leendő ara és családja egy bizonyos adóslevél elvesztése miatt koldusbotra jut, Erzsikének gazdagabb vőlegényt keres az apja. A kikoszarzott huszárnak eszébe jut, hogy betyárkorában talált egy tarisznyát, benne bizonyos adóslevéllel. Kiderül, hogy a levél az Erzsike apjáé, aki ezzel megvan mentve a koldusbottól. Ezek után Jancsi és Erzsike boldogan élnek, míg meg nem halnak.

A huszonnégy éves Mikszáth Kálmán e szerint a történet szerint még fülíg romantikus, de közben már romantikaellenes gyógyszereket is szed: a *Don Quijotét* olvassa. Kerekes Jancsi történetében lehetetlen fel nem ismerni a tettvágytól hajtott, de rendre inkompetens eszközökhöz nyúló spanyol hidalgót.

A Mikszáth-életműben jelen levő világirodalmi hatásokról nemigen szokás értekezni, a nagy mesélőről is olyasféle kép él az irodalmi köztudatban, mint Petőfiről, ő is a „természet vadvirága”. Igaz, egy ars poetica-szerű vallomásában ő maga írja, hogy „Elbeszélni nem a regényíróktól tanultam, hanem a magyar paraszttól”, csak-hogy előzőleg ugyanabban az írásában már Jókait, Dickenst, Macaulay-t és Dosztojevskijt nevezi meg legfőbb mestereiként, az idézett mondat pedig teljességében így hangzik: „Elbeszélni nem a regényíróktól tanultam, hanem a két történetírótól (ti. Macaulay-tól és Carlyle-től, T. Á.) és a magyar paraszttól”. (Főleg a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben idézték csonkán a nevezetes mondatot.)

Egyetemi oktatóként *anno* egy disszertációs munkában viszont azt olvastam, hogy a *Szent Péter esernyője* „metaforikus utalásrendszerének értelmezése – amelybe a szlovák beszélő neveket is bevontuk – Dante *Isteni Színjátékával* való intertextuális kapcsolatra is rávilágít...”. S hogy „...a Glogovára vezető út... egy Golgotára tartó »keresztút«, illetve... egy misztikus utazás, azaz »mistico viaggio«...”. Ez legalább annyira mehökkentett, mint a „természet vadvirága” minősítés.

Mikszáth természetesen nem volt korát megelőző posztmodern intertextualista, de nem volt autodidakta őstehetség sem. Sokat olvasó, tudatos alkotó volt, aki jól ismerte a klasszikus és aktuális világirodalmat, s nem állott abból impulzusokat átvenni, de az a saját szöveg, amelybe az átvett motívumokat ültette, hogy úgy mondjam: mindig aktív viszontmozgás volt, eredeti-analóg képzelet eredménye.

Az *Új Zrinyiászt* például már a korabeli kritikák összefüggésbe hozták Mark Twain *Egy Jenki Artúr király udvarában* című regényével, de az alapötleten (az időben, korokban eltévedt hős ötletén) kívül szinte semmi közös nincs a két regényben: a „Jenki” egyértelmű és maró politikai szatíra, s ezzel az olvasó a mű első mondataitól az utolsóig tisztában van, egy pillanatig sem hiszi el a történetet – a tizenkilencedik század körülményei, konkrét politikai eseményei, korhűen részletezett parlamenti kalandjai között feltámadó Zrinyi Miklós alakja viszont csaknem hiteles, esete elképzelhető történet: a nagyvonalú, történelmi ember, az óriás lélek a liliputiak országában! Mark Twaint igazságtalanul sértve, de az érthetőség kedvéért kihegyezve a dolgot, azt kell mondanom, hogy miközben az amerikai író a publicisztika felé tolja el az alaphelyzetet, addig a magyar elbeszélő érzelmileg, lélektanilag, történelmileg „hiteles” mesét mond, modern mítoszt alkot.

S tulajdonképpen ez vonatkozik Mikszáth egyéb „intertextuális rájátszásaira is”: nem kell nagy fantázia hozzá, hogy a *Beszterce ostroma* abszurd témája mögött is felfedezzük a világirodalmi mintát (a *Don Quijoté-t*), hogy a *Kis primás* ötletében meglássuk megintcsak Mark Twain-t (ezúttal a *Koldus és királyfit*: a kis Hyppolitot pontosan olyan romantikus körülmények között cserélik el Talján Gergővel, mint Mark Twain királyfiját a szegény koldúsfiúval), s bizony, bizony, ha jól megnézzük, még a híres Lapaj híres dudája sem más, mint Boccaccio sólyma, csak míg a sólyomhoz a *szerelem*, a dudához a *szeretet* bonyodalma és váratlan fordulata kapcsolódik.

Szóval Mikszáthnak bőven van olyan elbeszélése, regénye, amelyben a szerző egyszerűen tovább írja a világirodalmat, s nem fél a plágium vádjától, mert ha egy témához ő hozzányúl (legyen az eredetileg bárkié), abból garantáltan Mikszáth-mű lesz.

De mindezt Mikszáth természetesen nem a későbbi posztmodern intertextualitás tudatosságával teszi.

Umberto Eco a *Nyitott mű* című tanulmányában szükségesnek érzi megkülönböztetni azokat a klasszikus műalkotásokat, amelyek még a szövegközi „szükség-szerűség (értsd: a kifejezés természetes nyitottsága a másik kifejezés irányában, T. Á.) kimondott vagy kimondatlan poétikája szerint jöttek létre”, s azokat a modern műveket, amelyek már egyenesen a „a meghatározatlanság nyitott kommunikációjának a használataira építenek”. Mikszáth azzal a természetességgel („szükség-szerűséggel”) nyúl az idegen témákhoz és írja őket sajátjává, ahogy az irodalmi szövegeknek mindig is létmódjuk a kapcsolódás, az egymásrautaltság, de a szövegnyitottságra való tudatos építést, holmiféle korai intertextualitást feltételezni nála természetesen botorság lenne.

S nagyjából ez a helyzet a szlovák folklór „mikszáthizálásával” is, s mi több, még a Mikszáth-művek szlovák fordításai is a Mikszáth-szövegek eredendő „szövegköziségről” árulkodnak. Igaz, ez utóbbiak csak olyan *tagadva állító* módon.

Mindenki tudja, hogy Mikszáth Kálmánnak sok elbeszélése, novellája (főleg a *Tót atyafiak* és a *Jó palócok* korszakából, de később is) szinte prózába oldott szlovák

népballada, de azt már kevesebben emlegetik és vizsgálják, hogy ez a „prózába oldás”, pontosabban a szlovák nyelvű népballadák magyar nyelvű Mikszáth-novellákká *transzponálása* formailag mennyire meghatározó momentum, hogy az egykori Felső-Magyarországon talán ezer éve létező magyar–szláv–szlovák „diglossziából” (a kuruc makaróni-szövegek és egyéb kezdemények után) először Mikszáth Kálmánnak sikerült érvényes esztétikai értéket, olyan magas irodalmat létrehoznia, amely a magyar prózában formailag is új minőséget jelent.

S befejezőként a szlovák fordítások szövegközi „bizonyítékai”!

2007-ben és 2008-ban Mikszáth ismert szlovák műfordítója, Karol Wlachovsky és a kitűnő magyarországi szlovakista, Kiss Gy. Csaba két új szlovák kispróza-kötetet jelentetett meg a magyar klasszikustól. Az első címe *Tvrde kotrby* (A kemény koponyák), a másodiké *Fešáci* (Gavallérok), mindkettőt az *Albert Marenčin PT* adta ki, Pozsonyban.

Olvasom a két könyvecske darabjait, egyiket a másik után, a megadott sorrendben, aztán hátulról előre lapozgatva, s nem tudok rájönni, hogy miért nem érzem az egyébként remek szlovák szövegeket Mikszáth-műveknek. Pedig pontosak, „fordítással”, filológiailag megbízhatóak, bőségesen jegyzeteltek, adatoltak, értelmező előszóval, utószóval ellátottak.

Aztán végül a személy- és helynevek írásmódja indít a helyes nyomra: az eredeti, magyar szövegekben az általában szlovák beszélő nevek (azaz a szlovákul értő olvasó számára jelentéssel bíró toponímiák és tulajdonnevek) némák, pontosabban csak líraként (metaforákként) funkcionálnak, hoznak többletjelentést (bizonyos enyhe, „felvidéki” egzotikumot) az olvasó tudomására. Karol Wlachovsky szlovák fordításaiban ezek a nevek mintegy megszólalnak. Prakovszkynak, a süket kovácsnak a neve (*Prakovský*) arról árulkodik, hogy viselőjének valamelyik őse „Parittyafalva” (*Prakov*) lakója volt, *A lohinai fű* „mindentudó Hrobájkából” a szlovák fordításban *Clirobák*, azaz közönséges „bogár” lesz, s ha a *Sipsiricában* (amelyből Wlachovsky szlovakizált szövegében megmagyarázhatatlanul és értelmezhetetlenül *Šašorica* lett) Druzsba Tivadar professzor úr (Wlachovskynál megintcsak érthetetlenül: Bohdan Družba) Kutoraihoz (Wlachovskynál: Kutoraj), a pedellushoz „magyarul intézi a szót”, de a bírónak azt mondja, hogy „*bracsek szlatky*”, akkor a szlovák olvasónak nem kell szótárakat bújni, hogy megtudja, mit jelent e szlovák idióma, szótár nélkül is érti, hogy a „*sladký braček*” annyi, mint „édes öcsém”. Csakhogy mindezzel a Mikszáth-szövegek elvesztik eredeti, a lexikális jelentésüktől eltérő lírájukat, elszürkülnek.

S ezt a szürkítő folyamatot még fel is erősíti a fordító (vagy inkább a kiadó?) tapintható szlovakizáló hajlama és szándéka. Az ő szövegében még azok a magyar hely- és személynevek is szlovákos formát nyernek, amelyek segítségével pedig, az elveszett szlovák egzotikum (szövegköziség) pótlásaként, egy kis magyar egzotikumot (szövegköziséget) lophatott volna a fordításaiba. Így lesz nála az eredeti Krisznócból (fiktív helynév!) *Křížnovce* (*Hluchý kováč Prakovský* – Prakovszky, a siket kovács), Rákócziból *Rákoci*, Nagyékból *Naďovci*, a Csatókból *Čatovci* (*Fešáci* – Gavallérok), s mi több: műfordítónk (vagy a kiadó?, a szerkesztő?), szlovakizáló buzgalmában még Mikszáth latin és német idiómáinak sem kegyelmez, s ahol az eredeti szövegben *Mein Gott* van, ott a szlovák fordításban *Bože môj*t találunk, s ahol *grata persona* áll, oda ő *vítaná osobát* applikál (*Šašorica* – Sipsirica).

Azaz: Karol Wlachovsky Mikszáth Kálmán novelláiból hibátlan szlovák elbeszéléseket csinál ugyan, de ezzel a magyar írónak elvesz az a „szövegközisége” (ha úgy tetszik intertextualitása), amely műveinek egyébként és egyéb erényei között egyszerűséget, eredeti ízeket, hangulatokat kölcsönöz.

A „nagy palócnak” ugyanis sikerült az addig inkább esztétikátlannak tartott „nyelvkeverésből” (lásd pl. a már említett *makaróni-vers* kifejezést mint lekicsinylő minősítést!) magas esztétikumot nyernie. Úgy működtet egy nyelvben (a magyarban) két nyelvet és két kultúrát (a magyart és szlovákot), sőt többet (esetenként a németet és latint is), hogy ez a korai és inkább csak ösztönös „intertextualizmus” az ő kezében formaképző, -strukturáló erővé válik, s ezzel ő mint szerző „egyedüli példánnyá” nemesedik.

Ezzel szemben a szlovák fordítók (azaz nem csak Karol Wlachovsky, Mikszáth szlovák fordítóinak a gyakorlata nagyjából már korábban is ez volt) az eredeti Mikszáth-szövegek szlovák elemeire tolvaa a súlyt s kilúgozva belőlük a „szövegköziséget”, általában „tisztá” szlovák (s ezzel mintegy „lucát”-) íróvá teszik („honosítják”) a nagy palócot.

Summa summarum:

Az 1911-ben Amerikába látogató Apponyi Alberttal Rooseveltt elnök állítólag csak a *Szent Péter esernyőjéről* volt hajlandó beszélni. Nem tudom, hogyan fordították angolra a Mikszáth-regényt, mit mentettek át az „intertextualitásából”, de az szinte biztos, hogy Rooseveltt a magyar regényt nem egy, mondjuk, második *Egy-millió fontos bankjegyként* olvasta, s szerzőjében nem Mark Twain duplikátumát látta, mert akkor nem emelte volna az egekbe.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

A labirintus bejárása

Nagy Pál vizuális művészete

Nagy Pál valóban nagyívű pályát futott be: műveiből a XX. század egyik legérdekesebb intellektuális művészenek pályaképe bontható ki. Kezdetől fogva érdekelték az alkotás elméleti problémái (is); mondhatnánk: teoretikus szemlélettel közelített a művek világához; a század formateremtő törekvéseit, műfaji újításait (amelyeknek aktív részese volt) értelmezte, kommentálta. Tanulmánykötetek sorában vizsgálta, vizsgálja a modern művészet alapjait és létmódját; rendszerezte, rendszerezi új műfajait, az alkotói szemlélet változásait s a hagyomány határait feszegetőtágító törekvéseit (*korszerezés/kortárs irodalom* – munkanapló, 1978; „*Posztmodern*” *hidromszögelési pontok: Lyotard, Habermas, Derrida*, 1993; *Az irodalom új műfajai*, 1995; *Az elérhetetlen szöveg – Prae-palimpszeszt*, 1999; *A virágnak agyara van* – korábbi és újabb tanulmányok, 2005). Az avantgárdot nem korstflusként fogja fel, hanem az éppen érvényben levő tradícióval konfrontálódó művészi magatartásként (ugyanis többféle tradíció van; minden művész a hagyomány más-más rétegét tekinti érvényesnek a maga törekvései számára). Teoretikus írásaiban a modern művészeti jelenségeket, és a reneszánsz óta új s újabb hullámokban jelentkező poétikai megújulás különböző stációit összefüggő rendszerként látatja. A tanulmányok zöme a modern művészet és filozófia egymást mélyen átható „rokonságáról” tanúskodik.

Alkotói személyisége egészen kivételes a tekintetben, hogy mindaz a hihetetlen mennyiségű és mélységű ismeret, amelyet tudatos kutatómunkával, illetve személyes tapasztalatszerzése során felhalmozott, visszahat művészi gyakorlatára, és fordítva. A maga korában él (ahogy Kassák mondta: „Éljünk a mi időnkben!”); ugyanakkor nem szakad el gyökereitől, az európai és nemzeti múlttól sem. Mélyen ismeri az ósi és a görög művészetet, a protestáns zsoltár-hagyományt, a reformáció irodalmát (nemhiába érettségizett Sárospatakon), az erdélyi emlékiratírókat; élvezettel forgatja Szenczi Molnár Albert, Bethlen Miklós, Kazinczy, Széchenyi műveit. A művésznak – véleménye szerint – az egész művelődéstörténeti hagyományt ismernie kell; újítása akkor hiteles, ha tisztában van vele, mihez képest újít. A múltat a *jelen* szemszögéből értékeli. Hangsúlyosan felhívja figyelmünket arra, hogy a XX. század bonyolult társadalmi-politikai ellentmondásai váltották ki azt a valóság formálására, illetve egy új, virtuális valóság teremtésére irányuló alkotói magatartást, amely Kassák indulásától, a tízes évektől kezdve egészen napjainkig szinte minden nemzedéket magával ragad. Az ifjúság természetes, konvenciók elleni lázadása a művészi lázadással felerősödve egy formabontó, ugyanakkor új formákat teremtő attitűdöt alakított ki, amely konok következetességgel szembeszegülve az elfogadott művészeti hierarchiával haladt a maga kísérletező útján. Természetesen, az időközben „megokosodottak és megfáradtak” (amint azt Kassák mondta volt) egy idő után lehiggadtak, s feladván újító lendületüket, belesimultak a már elfogadott struktúrákba. Nagy Pált viszont – a Magyar Műhely alkotóival együtt – az új

utak keresésének vágya ösztönzi mindmáig. Meggyőződése, hogy minél ellentmondásosabbak az életviszonyok, annál bonyolultabb a művészet – az életre adott reflexív válasz, amely segít eligazodni a valóság „labirintusában”, s utat nyit a jövő felé.

A modern művészt – az ősihez hasonlóan – „varázslónak” tartja, aki a semmiből teremt: új égtájakat nyit meg az emberi gondolkodás előtt, „kikémlelve” azokat a lehetőségeket, amelyeket az új technikai eszközök (a számítógép, videó stb.) kínálnak számára. Nagy Pál rendkívül fontosnak tartja az elektronikus irodalom kialakulásához vezető út ábrázolását, a vizuális költészet műfaji sokféleségének bemutatását. Az audiovizuális kommunikáció sajátos válfajaként elemzi a happening, performansz, költői akció különböző formáit, hangsúlyozza, hogy az akcióművészet eredete (is) a régmúltban keresendő (rítusok, beavatási szertartások, kultikus ceremóniák, lovagi tornák, misztériumjátékok stb.), s bemutatja újabb formáit az első dadaista-futurista varietéktől egészen John Cage 1952-es „ős-happeningjéig” (a 4'33" *csend* című kompozícióig, amelytől egyenes út vezet a *Fluxushoz* (1960–78). Ekkor virágzanak fel az avantgárd új műfajai (akcionizmus, mazochizmus, francia újrealizmus, neo-nomadizmus, fónikus költészet stb.). 1961-ben hozza létre Hermann Nitsch az Orgia- és Mysterium-színházat, ahol a mazochista akciók a krisztusi szenvedést, a mártírium vállalását szimbolizálják („imitatio Christi”). A '70-es évek végén Jean Jacques Lebel bevezeti a „direkt költészet” fogalmát (a happening helyett), s megalapítja a Polyphonix alternatív művészeti fesztivált, amelynek rendezvényein rendszeresen részt vesznek a Magyar Műhely alapító atyái s a körükhöz tartozó ifjabbak közül többen is. Az USA-ban, majd Európában, sőt Közép-Európában gombamód szaporodnak az alternatív pinceklubok, kamaraszínházak. A '80-as évek óta a nagyobb amerikai és európai egyetemeken már tananyagként oktatják az új vizuális médiumok felhasználási lehetőségeit a művészetben. A lézer-művészet, a holográfia, a fényművészet, a telekommunikációs, transzmissziós, illetve videó-kommunikációs akciók mára már az egész világot meghódították.

A Nagy Pál főművének tekinthető *Hampsteadi semmittevők* a Magyar Műhely kiadásában 1968-ban, franciául pedig a Denoel Kiadónál 1969-ben jelent meg. A francia irodalmi közeg hatására (Joyce, Proust regény-technikai megoldásaival megismerkedve) úgy érzi: nem „történetet” kell mesélnie (tradicionális formában), hanem azt az életérzést, benső tudatállapotot (szorongást, létidegenséget) kell megjelenítenie, amelyet a modern életviszonyok kiváltak benne és általában az emberben. A valóság nem pusztán az empíria síkján megtapasztalható külső objektivitás; sokkal fontosabb a valósághoz való *személyes* viszonyunk, a tapasztalás során bennünk lejátszódó érzelmi-tudati folyamatok megjelenítése. Nagy Pálban ekkorra már egyértelműen tudatosult: nincsenek „tipikus” helyzetek, se „tipikus” hősök. A kisregényben több lehetőséget kínál fel hőseinek (sőt az olvasónak is). A munka nélkül tengődő, éhező, „semmittevő” előtt 3 lehetőséget nyit meg: 1. nem eszik semmit; 2. felolvass magának a szakácskönyvből; 3. iszik egy pohár vizet. Ő a 2. megoldást választja, így az elbeszélés ezen a nyomvonalon halad tovább. Az alternatívák másutt is felbukkannak, s az olvasó dönthet: befejeződjön-e (legalábbis számára) a mű a hős halálával, vagy folytatódjék tovább? Nagy Pál élesen elhatárolja szerzői énjét hőseitől (aki pedig bizonyos értelemben alteregója), elidegenítő módon mutatva be őt; vergődéseit látva az olvasóban sem ébred részvét iránta, így nem is él át katarziszt (ahogy Camus vagy Sartre hősei esetében sem).

Az indítás szabályos belső monológ látszatát kelti: az elbeszélő *én* egyes szám 3. személyben „mesélni” kezd önmagáról: London egyik külvárosában, Hampsteadben francia órákat ad idősebb angol és amerikai hölgyeknek: „alig tudok valamit angolul, azért jöttem Angliába, hogy megtanuljak. (...) Nem vagyok francia, de a kiejtésem jó, évekig éltem Ranciaországban”. Ugyanez az önbemutató – némi változtatással – többször felbukkan a kisregényben, s végül is ez zárja le: a szerkezet tehát körkörös, a történet folytatható (lenne) a végtelenségig. A cselekmény két szinten zajlik: a hős monologikus tudatáramában gondolatok peregnek; miközben az író, meg-megakasztva ezt a folyamatot, 3. személyben szenttlenül beszél hőse viselt dolgairól, nagy kihagyásokkal, filmszerű ugrásokkal, tér és idő dimenzióinak felbontásával, éles sík-váltásokkal. Tipográfiai eszközökkel is fellazítja a szöveget: üres sorok, sőt oldalak, hol szöveghány, hol oda nem illő szöveg-betétek, többször ismétlődő szöveg-darabkák, a tudatfolyamban görgetett gondolat-foszlányok, eseményfragmentumok szerepelnek. A linearitásnak nyoma sincs; az apró mozaikokból az olvasónak kell „kihámozni” a történetet.

Tulajdonképpen megrendítő, amit hősünknek el kell viselnie (nincs elég tanítványa, éhez, nem tudja lakbérét fizetni; idejét többnyire a Hampstead Cemeteryben, a városrész régi sírkertjében tölti, ahol olvasgat, novellákat ír; de nyomorúságában már-már kéregetésre szánja el magát, és kilátástalan helyzetében a későbbiekben egyre drámaibb helyzeteket él meg). A megjelenített életanyag természetesen bizarr fikció (hősünk novella-kezdeményei kurzívval szedve kiválnak a főszövegből); de a bennük feltárló tudatállapot – az ember elidegenedése a világtól s végül önmagától – jellegzetes XX. századi élmény. Sartre *Emelygés* című regénye állapotrajzát idéző visszatetsző leírásokkal érzékelteti az író a lélekre lassan ráakadó undor, fullasztó közöny bénító hatását, a hőse teljes lényét betöltő iszonyatos csömört. A francia *nouveau roman* szenttlenül ábrázoló eszközeivel élve, tárgyilagosan jeleníti meg az egész pokoli szituációt, amelyből nincs kiút. Az érzékek sötét labirintusának foglyaként vergődő hőst gyötrelmes álmok, hallucinációk, kényszerképzetek kínozzák; s mint Kafka Gregor Samsája a zsigerekig hatoló szorongás állapotában, már-már feladva személyisége utolsó támpontjait, önmagától is eliszonyodva egyfajta „állatias”, lefokozott létbe süpped. Mégis marad – hiszen nincs más választása.

A kisregényben érdekes szerepet játszik a *Costa Munos*ban épp ez idő tájt zajló forradalom. Részben mint vágykép ködlik fel: hősünk képzeletben barátjával, Johnnyval hajóra száll, s mintha már ott is lennének, büszkén mondja: „megmentetük a felkelést”. Másrészt viszont partra szállásukkor kiderül: a forradalmat leverték; nem térhetnek vissza oda többé. E betét-részben több egyértelmű utalás van a magyar '56-ra: álmokképek, a rádióban elhangzó hírfoszlányok („Győzött a forradalom. Az országban tanácsok alakultak, a diktátort száműzték, szobrát ledöntötték és apró darabokra törték (...) kalapáccsal, vésővel estek neki, egy álló nap, egy álló éjszaka verték” stb. stb.). Érdekes a hős viszonyulása a forradalomhoz: a leverése miatti rémálmaival összekeverednek a szexuális gyötretés kínjai, amelyeket – úgy érzi – képtelen elviselni. Vergődését, nyugtalan forgolódását az író tipográfiai eszközökkel is érzékelteti: nagy kihagyásokkal mondat- majd szó-töredékek, betűhalmozatok, végül csak szanaszét guruló betűk jelzik: nincs tovább... A szétesett szöveg fuldokló segélykiáltásként hat; a szétszórt betű-bokrok vagy magányos betűk mint hörgés törnek fel belőle: „a vér minde nhol szi vá rog az érhá lóza ton iszonyú kfn

a vér végi gfo lyik görcs ök le szé dül elvá gódik is meret len ny el ven yzen...” (és így tovább). A kisregény tehát a biológiai szférákban lejátszódó, a zsigerekig hatoló vegetatív élmények megörökítésével érzékelteti azt a végtelen kiszolgáltatottságot, létbizonytalanságot, amelyben az ’56-os emigránsok vergődtek, míg rá nem találtak (egyéni) útjukra. Mintha kisebbsajta apokalipszist éltek volna át a forradalom leverésekor, majd menekülésük közben, amit a *János jelenéseiből* vett utalások jeleznek („Azokban a napokban keresik az emberek a halált, de nem találják meg azt, és kívánnának meghalni, de a halál elmegey előlük”).

Mindazonáltal az egész kisregény szögletes zárójelbe van téve: a szerző mintegy kimetszi a megjelenített történetet az életfolyamatból, mint egy kis szurreális valóság-darabkát. Előtte is *volt*, utána is *lesz* még Élet; de az már másmilyen. Ilyen gyötrelmek *után* nem lehet többé folytatni semmit úgy, mintha mi sem történt volna. A keretben megjelenített, biztonságosnak tűnő polgári életforma (a hampsteadi kert, a rózsák, a gyönyörűen berendezett otthon, ahol a bájos fiatal úriasszonynak francia órát ad a nyelvtanár) tovaillant örökre. Nagy Pál a hampsteadi „kaland” megörökítésével mintha nemcsak a hagyományos írásmóddal szakított volna, hanem végérvényesen leszámolt a rendezett, kényelmes élet vágyával is. A továbbiakban fenntartás nélkül beleveti magát a bizonytalan írói létformába, s elszakadva a tradíció biztos támpontjaitól, nagyszabású „kísérletezésbe” kezd. A *Hampsteadi semmittevők* ilyen értelemben a magyar irodalmon belül mérföldkövet jelent a modern prózaszerkezet kialakítását illetően, messze megelőzve az időben a 70/80-as évek hazai „próza-robbanását”, a „Péterek” jelentkezését. Széttöri a linearitást, s nemcsak a struktúrát alakítja át, hanem magát a nyelvi szerkezeteket is. A Joyce-i montázs-technika alkalmazásával a különböző valóság-szintek között lebegteti a cselekményt, s erősen naturális (mondhatnánk: szürnaturális) eszközeivel sokkoló hatásokra törekszik. Nyelvi ficamai, kreatív szóképzései, a hangok (betűk) játékos görgetése, a szöveg tipográfiai átrendezése, a nyelvi normáktól való eltérése mindmind a magyar próza megújítását készítik elő. A Magyar Műhely hazai olvasói, a Műhely kezdeményei nyomán felnövő új nemzedék a 80-as években már mint „anyanyelvét” ismerte (és használta) azokat a metódusokat, amelyeknek születését épp Nagy Pál szövegformálásában láthattuk az elsők között.

Az 1971-ben keletkezett *Monologium* még erőteljesebben nyit a „kísérletező” irodalom irányában; feltehetően a 60-as években a Sorbonne-on hallgatott Mallarmé-szemináriumok is hozzájárultak ehhez. Jagues Scherer professzor előadásait hallgatva – aki 1957-ben rendezte sajtó alá Mallarmé kéziratait, az ő eredeti utasításainak megfelelően – Nagy Pált egyre inkább foglalkoztatják a szöveg tipográfiai alakításának kérdései, s miután ekkorra már Papp Tiborral együtt elsajátították a nyomdász-mesterséget, maguk is kísérletezni kezdtek a technikai lehetőségekkel. Nagy Pál a „szöveggyűjtemény” alcímet adja új művének, amelynek nincs se „eleje”, se „vége”. Az olvasó mindkét irányból elindulhat; bár egyik felől 132 (számozatlan) oldalt talál, a másik felől csak 12-t – s az üres oldalakon vastag fekete téglalap-alakú keretben a szerző neve. Az első szöveg (*totenkammer*) az utolsóval (*nyílt tér*) mintegy keretet alkot; de ha „hátról” kezdjük az olvasást, akkor a kötet végén (vagyis az elején) ugyancsak a *nyílt tér* záró sorait találjuk, fejjel lefelé. A szöveg így mintegy megkettőződik, a szavak kivonulnak a térből, s a szó szétrombolásával lassan el is halnak – marad az üres, néma papírlap. A borító mindkét fele egyforma

– maga a cím is mindkét oldalon szerepel (fekete alapon fehér betűkkel, illetve fehér alapon fekete betűkkel). Az első és hátsó lapon a fülszöveg is megegyezik – ezáltal a könyv egésze a körkörösség képzetét kelti. A *művészkönyv* – mert annak szánja a szerző! – így többféle alternatív olvasási sorrendet kínál, ami a szövegek közötti kapcsolatrendszeret dinamikussá teszi; az egymás mellé rendelődő olvasatok együttese adja a műegészt.

A szövegalkotási mód is eltér a korábbi művektől: Nagy Pál egyfajta utalásos jelrendszerrel bevonja szöveg-világába más, általa fontosnak tartott alkotók műveit; nem „vendégszövegek” beépítésével, hanem az adott mű bizonyos elemeinek sajátos felhasználásával. A *totenkammer* Robbe-Grillet *Útvesztő* című regényéből merít; a *les adieux de fontainebleau* körkörös cselekménye ugyancsak Robbe-Grillet *Tavaly Marienbadban* című filmregényét idézi. A történet mindkét esetben nyitva marad; a *love’s bitter mystery* című Joyce-palimpszeszt az *Ulysses*ből átvett szövegfoszlányokból építkezik. Nagy Pál a magyar múltból – mint alkatát alapvetően meghatározó hagyományból – is merít: Apáczai Csere János előtt tiszteleg (*A földi dolgokról*), Wespriemi István felvilágosodás-kori orvostörténeti munkáját kommentálva a latin nyelvű töredékek közé rejti saját gondolatait (*w-variorum*); Bethlen Miklós végrendeletét idézve fejezi ki saját vágyát („testét hazahozzák” – *omnis dies omnis hora*). Az egyik legérdekesebb szöveg mégis a *Conrad Ferdinand Meyer kiadatlan útinaplójából*, amelynek alcíme: *határesetek*. Részint Határ Győző-betétekkel (a *Pepito és Pepitából*) tüzdeli tele, másrészt pedig búcsút mond benne a romantikának (amire a C. F. Meyer *Asszonybírójából*, C.Mörrike *Prágai utazásából*, valamint Ovidius *Római naptárából* átvett vendégszövegek utalnak). Ez az 1971-ben írt mű tehát „határkő” saját munkásságában. A montázsszerűen összeállított darab bizonyos narratív elemek szeriális ismétlődésére épül; kronológiai rendet egyáltalán nem követ, és számos képzőművészeti utalás van benne. Az írás egyébként sok önéletrajzi mozzanatot is tartalmaz (a család Nyugatra menekülése 1944-ben, majd hazatérése; az ’56-os határátlépés stb.). A nyitva hagyott zárlat az olvasóra bízva az utak és lehetőségek továbbgondolását, s a félbeszakadó (elhaló) szöveg továbbépítését. Sok nyomdai jel és egyéb vizuális elem is beépül a műbe. A kötetzáró *nyílt tér* kifejezetten arra utal, hogy a szerző nem azonosul korábbi munkáival, sőt bizonyos értelemben egykori önmagával sem: „szöveg-azonosság sincs: előről hátra megy a szöveg, megfordul, kínlódik, befulladás”.

Kékesi Zoltán Nagy Pálról írt kismonográfiájában (*Médiумok keveredése*, 2003) különös jelentőséget tulajdonít a C. F. Meyer *kiadatlan naplójából* című szövegnek: a szerző itt „az epikai világalkotás újfajta lehetőségeit (...) szöveg és fikció viszonyának átrendezésében”, az újszerű elbeszélés-technikai megoldások kiaknázásában látja. „Míg a képi elem alkalmazása (a Neptunium-sor beillesztése) a ’70-es évek képi nyelvű kísérleteit vezeti be, a narratív síkok szövevényes egymásba fűzése, a különböző fiktív világok határainak feloldása, az elbeszélői »képzület« felszabadítása, az irodalmi, képzőművészeti, vallási, természettudományi és történelmi tudásrendszerek játékos keverése (...) a 90-es évek hazai törekvéseivel rokonítja az elbeszélést”. Azaz mintegy megelőlegezi a „posztmodern” felvirágzását (52–53). Nagy Pál tehát a vizuális irodalom irányában itt teszi meg az első lépéseket, amelyeket aztán a *Magyar Műhelyben* folyamatosan publikált képszövegek sora követ. Többévi kísérletezés után születik meg a *SadisfactionS* (1977): négyzetméternyi nagyságú,

téglalap-alakú papíron szétszórt, több képi középpont köré szerveződő szöveg, amelyet többrét hajtvá egy címlapként megtervezett borítékban, illetve papírhengerben összecsavarva tesz közzé. A képi elemekből építkező tekercs valódi műtárgy, könyvtárgy, szövegobjektum. Rendező elve a bipolaritás: a hétköznapi valóságból kiindulva feszegeti élet és halál kérdését; spirális alakzatban mindjobban forgó szöveg, amely mintegy leképezi a sperma-robbanást: egy középpontból kilövellő, majd aláhulló szóeső. Érdekesség, hogy Bajomi Lázár Endre a Világirodalmi Lexikon *de Sade* címszavának megfogalmazásánál illusztrációként e kompozíciót használta.

Nagy Pál vizuális költészete tehát a *Magyar Műhely* 1971/72-es irányváltásával párhuzamosan bontakozik ki. A lapban közzétett alkotásai mindinkább kísérleti jellegűek: megjelennek a labirintus-alakzatok, a permutált, kihagyásos szerkezetek, egyre fontosabb szerepet kap a vizualitás. 1974–84 között keletkezett vizuális szövegei az 1984-ben kiadott *Journal in-time* című költői albumban kapnak helyet. Az album mint műegész könyvészeti tulajdonságaival is hat. Az oldalak változatos tipográfiai megformáltsága, belső harmóniát sugárzó tisztasága, a variábilis grafikai megoldások (üres fehér mezőben sajátos „rendben” elhelyezett vonalak, sorok, szövegtöredékek; behatárolt terek, rácsok, arcok a rácsok között és mögött, egymásra montírozott emberi figurák, fényképek stb.) sugallják: „a szó elfogódott / a szó félrelépett / a szó szótalan”. A végtelen Térben, a Kozmoszban, csillaghullásban (fekete alapon alázuhanó fehér betűk, illetve fehér alapon cikázó-mozgó-villogó fekete ábrák), hegyvidékszerűen feltüremkedő, jelzésekkel teleírt meggyűrt lapokon, labirintus- és sugár-alakzatban elrendezett sorok épületegyütteseiben az emberi lét Teljessége iránti szomjúság fejeződik ki. Nagy Pál úgy formálja, válogatja eszköztárszerét, hogy az a befogadást is megkönnyítse; azaz „ne okozzon észlelési, felfoghatósági, nyelvi stb. problémát”, s „a mai technika csodái között magát törpének érző, politikai elnyomásnak, vak gazdasági erőknél kiszolgáltatott, szorongó ember önbizalmát úgy adja vissza, hogy megtanítja gondolkozni, játszani, alkotni, önmagán uralkodni” – amint azt *Az új művészetben* hangsúlyozza (in: *Kassák Emlékkönyv*, Bp. 1988.).

S valóban: vizuális szövegmontázsai rendkívül tág teret hagynak az értelmező fantáziának. Tudatosítani kívánja bennünk, hogy bár eltorzult világban élünk, a művészet segítségével mégis megélhetjük a Teljességet, s életünket magasabb dimenzióból szemlélve, megteremthetjük belső harmóniánkat.

Az album élén álló kompozíció (*zolderdó*) – szándékosan torzítva az ékezetet – az „elsivatagosodott” természetet idézi meg. „Fordított világ” alakult itt ki – a XX. században az élet alap-trendjeit *Doberdó* (amire a zolderdó tudatosan ráírmel) határozta meg: „az erdő volgye sivatag”; ezért „dőre igyekezet” itt minden törekvés, amely a (természeti) világ helyreállítására irányul. „Vihar – villámlik – villanyóra”; „másodállásokat tornyoz a vihar a domberdőre / doberdóra”. A kisvonal azóta is a „sebe sült / sebe sótlan kiskatonák ezreit szállítja”; „malom zokog mint pokol tornáca”. A kompozícióba angol és francia nyelvű szövegrészletek is beépülnek (amint a többibe is); ezzel jelzi a költő: valójában a XX. században *lepusztult egész Európa*, s az I. világháború maga alá temette a szellemi Teremtő Erőt. A *Városok* ciklus még fokozottabban felerősíti ezt az élményt. A vizuális tabló bal sarkában H betűjel (Hungária), s itt is fájdalmas-ironikus szövegvariációk: „Hungarocsellet szigetelt háztető” a fejünk fölött, „féktávolságon belül folyik a csel/e patak”, s „elár/v/ult gyerek a fák alatt” – valahogy minden nagyon megromlott körülöttünk. A költő

hiába töpreng: „lesz-e méz? máz?” – (fel kell ismernie: „a játszma vége” közel (utalás Beckettre). A „sokknyomozó történelem” csak azt fedez(het)i fel, ami a jelenhez: a „végjátékhoz” vezetett, de megoldást ajánlani nem tud (kommentárok a Jelenésekhez).

Az *acheneni pályaudvar éjszakai képe* az atomizált élet, az elárvult, magukba forduló arcok döbrent, feloldhatatlan idegenségét, a kapcsolatteremtés lehetetlenségét árasztja magából: „létüres tér előregyártott tetemek sír szélén álló fiatalok trehányás bevégeztetett”. Lelki halottak és valóságos holttestek, őrtorony, szögesdróttal körülvett kopár terek: ezek mind a XX. század ismerős tájai. A *Házkutatás emlékezetemben* ciklus töredékes képsorokat, emlékrögöket villant elénk a múltból: apja-anya, a gyermekkor mozaikfoszlányai, pisztolyos ember az ajtó mögött, élelem és ruha nélküli rohanások az óvóhelyre, rémálmodok és rémfelriadások, háború, '56, végül az elhagyott otthon, „és ami mindig hívogat: az elmulasztott utolsó vacsora”.

A kötet egyik legizgalmasabb és legnagyobb szabású kompozíciója a József Attila emlékére készült, majdnem húszlapos *imágó! (elaborintus)*. Azaz: a labirintus lebontása, a József Attila-problémával való szembenézés. Ami voltaképpen a „felnőtté válás”, a realitásokkal való birkózni-tudás kérdése. Egyetlen szellemi ember sem kerülhette meg e században a kérdést: vagy az Abszolútumhoz ragaszkodik (s akkor szükségképpen eljut az öngyilkosság gondolatáig); vagy elfogadja a realitásokat, de velük szembeszállva, tőlük függetlenül magát, amennyire lehetséges, kiküzd és megőrzi belső autonómiáját (ezt tette Kassák; Nagy Pál ezért tartja vonzóbbnak a kassáki szuverenitást, mint József Attila eszme-hívó fanatizmusát). „A világnak agyara van”, idézi Kassák elhíresült sorát; a világ tehát – a Szépség álarcában – ellenséges, támadó velünk szemben; ha nem tudunk védekezni ellene: végünk van. József Attila nem tudott. A világ-labirintust le kell győznünk: belső önvédelmi kört kell kialakítanunk magunkban vele szemben, vélekedik Nagy Pál Kassák nyomán. Épp ezért e vizuális kompozíciót ars poétikának, s egyszersmind ellen-ars poétikának is felfoghatjuk: az óriás-labirintusban elveszetten tévelygő József Attila a XX. század költőiségének szimbóluma. A kegyetlen és közömbös világba „kivetetten”, mint lélekvesztőben imbolyogva, keresi a védettebb pontokat, sóvárog az „anyaméh” melegsége-otthonossága után. Nagy Pál magát a labirintus-szindrómát állítja elénk szuggesztív képszerkezeteivel, a legkülönfélébb labirintus-alakzatokkal, s Paolo Santarcangeli szövegeiből összeszerkesztett montázsai azt a boldog lelkiállapotot mutatják fel ellenpontként, amely „a mágikus mindenhatóság boldog káprázatában élni” fogalmát jelenti. Voltaképpen ez a „regressus ad uterum”-élmény, ami a férfinak szerencsés esetben megadatik. „A magzat szívesen maradna továbbra is az anyaméhben ámde kegyetlenül a világba helyeztetik mint a világnak virága mint a szép híves patakra mint a lélekszerv lélekvesztőbe ül”. A József Attila-szövegrészekből és a Ferenczi Sándor-féle pszichoanalitikus eszme-futtatások foszlányaiból összeállított kompozíció telítve van filozófiai utalásokkal (Platón, Protagórasz, Hermes Triszmegisztoz, János Jelenései, Nietzsche, Santarcangeli, Heidegger stb. vendégszövegei). Nagy Pál azt sugallja: az emberélet voltaképpen a kezdeti (gyermeki) boldog mindenhatóság-érzet és a valóság állandó konfliktusainak színtere. Vagyis az öröm-elv és a valóság-elv konfrontációjából születik meg az, akivé egy idő után leszünk.

Nagy Pál az „imago-mágia-tipográfia-topográfia” eszközeivel, az egymásba torkoló labirintus-modellek felmutatásával érzékelteti: nem a labirintusból való szabadulás a végcél (ami csak a halál árán lehetséges), hanem a labirintus bejárása: „a felderítő

út a gondolkodó agy tekervényein, a tudatalatti rejtett homályos járataiban a nyelv Ariadné-fonalával". József Attila, Nagy Pál értelmezésében, útközben fennakadt „a Semmi ágán”; hazájától nem „fizetséget”, csak megaláztatást kapott. Azóta folyvást „börtökben dübörög a vonat a Gát utca és a józsefvárosi teherpályaudvar között”, egy véres főt görgetve maga előtt; s a költő „kéz és lábtalan”, „világtalan” lohol „a Mindenhatóság boldogító káprázatában” álmai után. Példája „nem követendő”; mártíriuma mégis főhajtást vált ki a „krisztusi kort” túlélő utódokban. A labirintusvariációk záró képében a költő „talpig feketében” fejet hajt a nagy előd előtt, elismervén: „kora zseniális lélekszerv-mérnöke”, akinek nemcsak emlékét, de műveit is élesztgetnünk kell, „hogy fehéren derengjen” árnyképe mindazokéval együtt, akik nem tudták elviselni a labirintus elviselhetetlen zártságát, és nem voltak képesek keményen szembenézni felnőtt módjára a valóság kemény törvényeivel.

Nagy Pál szemléletében továbbá a labirintus nemcsak az „életveszélyes bolyongás”, hanem a „kellemes időtöltés” színtere is lehet: felfoghatjuk betűláncnak, rejtvénynek, szójátéknak, találós kérdésnek stb. A vizuális költészetnek tehát ilyen szerepe is van: a szöveg *kiülő* képére irányítja a figyelmet, s míg annak megfejtésén értelmezésén töprengünk, feloldódik bennünk a szöveg-sugallta tragikum-érzet. Kultikus ábrák, kő-írásjelek, ősi szerszámok, őskori kövületek kelnek életre az albumban. A múltból, amely „idők mélyébe vesző kaverna, emberszabású barlanglakók üzenete” árad felénk hihetetlen energiával; minden tárgy, jel az „emberiség-folyamatba” ágyazódva kapja meg értelmét, jelentését. Talán a mi lepusztult korunk is magában hordja a diadalmas megújulás ígérését? Vagy egyre sivárabb lesz minden, amint azt a *táj (hiányzó figurával)* ciklus sugallja? A 14 képszövegből álló kompozíció-sorozatban az írás és a háttér (fehér lap, fekete betűk) viszonyának folyamatos átalakításával kapcsolódnak egymáshoz az egyes darabok (s nem a szöveg elemeiből állnak össze a képek). A fekete-fehér kontraszt-hatás a világ ellentétekből álló dichotómiáját érzékelteti; a két alapszínre redukált valóság a „visszavont létezés” riasztó leegyszerűsödését fejezi ki. Mintha a „fekete lyuk” máris elnyeléssel fenyegetné mindazt az értéket, amit évezredek kultúrája felhalmozott.

A záróciklus (*kézről kézre*) mégis jelez egy kis reményt: ha a mai elkorcsosult világ el is pusztul (mint ahogy már több civilizáció összeomlott), a kultúra talán tovább él, hidat teremt múlt és jövő között, stafétabotszerűen nemzedékről nemzedékre továbbadva a bizonyosságot: „az Ige testté lett”. Bibliai szövegrészletek, francia és magyar betűsorok, Mallarmé-, Maurice Roche-, Ady-, Kassák-, József Attila-vendégszövegek kanyarognak-kavarognak a kinyílt tenyér-sorozaton és a háttérben; a „négykezes” egymásba fonódó ábrája sugallja: talán még nem vész el minden. Az albumot záró alkotói „üzenet” alternatívákat mutat fel: konzervativizmus/előrehaladás, dogmatizmus/szabadgondolkodás, individualizmus/közöségi tudat, nemtörődömség/felelősségvállalás (és így tovább). Rajtunk múlik, melyik irányban indulunk el; „s bár a helyi adottságok erősen befolyásolják döntéseinket, ezekre a világméretű kihívásokra egyetemes érvényű válasz keresendő”. A kötetet záró önportré-sorozat a szerzőt kedvelt tevékenységei közepette mutatják, nyomdagépek, tipográfiai eszközök, számítógépes képernyők társaságában. Ezek Nagy Pál életének mindennapos, meghitt „kellékei”: otthonosan érzi köztük magát, mint ahogy az urbánus létben is. Az utolsó fotó a nyüzsgő város dinamizmusát érzékelteti: hatalmas házak, száguldó autók a háttérben. Előttük zsebre tett kézzel

áll a költő, arcán magabiztos, derűs nyugalom; az örök mozgásban-változásban az egyetlen biztos pont: ő maga.

A kötet francia nyelvű változata (mint könyvészeti remekmű) 1994-ben jelent meg, ugyancsak a *Magyar Műhely* kiadásában. Itt már egybegyűjti időközben készült francia nyelvű vizuális munkáit is. Az albumban láthatók azok a videogrammák, fotogrammák is, amelyeket a szerző egy-egy videó-képszöveg megállítással a képernyőn lefényképezett, tehát digitálisból újra analóggá alakított. Könyve autonóm műalkotás, amelyben kép és szöveg egymás hatását erősíti; s így még azok is értik, akik számára a szöveg nyelviileg nem hozzáférhető.

Nagy Pál tehát hosszú időn át könyv-tárgyban, könyv-egységben gondolkodott; nyilván Mallarmé: *A kockadobás nem győzi le a véletlent* inspirációjára (a kötetet a szerző eredeti utasításai szerint a *Magyar Műhely* jelentette meg első ízben). Mallarmé a könyv alapegységének nem az izolált oldalt tekintette, hanem a két könyvoldal *együttesét* (mint scripto-vizuális egységet). A dupla oldal percepciója újszerű olvasási folyamatot indít el: a szöveg-részek (szavak, szó-csoportok) elhelyezése nem lineáris-síkbeli, hanem térbeli; helyük a szöveg logikája szerint változhat (így többféle olvasatuk lehetséges). Az üres oldalrészek kiemelik a szöveget, s nagyobb hangsúlyt adnak a gondolat és a kép együttesének: a szöveget egyszerre kell nézni-olvasni, tehát *együtt* kínálja a képzőművészeti és irodalmi élményt. Nagy Pál mindkét albuma ennek megfelelően készült, így organikus egésznek (corpusnak) érzékeljük őket. A vizuális szövegalbum voltaképpen médiumként, a szemiotika eszközeivel szemantikai sugallatokat közvetít.

A '80-as évek derekán, végén Nagy Pál már a könyv kereteiből való kilépést fontolgatja, figyelme egyre inkább egy viszonylag új technikai eszköz, a videó felé fordul. Úgy véli: a hangzás-látás-térbeliség-jelentésség szintézisét a videó jobban megvalósíthatja, mint a könyv. Szombathy Bálint kritikája a *Journalról* (*Új Symposium*, 1987/11–12.) is jelzi, hogy a könyvformátum nem megfelelő a fenti szintézis megteremtésére; erre sokkal alkalmasabb a mozgóképek, amelynek „irodalmi felhasználására a »műhelyesek« már tettek is kísérletet” egy videó-folyóirat (a *p'ART*, azaz *Paris-ART*) indításával. Nagy 1988-ban felvázolja programjukat (*Új médiumok, új művészetek*), amelyben hangsúlyozza: a *p'ART* a videó-kínálta lehetőségeket kiaknázó műhely; benne a videó-kliphez hasonló, de szöveggéközpontú művek, interjúk, a művészeti élet hírei stb. jelennek meg. Az írott szöveg új esélye: kilépni a könyvből; a tipografikus irodalom mellett „a képernyőn megjelenő képszöveg, az elektronikus írás, az elektronikus irodalom” egyre nagyobb jelentőségre tehet szert. A videó-folyóirat „minden olyan alkotásnak teret ad, amely a hagyományos kifejezőmódokon, azok műfajain túl az új médium, a videó lehetőségeit kihasználva keres új megjelenési formákat.”

A *p'ART* szerkesztésében Nagy Pál (mint lapszerkesztő és tipográfus) mellett több művészeti ág képviselői is részt vesznek: Albert Pál irodalomkritikus, Dávid András filmes, a francia és a német televízió munkatársa, Major Kamill festőművész, Matolcsy Eszter zenész, Molnár Katalin író („civilben” számítógépes), Somlósi Lajos fotóművész. Így tehát valódi „összművészeti” teljesítményre vállalkoznak. Az 1990. márciusi duplaszámban feldolgozzák a *Magyar Műhely* történetét;

ez mindmáig a legteljesebb és leghitelesebb kép folyóiratuk indulásáról, törekvéseikről, a hazai és a világ művészetében játszott szerepükről. A p'ARTnak összesen 9 száma jelent meg; az utolsó, az összevont 10/11. szám már nem jutott el az előfizetőkhez, nyilván anyagiak híján (minderről bővebben lásd: *él/életem* III.k. 51–60.).

Bár Nagy Pál úgy véli: az irodalmi videó inkább a könyvvel, mint a filmmel rokon, az új műfajt mégis „többdimenziós”-nak tartja, hiszen „a hagyományos könyvszerűség megbontásának lehetőségei a könyv szemiotizálásától egészen a könyv kinetizálásának különféle módozataiig (...) a könyvtárgytól a képszalagon rögzített szövegig, sőt az irodalmi performansz rögzítetlen műfajaiig terjednek”. Épp ezért kilép a könyvkeretből: „Ez után a könyv mint olyan egyelőre kiszorult fróni munkásságomból – emlékezik. – Minden időmet videó-képszövegek és kisebb-nagyobb formátumú vizuális lapok készítésének, performanszok kidolgozásának szenteltem. A fesztiválokra és kiállításokra való (személyes vagy kazetta-közvetítette) részvétel is rengeteg időt vett igénybe; a könyvből való kilépés bizony bonyolult és hosszan tartó folyamatnak bizonyult” (uo. 60.). Ekkor már Nagy Pál a legeredetibb és leghatékonyabb műfajnak a képszöveget tartja. Legsürgetőbb feladatának éppen ezért az új médiumok, technikai eszközök-kínálta lehetőségek kiaknázását tartja: ha a művész egyszerre több irányból „bombázza” a befogadói tudatot, talán könnyebben kialakul értő / érdeklődő közönsége. Úgy véli: fontos, hogy „az autonóm művészet átalakulása, adaptálódása a XXI. századi felvilágosodás, az újítás, a kísérletezés, ugyanakkor a fokozatosság és folyamatosság szellemében menjen végbe”. Sajnálatosnak tartja, hogy az elektro-akusztikus zenei stúdiók, jól felszerelt vizuális műhelyek a kultúr-ipar érdekcsoportjai kezében vannak mind Nyugaton, mind Keleten, és nem alakult ki a megfelelő terjesztői hálózat sem.

Nagy Pál mélyen meg van győződve arról, hogy a jövő az „anyagtalan”, vagyis „anyag-független” elektronikus művészeté. Az *irodalom új műfajai* című könyvében (1995) teoretikus felkészültséggel és naprakész tájékozottsággal mutatja be a vizuális költészetben belüli gazdag műfaj-skálát (konkrét vers, képvers, vizuális szöveg, képszöveg, vetített szöveg, vizuális performansz, videó-grafika, videó-performansz stb.). Az elektronikus művészet jelentőségét abban látja, hogy a számítógépen készült képszöveg (komputergrafika) a videóval szövetkezve a virtuális világba való behatolást teszi lehetővé, s így közelebb visz bennünket a mikro- és makrokozmosz játékos felfedezéséhez. Ő maga 1980–95 között 7 magyar és 7 francia nyelvű videószöveggel számos európai és amerikai modern művészeti fesztiválon vett részt; repertoárján leggyakrabban az 1985-ben készült francia nyelvű *Métro-police*, illetve a magyar nyelvű *Phoné* (1988), valamint a szintén francia Derrida-parafrázis (*Secret*, 1992) szerepelt. Itthon talán a legismertebb munkája a Bruno Montelsszel közösen forgatott képszöveg (*Autodafé*, 1995), amelyet az ELTE Informatikai Intézete hatalmas, korszerű számítógépen sikerült „titokban” digitalizálnia.

A *Métro-police* eredetileg francia nyelvű szövegtárgy volt (később magyar nyelven is elkészült). Egy városról tudósított, amelynek alaprajzát hamuval festették a földre, körvonalai meghatározatlanok (jelképhálózata a kör és a négyzet elemi képzetétől a napváros, az égi város és az eszményi állam asszociációs köréig terjed). Az 1984-es *Journal*ban az *imágó!*-sorozatban szerepelt mint képvers; az 1985-ben készült videó-művészeti alkotásban mint nyomóforma, illetve mint látható / hallható szöveg; majd az 1994-es *Journal*ba is bekerült mint képszöveg. A szövegtárgyon a város

valójában csak távoli körvonalakban látható, oldalnézetben; maga a szöveg pedig felülről nézve a betűkből bontható ki, így a város valamiféle alaprajza is kivehető. A videó-változaton (melynek alcíme: *Journal in-time IX.*) a nyomóforma először oldalról, az utolsó kockákon pedig, egy tükör segítségével, felülről látható. A képsort itt ritmikus zajok kísérik, amelyek hol lábdobogásra, dobpergésre, hol vízcseppegésre, óraketyegésre, hol szívverésre, esetleg gépi zöreire emlékeztetnek. Kékesi Zoltán kitűnő elemzésében (i.m. 82–89.) a képszöveg önmagán túlmutató összefüggéseire hívja fel a figyelmet: a szöveg a *nyelv emlékezete* körül forog, méghozzá kettős értelemben: a nyelv által magában foglalt emlékezet, vagyis a dolgok *tapasztalásának* nyelvi emlékezete; illetve a nyelv *fönntmaradása*-megőrződése értelmében. Tehát a város egyrészt a nyelv *allegóriája*, a wittgensteini felfogásnak megfelelően („nyelvünket olybá vehetjük, mint egy régi várost, mint zezugos térséget utcákkal és terekkel, régi és új házakkal; az egészet egy csomó új előváros öleli körül, egyenes és szabályos utcákkal és egyforma házakkal”); másrészt viszont a nyelv *szimbóluma*, maga is emlék. „A »szimbolikus« értelmezés a várost képzeletbeliként mutatja be, emlékként vagy álomként, az »allegorikus« értelmezés a pusztá test gépies működésével azonosítja. (...) A szöveg – amely a videón több, egymásra rétegződő, egyszerre hallható hang előadásában is megszólal – szintén összekapcsolja a szervetlen, külsőleges nyomként, valamint a hangként, beszédként felfogott nyelvet”. Kékesi magát a címet is többértelműnek tartja: a metropolis közismert jelentésén túl a *Métro* egy betűtípus neve, a *police* pedig régebben a betűk tárolására szolgáló rekeszt jelölte; így a két szó összekapcsolása a kész elemekből a betűk, képek, hangok, szavak „ragasztására”, azaz: a mű collage-szerű felépítésére is utal. A nyelv tehát mint „város” szabvány szerint készült, kész („előre gyártott”) mozgó elemek folyton átrendeződő együttese. A felvételsor lassan felépülő, majd ismét lebontott képek egymásutánjából áll össze („a szövegtárgytól az ólombetűkből összerakott szavakon keresztül a *Métro-police* látható és hangzó szövegéig halad, majd ismét visszatér a szövegtárgyhoz”).

A *Phoné* a görög Persephoné kettősségének játékára épül (félét az Alvilágban tölt, félét a napvilágon, mint fényt árasztó természetistennő). Történetébe a homéroszi Déméter-himnusz szövegfoszlányai is beépülnek (Hádész egy nárcisz segítségével csábítja le Démétert az Alvilágba), más jellegű hangokkal, hétköznapi szöveg-fragmentumokkal vegyülve. A képernyőn a görög mítosz-ábrázolások részletei és a számítógéppel előállított szövegek jelennek meg; a zárlatban egy nagy H-betű (Hádész, esetleg Hermész, a hírvivő jelképeként). Hermész, a lélek-vezető, a kultúra, a szellem, a tudományok területén jártas „kalauz” az Alvilág követe – ő közvetíti számunkra a fény-sötétség ősi mítoszáét, hidat képez a múltból a jövőbe, felmutatva a modernitás kultúrájának ősi gyökereit. Ugyanakkor arra figyelmeztet: utunk (egyéni és emberiség-szinten) a Hádészbe vezet. A mű „a katódcső (üres) sugárzásával”, a médium lassú elnémuló morajlásával zárul: a „fekete lyuk”, mielőtt megsemmisülne, mindent elnyel. Kékesi Zoltán e mű elemzésében Hajas Tibor: *A katód-sugárzás szépsége* című munkájára utal (*d’atelier*, 1985), mint amelyben már megfogalmazódott a felismerés: a TV és a videó „egyetlen üzenete” a jövő apokaliptikus megsejtése. Kékesi úgy véli: a *Phoné* sok tekintetben kompaktabb mű, mint Nagy Pál többi videó-művészeti alkotása; ugyanakkor mégsem éri el a *Métro-police* összetettségét, sokrétű jelentésségét. Ugyanis a számítógépes szövegalkotást nem képes

szerves összefüggésbe hozni azokkal a felismerésekkel, amelyek a virtuális valóság fogalmát a közelmúlt egyik alapvető metaforájává tették. A mű inkább szöveg- és nem látvány-központú (ami azonban feltehetően nincs ellentétben a szerző alapvető szándékával (i.m. 90–95.).

Nagy Pál legérdekesebb képszövege az általános vélekedés szerint a 6'-es *Autodafé*. A felvételeken Bruno Montels (aki Nagy Pál hallgatója volt a Collège International de Philosophie-n tartott képszöveg-kurzusán) arcának egészen közelről fényképezett, kinagyított részlete látható, előbb lehunyt, majd tágra nyitott szemmel. A háttérből egy monoton hangot hallunk, magyar mondatokat, kérdéseket sorolva, amelyeket a „médiium” megismétel, anélkül, hogy értené a szöveget. Az arc mozdulatlan, a fiatal francia író láthatóan erősen koncentrálna a hangok pontos kiejtésére; ennek ellenére az ismétlésben mind több az esetleges hangtorzulás. Kékesi arra hívja fel figyelmünket (i.m. 110–115.), hogy a médiium mimikájában az idegenség, személytelenség – egyfajta színpadiasság – mm fejeződik ki; a háttérben beszélő hangja kissé erőszakolt: észrevehetően igyekszik hangján uralkodni, de ez nem mindig sikerül. „Nagy Pál alkotása hang és beszéd különbségére épít”: a beszéd (hanghordozás) többletet ad ahhoz, amit a szavak önmagukban kimondanak. Amikor a szereplő szeme kinyílik, tekintetének nyugtalan, kereső mozgása a háttérben beszélő „megfoghatatlanságának” bizonytalan érzetét jelzi. A felvevőgép-készítette képsorozat a hanggal együtt a videó és a performans összekapcsolásának sajátos perspektíváját kínálja; így a gép nem kizárólag a rögzítés eszköze, hanem a performans részét képező médiium. Az *Autodafé* a test működésének külsőleg mozzanataira irányítja a figyelmet; „arra, hogy miként szabnak korlátot az egyes szabályozó rendszerek (jelen esetben a nyelv »testbe írt« szabályai) a test »szabad« működésének”. Így tehát a mű voltaképpen a „testművészet” (body art) körébe is sorolható. Az *Autodafé* esetében, Kékesi szerint „a testi tapasztalás személyességét a mozgás és az érzékelés megkerülhetetlen (a »személytelen«, »idegen« nyelv alakította) szabályszerűségei teszik zárójelbe. A mű »kinetizálja« a szöveget, hogy a nyelvet a test kulturálisan szabályozott működéseként mutassa be”. A videószöveg lényegében a 60/70-es évek rituális performanszaihoz is kapcsolható, amelyekben a néző maga is szereplővé vált (a test megkínzása, a befogadó azonosulása a szenvedéssel). Ugyanis a videón szereplő író nem érti a szájába adott mondatokat, tehát számára kínzó erőfeszítés a szöveg lehetőleg pontos visszaadása. Így a látvány áttételesen azt sugallja a néző számára: „minden anyanyelv idegen” annak, aki nem ugyanabban a nyelvi közegben él. A mű „üzenete” tehát: legyünk toleránsak egymás (anyanyelve) iránt, s ne tegyük ki inkvizitórius gyötretésnek azt, aki nem a mi anyanyelvünkben otthonos.

•

Nagy Pál a nyelv természetéhez kapcsolódó tapasztalatait azonban hamarosan újra könyvformában teszi közzé (*Nem görög a haraszt*, 1998): „A könyvhöz való visszatérés a spirál felfelé tartó ágán helyezhető el”, hangoztatja; tehát nem „retrónak” számít. *Phoné* című alkotásából átvett videogramákat, de több más – mindkét *Journal*-albumából, valamint a *Métro-police*-ből átemelt – szövegeket is közöl benne. Így mintegy szintézist teremt korábbi munkái között. Nem összefüggő, egymáshoz szorosan kapcsolódó szövegdarabokról van itt szó, inkább a részletek egymás közti

viszonyának változtathatóságáról, a szöveg-összefüggések átstrukturálásáról (a mozgatható, kiemelhető, felcserélhető, újra felhasználható elemeket új szöveg-egységekkel variálja, egészíti ki). Ő maga abban látja könyve újdonságát, hogy „a leállított videó-képszöveg képernyőről való fényképezésének módszerét” kiterjesztette egy egész kötetre, amelyben „a görög-római hagyomány eltűnéséről” ad számot: „Elsíratom azt, de úgy, hogy egy kísérleti formával kísérletezem tovább: mozgóképet állóképpé, digitális (numerikus) képet analógikus képpé alakítok át” (*él/e/tem* III.k. 202–211.). Később a mű mítoszi vonatkozásait emeli ki. Ugyanazon téma kettős megjelenítését akár időszembesítésként is felfoghatjuk: egy 1977-ben a Kossuth Klubban tartott performanszában (*Öröklét*) beszél arról, hogy „sorsdémonunk” fokozatosan „haláldémonunkká” érik. Kerényi Károlyra hivatkozik, aki szerint „két Hermész létezik: egy fiatal és egy öreg. (...) A vázaképeken egymás mellett pillantjuk meg az öregebb s a fiatalabb Hermészt; mindkettő hírnök-pálcát tart a kezében”. Csakhogy miközben megöregedett: elvesztette teremtő erejét. „Az élet phallikusan megjelenített eredete (...) lélekszerű volt már az archaikus görögség számára is”. A „lélekszerű” viszont megfoghatatlan, így hát Nagy Pál szemében nincs ellentét az archaikus művészet és korunk virtuális művészete között: „A hálózat régóta létezik. Kezdetben labirintusnak nevezték. Később Selyemútnak, Fűszerek útjának. A rómaiak hadiútnak. A középkorban zarándokútnak. Az újkorban vasútnak, autóútnak. Ma internetnek hívják. Én *inter salutis*nak nevezem: az üdvösség útjának. Anyagtalanná változott, de ugyanaz az út. Ugyanaz a háló. Ugyanaz a vírus. Ebben a korban halt meg Keruac. Ebben halt meg Burroghs. Ebben Bakucz József és nemrégiben Maurice Roche. Sorsdémonuk haláldémonná érett” (*Egy másik élet*, 2009; 151–153.).

Nagy Pál úgy véli: „gondolkodásunk kezd kétpólusúvá válni”, s „a bináris ketrecbe sajnos az emberi gondolkodásmód is könnyen bezáródhat”. Ezért fontos számára a szöveg dinamikájának felfokozása, a sok-nézőpontú olvasat lehetőségének megteremtése a szövegösszefüggésen belül (a videogrammak élnek, helyet cserélnek, variálódnak; míg a lineáris szöveg csak egyféle olvasatot kínál). Szerinte maga az irodalom *fogalma* is átalakul majd a számítógépes érában, ezért zárja így a *nem görögöt*: „enter new date”. Azaz: „Kezdjünk új időszámítást. Ha a helyzet átértékelése után a dolgok újra a helyükre – új helyükre – kerülnek, akkor készek leszünk szembenézni az új kihívásokkal” (*él/e/tem* III.k. 210.).

•

Nagy Pál háromkötetes önéletírásában (*Journal in-time, él/e/tem* I-III.) emléket állít az „eltűnt idő”-nek. Nem annyira regény-szerűen, mint inkább a tőle elméleti könyveiben megszokott „történetírói” hitelességgel, „tudósi” alapossággal. Elbeszéli családjá történetét, saját gyermek- s ifjúkorát (I.k.), '56-os tevékenységét, majd menekülését, párizsi letelepedését, a *Magyar Műhely* alapításának körülményeit; kapcsolatukat a hazai irodalmi élettel; beágyazódásukat a nyugati kultúrába s az experimentális költészet élvonalába kerülésüket (II.k.). Végül a rendszerváltás utáni hazai fogadtatásukat, a *Műhely* „hazaköltöztetését” s „örökül hagyását” az ifjabb nemzedékekre. Majd beszámol a maga személyes életének újabb fordulójáról, s bizonyos értelemben számvetést készít: annyi évtizeden át „tisztességesen dolgoztunk, tisztességesen dolgoztam. Ennyi volt bennünk, ennyi volt bennem; kihoztam magamból a maximumot. Hogy amit elértünk (elértem) csak keveseket érdekel?

Magasra tettük a mércét. (...) Nem az a fontos, hogy az új művészet, az új irodalom sokakat meghódítson, hanem az, hogy (talán keveseknek, de) mintául szolgáljon, példa legyen: így is lehet, ezen a színvonalon, megalkuvások, engedmények nélkül” (III.k. 304/5.). Emlékiratai folytatásának tekinthető a 2009-ben *Egy másik élet*, amelyben súlyos betegsége, felépülése utáni új életszakaszának termését láthatjuk (szerepelnek novellák, versek, képversek, esszék, tanulmányok stb., és amelyben úgy véli: az „átjárhatóságban”, a kölcsönös kapcsolatokban, az eszmék ide-oda-mozgásában megszületik a politikai és szemléleti határokat, korlátokat nem ismerő, embertől emberig közvetlenül terjedő „új művészet” és „új tudomány”, amelyről Rimbaud s nyomában minden modern költő álmodott („modernnek kell lenni mindenestől”). Számára az avantgárd jelenti ma is „A” művészetet, hiszen az „se nem népies, se nem urbánus, mert nem nemzeti vagy társadalompolitikai, hanem esztétikai alapon szerveződik”. Ez a művészet nem ‘zsidó’, nem ‘kozmpolita’, nem ‘nacionalista’, nem is ‘hazafias’: ez a művészet modern és experimentális. „Új stílust hoz, új kifejező eszközökkel kísérletezik; alternatív lehetőségeket kínál a megcsontosodott irodalmi, művészeti eszmékhez és gyakorlathoz.

Mind ars poeticájában, mind személyes életfilozófiájában vallotta Kassák már idézett felszólítását: „Éljünk a mi időnkben!”. Nagy Pál szavaival: „Ízig-vérig a XX. század gyermeke vagyok. Átgondoltam eszméit, részt vettem fontosabb eseményekben; megszenvedtem háborúit, forradalmait; dolgoztam, álmodoztam, harcoltam, raboskodtam benne, menekültem diktátorainak bosszúja elől; beutaztam a kor Európáját, szétnéztem a New York-i felhőkarcolók tetejéről” (*él/e/tem* I.k. 44.) És: *Édesgyermeke vagyok a mostoha magyar irodalomnak*. Mert neki akkor is *édesanyja* az anyanyelv, ha az mostohán bánik vele.

BARÁTI OTTÓ

Helyi gazdaság és helyi társadalom

Beszélgetés Brunda Gusztávval

Brunda Gusztáv életútja akár kánon is lehetne az első generációs értelmiségi számára. Szakmai pályafutása – talán autonóm személyiségéből következően is – az egyenes vonalú és a tételezett trendtől némileg eltér. Felfogásában a kultúra és a gazdaság kapcsolatát szimbiózis jellemzi. Újító, kreatív, nyitott személyisége nem vált mindig a javára, másként gondolkodása, kibeszélő-kritikai stílusa, szokványostól eltérő kifejezőkészlete nem mindenhol talált értésre. Tösgyökeres salgótarjániként – amíg igény volt rá – a helyi gazdaság és társadalom mobilizálásában és új fejlődési vonalra állításában vállalt szerepet. A vele folytatott beszélgetés során Nógrád gazdasági helyzetét, társadalmi viszonyait – és az ide vezető folyamatokat – is igyekeztünk bemutatni.

– Divat a „retro”... Mi jut eszedbe az 1970-es és 1980-as évekről, mint korszakról?

– Egyfelől: az első szerelmek, az „Acélgyár”, nagy horgászatok, forró kávé haramos vízparti hajnalokon, Hibó Tamás, Hegedűs Morgan, Csemniczky Zoltán, Szepesi Jóska, Lóránt János Demeter, Bedegi Győző, K. Tamás százados elvtárs, a vagány elhárító tiszt, filmek, dalok, de mindenekelőtt átütően, jól megfogalmazott gondolatok, amelyek maradandó nyomot hagytak bennem. Másfelől egy feldolgozatlan, lezáratlan kérdéskör: az, hogy a ’70-es, ’80-as évek helyi és egyáltalán vidéki szellemi történéseiben, az akkori társadalom állapotában volt valami olyan disszonancia, egymásnak feszülő problematika, amit jó lenne feldolgozni, feloldani magamban – persze, gondolom, ebben nem vagyok egyedül. Hogy pontosan mit? A nógrádi, salgótarjáni korszak középpontjában az akkori kádári rendszer és sajátos mutánsa, a túlhajtott, szervilis és igen kisstílusú helyi politikai hatalom állt, ez képezte a mindennapi társadalmi létünk és viszonyaink szorongató keretét.

– Miben nyilvánult meg leginkább a kor disszonanciája?

– Az amúgy nagyon izgalmas, „kifeszített korszak” disszonanciáját, ellentmondásosságát az adta, hogy éltünk egy zárt rendszerben, aminek megvoltak a belső szellemi örvénylései, történései, ebbe be-beszüremlett valami a külvilágból, Keletről, Nyugatról. Keletről nem látható „vegykonyhákban” előállított, már megtöppedt esszenciából szűrt-tisztogatott ideológiai ragacs, Nyugatról (helyzetünkből adódóan nekünk mindig) fénylő mozaikdarabok. Jó, nem sok, de mégis eljutott valami a végekre is. Mindebből nagyjából láthattuk, hogy a világ merre megy. Nagyon izgalmas időszak volt a ’70-es, ’80-as évek a társadalomtudományokban, a filozófiában, a művészetekben. Ahogyan emlékszem, zűrös, zavaros utóregények (1968 utóöngéi) zajlottak a fejeinkben, a fejlettebbnek hitt nyugati társadalomban pedig ezzel egyidejűleg formálódott az új globális világ, amit akkor még mi csak

az új technológiák világának láttunk. Lényegében nem sokat értettünk a folyamatok oksági összefüggéseiből, a falakig láttunk, meg a falak fölé emelkedő „szellemi jegenyék” csúcsait csodáltuk. Az nyilvánvaló volt, hogy a '60-as évek közepéig kihúzódó modernitás után berobbant valami új. Éreztük, hogy átfogó megújulás zajlik, miközben a mi félig tudható, olykor országon belüli önmagunk elől is eltitkolt belső szellemi történéseink oda is köszönnek, meg nem is. Az óriási disszonancia – a nyugati világ szellemi mozgásai meg a magyar társadalom belső szellemi történései között – egyértelműnek tűnt. Másfelől erről a helyi hatalom intézményesen, formálisan szinte mit sem akart tudni. Tehát működött egy helyi hatalom, egy ideológiai erőter, amely doktrínák mentén szervezte a helyi társadalmakat, behatolt a munka, a családok terébe. Létezett egy mindettől el-elrugaszkodni akaró, de a provincializmusba gyakran visszahulló helyi szellemi élet, és mindezeket túl volt a világ, ami teljesen másról szólt. Ez olyan háromszögelési pontot jelentett, amelytől izgalmasabbat az utóbbi évtizedek problémakörében el sem lehet képzelni.

– *E kornak és folyamatnak már a Palócföld folyóirat is részese volt.*

– Igen, két szálon is. A lap szerkesztői (kiváltképp Végh Miklós és Pál József) és köröttük az írói, alkotói gárda (Kelemen Gábor, M. Szabó Gyula, Kun-Szabó Ferenc újságíró, a költőkről – például a váratlanul berobbant Szepesi Józsefről – nem is beszélve), mint élő lelkiismeret voltak jelen a helyi szellemi életben. Volt a lap maga, mint irodalmi, művészeti, társadalompolitikai folyóirat, amely ma elképzelhetetlen intenzitással hatott a helyi társadalmakban. Ugyanakkor a politikai hatalom pedig kedvére gyakorlatozott a lapon és készítőin. A *Palócföld* és körei (kiváló, de „izgága” művészekkel, mint Laczkó Pál, Hibó Tamás, Szepesi József és mások) értették, érezték a kor szellemi történéseit, viszont alkalmazkodniuk kellett a helyi hatalomhoz, ha egyáltalán megjelenni, alkotni és megmutatkozni kívántak, hiszen nyílt titok volt, hogy megfigyelték őket és működött a pártcenzúra is.

– *Szerinted a helyi politika kihatott a helyi gazdaságra is?*

– *Hogyne. Jó példa erre az 1968-as gazdasági reform, amire a tervutasításos rendszer bővületében sajátosan mozdultak rá itt, Nógrádban. Nekem úgy tűnik, visszanezve a dologra, hogy az óvatos megyei politikai kurzus távol maradt az új, „rendszeridegen” folyamattól, de mechanikájába mégis belekapott, hiszen a megyei tanács irányításával tervezetten, és szervezeten megtörtént a bányakorszak lezárását kompenzáló ipartelepítés, amiről árnyaltan és igen érdekesen Paróczai Péter tudna beszélni. (Aki akkoriban a megyei tanács ipari osztályán mérnökként, majd egy tanácsi vállalat igazgatójaként dolgozott. – B. O.) Ami fiatal éretlenként is látható volt, az 1973. évi világgazdasági árrobbanás, az olaj világpiaci árának drasztikus növekedése, illetve következményei. A gyorsan kibomló tendenciák kivédésére és mérséklésére a világban megindult az energiaigényes iparágak (kohászat, acélipar, gépgyártás stb.) leépítése és radikális korszerűsítése. Magyarországon némi fáziskéséssel, Nógrádban meg jószerivel sehogyan sem. A nagyüzemek további fejlesztése, a mennyiségi szemlélet állt a helyi gazdaságpolitika fókuszában, a központi támogatások iránti koldulás, a „kijárás” intézményesítése. Nógrád gazdasága – korszerűtlen szerkezetének és gyártmányainak konzerválásával – már ekkor lépéshátrányba került, jövedelmezősége, piac- és versenyképessége nem javult, még talán romlott is. A problémára teljesen rossz választ adtak, de kérdés, hogy a korszak adta intézményes és szellemi-ideológiai keretek között lehetséges lett volna-e relevánsan cselekedni? Nyilvánvaló a válasz: nem.*

– Ezt te már átélted? Hol voltál, mit csináltál pályakezdőként?

– A '70-es évek elején (minthogy 1955-ben születtem) szerszámkészítő szakmunkásként kezdtem el dolgozni az acélgyárban. Azokban az időkben az úgynevezett első generációs értelmiségi tipikus útja volt a munkássorból való kiemelkedés. Én bányász-paraszt családból származom, apám aknászságig vitte, de korán, a '60-as évek közepén kinyugdíjazták, szilikózisa és szívproblémái miatt, miközben építkezünk a „Rákosi fa” mellett. Nehéz évek voltak. Az ő értékrendje szerint a bányában az úr – ahogy mondta: a „munkás-arisztokrata” – a lakatos és a karbantartó volt. Ma már normálisnak tartom, hogy felfogásában a vájárságból, az aknászságból előrelépés volt a szakmunkás lét. Engem tehát presszionált, hogy szakmát szerezzek. Mondogattam én – hiszen viszonylag jó tanuló voltam –, hogy építész szeretnék lenni, de... Így aztán az általános iskola befejezése után, 1968-ban a Mü.M. 211. számú Ipari Szakmunkásképző Intézetébe (ISZI) írtak be, és az akkor már Salgótarjáni Kohászati Üzemek (SKÜ) nevet viselő acélgyárban inaskodtam. Jó tanulóként a „szakma kiváló tanulója lettem”, és a harmadik év utolsó félévében már ugyanitt üzemi-szakmai gyakorlatomat töltöttem, ezért a havi körülbelül 150 forint ösztöndíj helyett 8-900 forint „fél fizetést” kaptam, ami nagy szó volt, hiszen minden fillérre szükség volt a családban. 1972-ben kaptam szakmunkás-bizonyítványt, ám egyértelmű volt, hogy továbbtanulok. Így is történt, 1974-ben le is érettségiztem.

Beszélgőtársam derűsen emlékezett, majd visszafogottabbá vált, amikor a viszontagságosabb időkről mesélt. Az egy év haszontalan szegedi katonaságról, ahol szinte minden „kiment” a fejből. A külső inspirációra megkezdett műszaki egyetemről, itteni megpróbáltatásairól, ahol a második féléoben rájött, ez nem az ő világa. Szinte jólesően emlékezett arra, amikor 1976 elején az ISZI-be került (ekkor Horváth László volt az intézet igazgatója – B. O.)szakoktatónak, s noha élénk ifjúsági életet szervezett és kedvelték is tanítványai, újító szellemével, nyitott stílusával hamarosan „persona non grata” lett.

– Nagyon sokat köszönhetek az ISZI-től történő gyors elszakadásomnak. Felvettek az egri tanárképző főiskola budapesti tagozatának népművelés-pedagógia szakára, s ekkor találkoztam a József Attila Művelődési Központ (JAMK) igazgatójával, Kicsiny Miklóssal, és az ifjúsági csoportvezető Kiss Gabriellával, a megyei művészeti főmunkatárs Tóth Csabával, akik felajánlották a központ ifjúságnevelési előadói státuszát, amit én örömmel elfogadtam. Ez volt az a pillanat, amikor kinyílt előttem a világ. Egy új közegbe kerülve, munkám során, a szakmai továbbképzések alkalmával inspiráló emberekkel, gondolatokkal találkoztam, bekerültem a szakma megújító trendjeibe, a népművelési intézet szellemi körébe, megismerkedtem társadalomkutatókkal, a művész társadalom számos kiválóságával.

– Láttál, tapasztaltál másutt. Haza is hoztad, át is plántáltad?

– Igen, igyekeztem. A JAMK-ban és szakmai környezetemben próbáltuk adaptálni a tapasztalatokat, és magam bekapcsolódtam egy érdekes ifjúsági kutatásba is. Ekkor már könnyebb volt, hiszen a '70-es évek végén, de főként a '80-as évek elején már országszerte átalakulóban volt a gondolkodás, a pártapparátusokban egyre több szakember kapott helyet. Szakterületemen ennek egyik nyelvi-fogalmi jegye volt, hogy a népművelés kifejezést felváltotta a közművelődés. A pártirányítás is lazított a gyeplőn, rájött, hogy a rendszer társadalmi bázisát szélesíteni kell, nyitni kell a szélesebb társadalom felé. Ez az új szellemiség olyan fokon inspirált, hogy

a főiskolát elvégezve, szinte azonnal jelentkeztem az ELTE népművelés szakára. Intenzíven tanultam és rengeteget olvastam, publikáltam, úgy éreztem, kreatívan tudok hozzájárulni bizonyos kérdésekhez, megszerzett ismereteim eredményeként egyes dolgok új megvilágításba kerültek.

– *A Beszterce-lakótelepen is, de nem mindenki tetszésére.*

– 1981-re a JAMK-ban beállt egy politikailag erősen ellenőrzött helyzet, ami engem nyomasztott, ezért inkább kimentem a Beszterce-lakótelepre, lakótelepi- és iskolai népművelőnek, s erős közösségfejlesztői attitűddel onnan szerveztem a helyi, telepi társadalmat. Aktívan részt vettem a Közösségfejlesztők Egyesülete és a Magyar Falufejlesztési Társaság megalapításában, dolgoztam az Erdélyi Falufejlesztési Társaság létrehozásán. A lakótelepi ultrabalos BM tisztek „pillanatok alatt átlátták”, hogy én „Petőfi-kört” szervezek. Holott „csak” sport- és környezetszépítő egyesületet, lakóklubokat szerveztem, közösségeket építettem. Rám állították a III/III tisztségét és fokozatosan ellehetetlenítették a lakótelepi munkámat. Amikor pedig megszerveztem egy teázót, amely ellenőrizhetetlen közösségi térré vált, nem kívánatos lettem. Be kell látni, idegesítő volt ez a szokatlan és kontroll nélküli szervezkedés, pedig helyben még sok minderről nem is tudtak. Persze a szájak valahogy mégis összeértek. Sok kiutat nem látva, a JAK Füzetek *Helyi társadalom, helyi cselekvés* című kötetébe megírtam az akkor teljesen új felfogásban végzett lakótelepi munkám összegzését, és ismerőseim megdöbbenésére elmentem segédmunkásnak az öblösüveggyárba. Az úgynevezett SKODA automata üveggyártó gépen segédgépészként 6,5-7 ezer forintot, több mint a dupláját kerestem, mint tanári beosztásban, népművelőként. Ilyen volt a kor, az a hatalom a munkásosztállyal legitimálta uralmát.

– *Hogyan láttad akkor – a későbbi közgazdász szemével – a gyárat és a várost?*

– 1984-ben még futott az „Öblös” szekere, de már jelentkeztek az első piaci problémák, amit még kezelni tudott a vezetés. Az Öblösüveggyár a hiánygazdaságba öntött egyszerű tömegáruval, illetve a magas minőségű, hagyományos, kvalifikált kézműves munkát megtestesítő, művészi színvonalú üvegeivel, míg más gyáraink a szocialista árképzésből is adódó alacsony árszintű tömegtermékekkel a nyugati országok piacain is vevőre találtak. Az SKÜ-ben korszerű acél-feldolgozási technológiákat telepítettek. Ekkor még mérsékelt ütemben nőtt a hazai megrendelés-állomány és az export volumene is. Még létezett a KGST – benne a mindent lenyelő szovjet piac –, a bajok elkendőzhetőek voltak a város más nagyüzemeiben is. Hogy milyen volt a város? A '80-as években Salgótarján még élhető volt, és a megyeszékhelyek között, urbanizáltságát tekintve az élvonalba pozícionálta magát. Aki akart, dolgozhatott, a keresetek reálértéken is emelkedtek. Még épültek önkormányzati lakások, az életkörülmények elfogadhatóak voltak. A nógrádi megyeszékhelyen – más hasonló nagyságú és szerepkörű városokhoz képest is – jól strukturált, színvonalas szolgáltatási rendszer alakult ki. A humán- és szabadidős infrastruktúra az országos átlaghoz képest fejlett volt. A szórakozó helyek esténként tele voltak. A csodálatos természeti környezet mellett az oktatás, a kultúra, az egészségügy ellátórendszere és a sport világa is hozzájárult ahhoz, hogy jól érezze magát a városlakó. A maga sajátos módján élt a város.

– *A gyárban jól kerestél, de nem onnan akartál nyugdíjba menni?*

– Hát nem. 1985-ben megpályáztam az akkor létesült SZMT Oktatási és Művelődési Központ szabadidős foglalkozást szervező népművelői állását és el is nyertem. Két

éves működésem alatt megszerveztem a város első kortárs képzőművészeti galériáját. Itt bemutattuk megyénk művészeti életét és felvállaltuk a magyar művészeti élet legizgalmasabb törekvéseinek, új irányzatainak támogatását. Így többek között Tóth Menyhért és a magyar naivok művészetét, itt volt Bobály Attila műveinek első komolyabb kiállítása, bemutattuk Földi Péter, Hibó Tamás, Szujó Zoltán, Csemniczky Zoltán, Erdei Sándor és mások életművét. Rendkívüli volt a felhozatal, ismertté vált a galéria, a megnyitókra tömött helyi járatú buszok jöttek ki a városközpontból.

– *Sikeres voltál, mégis váltottál.*

– Egyrészt nem tetszett a központ ideologizáltsága, bár Tóth Péter igyekezett laza igazgató lenni, de nem ő „fújta a passzát szelet”, másrészt 1987-ben meghívtak a megyei közművelődési intézet művészeti osztályvezetőjének. Akkor még felkészült, nagy csapat volt ott, nívós zenei, folklór, képzőművészeti életet szerveztek és én nagy kedvvel belevetettem magam a munkába. Akkor nem tudtam elképzelni, hogy létezik szebb munka, mint például Országos Szabadtéri Szoborkiállítás szervezni szeretett városom főterén. Rá egy évre dr. Horváth István beinvitált a megyei művelődési osztályra művészeti főmunkatársként, ahol 1988–1992 között dolgoztam. Izgalmas korszak volt a közbejött gazdasági-politikai rendszerváltással. Ennek hangulatában kifeszíthettem azt a szerepkört is, ami hagyományosan működött, és megint csak részese lehettem jó pár izgalmas, újszerű folyamatnak. Többekkel együtt hozzákezdtam a művelődésotthoni hálózat megújításának. A '90-es évek elején elkezdtem a megye nemzetközi kapcsolatait frissíteni, a párizsi Világörökségek Világkiállításán Hollókő pavilont építettem, egész estés műsort szerveztem az UNESCO Palotában. A *Palócföldet* próbáltam profi módon menedzselni, felkaroltam Oláh Jolánt (sokak értetlensége ellenére), Nógrád megyei egyesületkutatót végeztem az Eötvös József Alapítvány támogatásával (ez könyv alakban meg is jelent), társakat verbuváltam és megalapítottam a Balassi Bálint Asztaltársaságot.

– *A „megyeházáról” is tovább álltál. Mintha még mindig a helyedet kerestéd volna.*

– Nem a helyemet, hanem a teret, a felvonulási terepet és az új kihívásokat kerestem, mámorosan pezsgő volt akkoriban az élet. Ezért is pályáztam meg 1992-ben a Megyei Közművelődési Intézet igazgatói állását, de közben – posztgraduális képzés keretében – már a közgazdasági egyetem vállalkozásfejlesztés, innovációs menedzser szakközgazdász szakára jártam. Ennek tudatában akartam menedzseri beállítottságomat kifejleszteni. Egész egyszerűen élveztem, ha új dolgokat kezdeményeztem. Például 1994-ben kirándultunk Prágába az intézetünk munkatársaival. Érzékeltem, hogy a cseheknél már valami egészen más van; Prága nem Budapest. Láttam, milyen gyors kapitalista fejlődésen ment át a cseh ipar, hogy a Skoda autógyár a Volkswagen művek nagyvállalata lett, és így tovább. Mi még észbe sem kaptunk itthon, ott már kialakult egy más típusú átmenet, kulturális pezsgéssel párosulva. Hazatérve referáltam Korill Ferencnek, a megyei önkormányzat elnökének, elmondván tapasztalataimat, hogy szerintem a nógrádi gazdaság megismertetésének útja Prágán át vezet Németországba. Vette a lapot, és alapos előkészítő munka után – például meghívtuk Nógrádba a vezető cseh gazdasági lapok újságíróit, megyei kiállító vállalkozókat toboroztunk – került sor a Nógrád megye bemutatkozására Prágában című gazdasági és kulturális hétre. A rendszerváltás után először voltunk jelen ekkora súllyal külföldön, hírt adtunk magunkról, bemutattuk Nógrádot, értékeinket és lehetőségeinket. Prágai látogatásunk alkalmával és eredményeként –

kulturális rendezvényeinkkel, kereskedelmi bemutatóinkkal, amelyek a reveláció erejével is hatottak – vállalkozóink közül többen is sikeresen szervezték és építették (ki és fel) üzleti kapcsolataikat. Például Angyal János salgótarjáni vállalkozó, aki a prágai bemutatkozás után lett (a cége által gyártott újszerű áramszedővel) a Tátra villamosok gyárainak beszállítója. Nem mellesleg kiállítást szerveztem Párizsban Földi Péternek és Csemniczky Zoltánnak, Oláh Jolánnak és Balogh Balázs Andrásnak, Ács Irén fotósnek, Egyedné Baránek Ruzsenkával létrehoztuk a Nógrádi Nemzetközi Folklor Fesztivált, meghonosítottam a megyében a falugondnokság intézményét, és persze nem hagytam abba a helyi közösségfejlesztési folyamatok menedzselését.

– *Mi volt a következő állomás pályádon?*

– 1997-ben már zsebemben volt a szakközgazdász diplomám, amikor megpályáztam és elnyertem az AES amerikai energetikai multinacionális társaság magyarországi vállalatának, a Tiszai Erőmű Rt-nek a vállalkozásfejlesztési igazgatói állását, kazincbarcikai székhellyel. Tevékenységi körömbé tartozott többek közt az iparterület-fejlesztés, befektetés-szervezés, új vállalatok alapítása és elindítása. Sajnos a szépen felfutó munka másfél év után megtört, mert a társaság perbe került a magyar állammal, ezért leállított minden alaptevékenységén kívül eső fejlesztési folyamatot. Mindezek ellenére rendkívül fontos és hasznos tapasztalatokkal gazdagodtam, új szervezési technikákat ismertem meg és korszerű tudással gyarapodtam.

– *Hazajöttél Salgótarjába. Hol helyezkedtél el?*

– A Nógrád Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítványhoz pályáztam alapítványi igazgatónak (NMRVA). Öt évig dolgoztam itt, és ez is egy igen küzdelmes alkotói korszakként maradt meg az emlékezetemben.

– *Öt év után mi történt?*

– Elgázolt a politika. Az történt, hogy 2002-ben a megyei hatalomba jött a szocialista vezetés, s mivel a városban már korábban is ők voltak a meghatározók, a vállalkozásfejlesztési cég vezetőjének sem kellett feltétlenül semlegesnek lennie, sőt. A szocialisták közel két év után – miközben a cég igazgatójaként egyre inkább megnehezítették a helyzetemet és ellehetetlenítették a szervezet működését – úgy gondolták, elérkezett az idő, hogy az érdekkörükbe vonják a Vállalkozásfejlesztési Alapítványt. Akkor úgy döntöttek, hogy bármilyen sikeres és bármilyen fejlődési pályát futott is be a Vállalkozásfejlesztési Központ, jöjjön egy, a pártvezetők bizalmát bíró ember. Hát jött, győzött, az alapítvány pedig a szétesettség állapotába hanyatlott. Amikor 1999-ben a cég élére kerültem, már-már fenntarthatatlannak tűnt, kevés árbevétel mellett jelentős tartozásokkal terhelt volt. Két év kemény munka után évről évre jött fel és fejlődött az alapítvány, nagyon összehangolt és összetartó csapatmunka eredményeként.

– *Hogyan értékelték ezt el?*

– Nagyon tudatos szakmai építkezés, illetve a belső viszonyok újrafogalmazása mentén a cég kiteljesedett. Szerettünk együtt dolgozni, tudtuk, mit akarunk, és ettől jól ment a szervezet. Ez nagymértékben és elsősorban a munkatársaimnak volt köszönhető, hiszen lehetett motiválni őket, ha kellett szombat-vasárnap is „csúcsra jártunk”. Nagyon jó pályázatokkal nyertünk és kitűnő programokat realizáltunk. Olyan erős pozíciót vívtunk ki magunknak, hogy felvállalhattunk regionális programokat. Volt olyan év, amikor az alapítvány 1,6 milliárd forintot helyezett ki a kis- és

középvállalkozások részére, ami nagyságrendekkel nagyobb összeg volt a korábbiaknál. 2004-ben már úgy gondoltam, hogy a kialakult légkörben nincs is értelme folytatni a munkát. Közös megállapodással távoztam. Abban a helyzetben ettől nem látszott jobb megoldás.

– *Felkészültséged, a különböző munkaterületeken szerzett tapasztalataid alapján van „rálátásod”. Melyek voltak Nógrád és Salgótarján pozícióvesztésének főbb összetevői?*

– Mindenkinek más az olvasata és a konklúziója is, hiszen a pozícióvesztésünk, sőt – mondjuk csak ki! –, a látványos leszakadásunk okai összetettek. Kezdem a radikális gazdasági szerkezetváltás – technológiai és gyártmányszerkezet korszerűsítés – elmaradásával, aminek már 1980-tól el kellett volna kezdődnie. Csakhogy a szükséges központi források elapadtak, a kellő igény és az erős politikai akarat a belső építkezésre pedig helyben sohasem volt meg! Azután 1990-re összeomlott a KGST, elvesztettük a keleti, benne a szovjet piacot, ami a mi termékeinket erősen érintette. Tervezésünk okainak tekinthető a világos, reálfolyamatokkal releváns cselekvések hiánya, az irányítás tétovasága, a fantáziátlanság, az átfogó fejlesztéshez szükséges szemlélet hiánya, a politikai erők területi együttműködésének alacsony színvonala, gyenge hatásfokú térségi lobbierője és érdekérvényesítő képessége. Ide sorolható az infrastruktúra relatív fejletlensége, és az is, hogy nem voltak eléggé ismertek a válságkezelés és szerkezetátalakítás, a befektetés-ösztönzés módszerei és technikái sem. Tehát makrogazdasági (vagy inkább mezo-) szinten így tételezem leszakadásunk folyamatszerű bekövetkezésének komponenseit.

– *Ezért is sokan a hatalmi struktúrát kárhoztatják.*

– A rendszerváltáskor a politikai pozíciókba, a gazdasági élet vezető helyeire olyan emberek kerültek, akiknek fogalmuk sem volt, hogyan kell egy modern, kooperációs gazdaságot felépíteni. Nem tudták értelmezni nemhogy a világ, de még a körülöttünk lévő nagytérség gazdasági folyamatait sem. Sőt, motiváltságuk sem volt, hogy akarják értelmezni a történéseket. Különösen így volt ez Nógrád megyében és Salgótarján városában, ahogy már beszélgetésünk elején is használtam egy analóg mondatot. Nem volt tudás, nem voltak új technikák, elkezdtek működni a régiak. A kijárási és a politikai kapcsolati hálókat újrafelépítése és -aktivizálása történt meg, és sajnos nem több. Nem az elavult struktúrát, működésképtelen rendszert akarták megváltoztatni, hanem előnyöket akartak kijárni a meglévő rendszer tovább éltetéséhez és működtetéséhez. A politikai és önkormányzati vezetés koncepciótlansága, a felkészületlensége, tétovasága és tudásának hiánya vezetett a pozícióvesztésünkhöz, végül leszakadásunkhoz is. Mondhatnám mindaz, amit ma látunk magunk körül, egy logikus és konzekvens eseménysor természetes következménye. Tehát nem véletlenről van szó: mindennek ez az eredménye. Például a megye legfontosabb gazdasági és társadalmi szereplői között még ma sincsen intézményesített, rendszerszerű együttműködés, a területi gazdaság menedzselésére nem áll rendelkezésre szakszerű kapacitás. Csak a csodálkozás van, hogy milyen rossz nekünk és milyen hátrányosak vagyunk. Többek között ebből kiindulva kezdeményeztem a Nógrád Gazdaságért Együttműködés keretében – a Gazdaságfejlesztő Testület elnökeként – a Nógrádi Gazdasági Kerekasztal életre hívását. Ennek összesen egy összejövele volt.

– *Több mint 5 éve a Salgótarjáni Polgári Kör elnöke is vagy. Összefoglalnád az egyesület közelmúltbeli állásfoglalásának lényegét?*

– A városban zajló folyamatokat a civil szervezetek hasonlóan ítélik meg: a leépülés folyamatos. A továbblépés módjait azonban differenciáltan látják. Van, aki úgy gondolja, hogy itt már „elment a hajó”, és itt már nem tehetünk sokat. Mások teljesen más alapokon dolgozva, még látnak valami reményt. A Polgári Kör ehhez a második véleménycsoporthoz tartozik. A város folyamatait hosszan lehetne elemezni, akár szakterületenként is, de ezzel nem jutnánk előbbre. Mi a legnagyobb bajt abban látjuk, hogy nem érzékelhető kialakult, átfogó partnerség és konzekvens törekvés a folyamatok stabilizálása, majd megfordítása érdekében. Helyben élő értelmiségiek nem látjuk a lehetséges kimozdulás világos céljait, alapjait, módszereit, de széleskörű együttműködést sem, e nélkül pedig minden reménytelen.

– *Mégis, mire számítasz?*

– Arra, hogy mindez rövid időn belül alapvetően megváltozik és értelmes együttműködések, kompromisszumok mentén kialakul egy széleskörű összefogás Salgótarján és Nógrád megye hanyatlásának megállításáért.

– *Optimista vagy. Örülök és köszönöm a beszélgetést.*

LIZSNYÁNSZKY ERZSÉBET (1945. augusztus 15.–2009. május 5., Salgótarján): képzőművész, tanár.

FÖLDI PÉTER

Levél Lizsnyánszky Erzsébethhez

Bözse!

Maradéktalan mámor.

Hiányzol!

Első megrendülésemben ezt a három szót írtam kiállításod emlékkönyvébe, minden racionális meggondolás nélkül, csak úgy... ez jutott ott, akkor az eszembe.

Persze vannak emlékek, nem csak az enyéme, sokakkal közösek, amik Hozzád kötnek, és talán indokolják az első gondolatot: A művészet maradéktalan hite, a szerelmes élet mámor. A napról-napra koptatott reménytelenség, és aztán a művésztelepek felszabadult eufóriája. Mű művet szült, az egész évben elnyomott, visszafogott festői, grafikai indulat átszakítja a gátat, utat tör, és áradóan igazul. Igazul Benned, általad, megrendítő őszinteséggel és a teljes önfelmutatás kiszolgáltatottságával. Semmit sem titkoltál, mindened művé vált.

És persze volt idő, amikor még jókat tudtunk röhögni, leginkább magunkon. Vi-haros jókedved életet hozott a terpentinszagú rajzterembe, temperamentumod magával ragadott, életerő, dinamika áradt minden mozdulatodból. Hittük a művészetet, hittük az életet és éltünk...

Most meg: Hiányzol! Ahogyan Szujó, Hibó, Morgan, Iványi, Somoskőy, Feri és még milyen hosszú a sor. Sorsod művé szerveződött, életed üzenete így ránk maradt, embert, országot, nemzetet igazíthat. Nem azért, mert ezt Te annyira akartad, hanem, mert ilyen léptékű. Próbálunk ehhez az értékhez mérten életben maradni.

Isten Veled!

Péter

2010. május 16.

NAGY CSILLA

„Csak ami nincs, annak van bokra”

Tózsér Árpád: *Csatavirág*

Tózsér Árpád 2009-es kötete mind tematikus, mind pedig poétikai szempontból szorosan kapcsolódik a szerző utóbbi években megjelent versesköteteihez. Mindenekelőtt a *Légyökerek* (Helikon, 2006) központi problémáinak továbbgondolását, továbbbírását, az ott megjelent motivikus háló részleges újra-
szövését, valamint az elmúlás, és ehhez kapcsolódóan az emlékezés és felejtés elbeszélhetősége, megfogalmazhatósága iránti fokozott érdeklődést tekinthetjük a két verseskötet közötti folytonosságot megteremtő sajátosságként. Ugyancsak sajátja, a szövegszerveződést nagymértékben meghatározó eleme az utolsó kötetnek a mitológia, valamint az irodalmi és történelmi tradíciók megidézése, intertextusként vagy allúzióként való jelenléte a versszövegekben, továbbá az a retorikai-poétikai teljesítmény, amely a versbéli én pozíciójának, a szubjektum integritásának és önazonosságának megbontása révén szól a tapasztalatról, a személyes és közösségi múlt feltárhatóságáról. De a *Csatavirág* a korábban fókuszba helyezett témák és kikísérletezett alkotói technikák alkalmazásával korántsem csupán ismételi, hanem mintegy új kontextusba helyezi, elmélyíti, kiteljesíti a korábbi tapasztalatokat.

A halál az egyik visszatérő témája a kötet öt ciklusba rendezett költeményei-

nek, azonban (ahogy ezt az eltérő kontextusokat idéző cikluscímek is jelzik) a motívum igen változatos nézőpontokból, eltérő interpretációkkal jelenik meg. Tózsér Árpád voltaképp folytatója egy hagyománynak, ám a személyes történetre, életrészekre való reflek-

tálás azáltal válik egyedivé, hogy az elbeszélését mindig konnotálja valamely másodlagos történet. Az első, *Tiberius Rodoszon* ciklus címe (és az azonos című vers) bevonja az értelmezésbe a Tiberius császár alakját és rodoszi önkéntes száműzetését, ezáltal az én-elbeszélő pozícionáltságát is árnyalja: nem meglepő, hogy a ciklus verseinek mindegyike valamiképp a magányt és a számvetést tematizálja. Azonban ez a személyesnek tekinthető tematika az első ciklusban sajátos módon lesz eltávolítva a beszélőtől: a megszólalás mitikus és történelmi szerepek, maszkok mögül (vagy egyszerűen azok jelzésszerű megidézésével) történik. Nemezis, Endümion, Parisz vagy Antaiosz stb. szerepeltetésének funkciója az, hogy a személyes élményekből kikristályosodott tapasztalat általános-kozmikus, időn és térbeliségen túlmutató ismeretként táruljon az olvasó elé: „Mikor kilazulnak tartóoszlopaidd, / kidől jelenedből amaz is, emez is: / beérnek szavadban, sírban, mítoszaik, / s beér

üldöződ is, a komor nemezis.” (*Nemezis*)

A *Csatavirág* (és általában Tózsér Árpád költészetének) legnagyobb erénye az, hogy a versekben felhasznált szövegek és motívumok sosem öncélúak, mindig termékenyen mozditják elő a jelentés szerveződését. A személyes történet és a mítosz (valamint a későbbiekben, a *Csatavirág*, *Félhomály téli képeken*, *Henye verbéna* ciklusokban az irodalmi utalás, például Babits vagy a Biblia, illetve számos kultúrtörténeti toposz) harmonikusan simul egymásba a versszövetben, ám oly módon, hogy eközben az érintkezési felület számos, poétikailag reflektált, ám teoretikusan is végiggondolt, értelmezett (az olvasó számára pedig nem megkerülhető) szálát, kérdést vet fel. Szerep és önazonosság, a saját idő és a történetiség, mulandó (én) és örök (mítosz és mű) ellentéte, amelyek az első ciklus verseiben nyitott kérdésként jelennek meg, a kötet további verseiben is visszatérnek: összességében elmondható, hogy a *Csatavirág* tétje nem kisebb, mint (a szövegek tapasztalata szerint többféleképpen érthető) létezés alapjaira való rákérdés. (Olvasatomban az alcím: „Lét-dalok” szintén ezt a szerzői szándékot, befogadói lehetőséget jelzi.)

Az alapok, a származás, a szülőhely azonosításának, felkutatásának igénye jelentkezik azokban a versekben, amelyek a múlt (sokszor a gyerekkor) emlékeit idézik fel. A történet-fragmentumok bizonyos értelemben rokoníthatók a Tózsér pályájának kezdetére jellemző Gömör-versek világával, azonban a tapasztalat, a belátás itt már egészen más: a virágszimbolika, a gyerekkor eseményeit idéző tárgyi világ már nem az idill nosztalgikus ábrázolásában érdekelt. Az emlékezés sokkal inkább a mulandóság, a veszteség kifejezésének

eszköze például a *Téli kökény* esetében, ahol az élmény (szakadék szélén a kökénybokor mellett megbújni) a metafizikus létezés kiszolgáltatottságával, bizonytalanságával, az elmúlás törvényszerűségével párosul, emellett a konkrét tapasztalatot kozmikus tágítja: „Csont-ágon mi tart meg kökényszemet? / Hát téged? Vacog a lelked, fogad. / Téli kökény vagy, történeted: / túlélsz, lehullsz és gödör fogad.” Az emlékezés a múlt felidezésére, megtartására irányul, azonban a múlt megőrzése nem lehetséges az egyén számára, mivel – ahogy azt a *Szilveszteri emlék* is példázza – az én nem képes integritását, identitását megtartani az emlékezés gesztusában (emlékezőként, és az emlékezés tárgyaként alapvető élmény önmaga széthullása): „Ketten... Még az óév sebében, / átömlőben más térbe, testbe. / Szétrítokt éppen megkötött Énem, s abban lett Én, ami csontig sebezte.” A metafizikus pozícionáltság számos remek, továbbgondolásra alkalmas szöveghely szervezője a kötetben: „Minden, ami van, rajtunk kívül van, / általunk van, mint a geometria.” (*Kockák*) „Áthajlani más, idégen létbe, / hajóorrként: ős vizeket túrva, / sötét terekbe nyúlni, a múltba, / kihunyva, s újra csóvaként égve.” (*Az ív*)

A *Csatavirág* versei mind tematikus, mind retorikai értelemben kiaknázzák az én pozícióváltásaiban, áthelyeződéseiben rejlő lehetőségeket: az én versbéli megjelenésének módja (pontosabban: módjai) a kötet legizgalmasabb megoldásai között tarthatók számon. Ez az aspektus a Tózsér-lírárt a késő modern költészet, ezen belül József Attila költészetével rokonítja, egyúttal (ahogy ezt számos kritikus is megjegyzi) a posztmodern szövegszervezés vonásait is magán viseli, hasonlóan azokhoz a szövegekhez, amelyek az emlékezés és

elmúlás tematikáját a mediális kérdés-felvetések segítségével teszik megfogalmazhatóvá. Tózsér új kötetében visszatérő motívum a mű(alkotás), a tárgy maradandósága, valamint az én, a szubjektum mulandóságának feszültsége, egymást ellenpontoszó jelenléte. A címében a görög mitológia alvilági növényét idéző *Aszfodélosz* a kőtáblák és amforák létét helyezi szembe a „szerves” természet változó folytonosságával: „Sziklák kőtábláin tízezer mítosz. – / Számtalan Thitónosz, tücsökposzáta / cipipel: millió sípból sivítóz / az ember előtti Holdfény-szonáta [...] A föld torkában zengnek a vizek, / egekbe hajló cédrust szél mos, / törött amforát formáz a sziget, / s az amforában aszfodélosz.” A *Félliomtly téli képen* című vers pedig épp a festmény „lebontásáról” és újrateremtéséről szól, miközben az idő és az identikusság kérdéskörében is jelent egyfajta választ: „A festő leveszi a lázadó színt a képről, / aztán, egy másik jelentéskörben, / újra vászonra rakja: / hó-kék chiaroscuróba törten. [...] Indul a lélek, az Egyes a hóra emyed. Lehull a jéggel kitömött madár / az átértelmezett homályú képen.”

Az egyes szövegek különböző megoldásokat, válaszokat jelentenek az idő és elmúlás tematizálása tekintetében, ám a nyelvi reflexivitás és önreflexivitás minden válasz-kísérletnek sajátja. Tózsér sokat tud a nyelvről, az irodalomról, mindkettő elméletéről, és ezek az ismeretek azért hatnak termékenyen a költészetére, mert valójában szervesen jelen vannak a szövegalakításban, részesei annak. Az *Utazások vörös kocsikon* például a nyelvhasználat konvencióit megkülönböztető jelekként és idősíkokat ütköztető szegmensekként alkalmazza, az absztrakt nyelvi jelekbe sűríti a temporalitás lényegét: „Első kocsidban, a vörös Fiatban hárman ültetek. /

Kocsiban? Kocsin? Egyetlen helyragban / fél évszázad. Amazt (az -n ragos kocsit) / a Rimába ragadták a megvadult agyvelő-lovak.” A kötetcímet adó vers a szöveg által teremtődő objektumok, szubjektumok rendszerét (elhatárolódását, érintkezését) értelmezi: „Csatavirág – amíg irom, szubsztanciája mohó bimbót nyit. / Viszály a torzson a szírom, színesedik és határolódik. [...] A sarj a virág-én mozdulata. – Előtte más tett, utána más-én.” A *Nóna* pedig – miközben idő, állandóság, elmúlás áll a tematikus fókuszban – egy metanarratív mozzanattal a dialógust megduplázza: a vers egyszerre szól a dialógus valamint önmaga korlátairól, egyszerre tematizálja a nő és férfi, valamint jelentés és jelölő elválasztottságát: „A vers, hölgyem, semmivel sem »egál«, / repül köként, hová?, nem tudni, mondtam, / s éreztem, a sujtó nóna megáll / valahol, mint ahogy a kés a csontban, / nem fut mélyebbre, vér nem válaszol – / s a rettenet, hogy visszapeng rimem, / hogy szó s tárgya között örök a kordon, / s marad minden, minden a régiben – / a rettenet marokra fogta a torkom.”

Az első négy ciklus verseitől eltér, azonban a számvetés tematikájába némiképp illeszkedik az utolsó verscsoport, amely tulajdonképpen *Függelék*, zárójeles címe *A litotész szeme*. A retorikai alakzat ilyen kitüntetett helyzete előrevetíti a szerzői szándékot: olyan szövegekre számítottunk (és nem csalódtunk), amelyek valamiképp szembenemnek a kötetben szereplő szövegek beszédmódjával, a létezés és emlékezést, az időt tematizáló verseket olyan művek váltják, amelyek ironikusan, vagy ha úgy tetszik, a litotész nézőpontjából vagy (-val) tekintenek a témára. A ciklus nyitóverse olvasási stratégiaként is felfogható: „Az utolsó jelenet: a rendező felfut / a színpadra s csak áll.

(A troglodita / Ádám súg neki: Hahaha!)
 Nem jut / eszébe semmi, csak ez: *Finita*.” És: „Csak aki nevet, azonos magával”. Az ezt követő pastiche-ok, sírversek, vegyes műfajú szövegek egy-egy költőtársat idéznek meg, sok esetben a stílust is átsajátítva, nem ritkán pajzán felütéssel. A megidézettek között szerepel Tózsér Árpád is, amely gesztus tulajdonképpen a kötet egészén érintő problémát teljesíti be: a saját memoárban rögzít egy identitást, amely azonban sosem lehet „egál” az emlékező-memoáíró azonosságával. Ez a paradoxon épp annyira magától értetődő, mint a kötet hátlapján, egyfajta mottóként szereplő versben maga a halál megértése: „Az lát, ki innen hal meg, / de túlról vesz magának optimétert.”

Tózsér Árpád utolsó kötete tehát az eddigi poétika összegzésének tekinthető (amennyiben a korábbi költészetből ismert megoldások, mint a pastiche, a görög mitológia átmentése, a magyar és világirodalmi műveltség dinamikus működtetése jelen van), tematikusan pedig egyfajta számvetésről, kiegyezésről ad hírt. Azonban, ahogy az idézett példák is mutatják, Tózsér költészetében az összegzés újragondolást, poétikai szempontból egy részben megváltozott alapállást is jelent. A *Csatavirág* éppen ezért magára a folytonos küzdelemre is utal, nem annyira vissza, mint inkább előre mutat. József Attilát idézve: „csak ami lesz, az a virág”.

(*Kalligram, Pozsony, 2009*)

KOÓS ISTVÁN

Esztétikai gubancok

Csobánka Zsuzsa: *Bog*

Csobánka Zsuzsa első kötetének enigmatikus és asszociációkban gazdag címe izgalmas szövegvilág ígéretével kecsegtet. A szó egyszerre konnotál valamiféle kuszaságot, kiismerhetetlenséget, illetve a különálló dolgoknak egy szilárd egységben való összekapcsolását. A jelentés összetettsége mellett a szó hangalakja is nagymértékben hozzájárul a figyelemfelkeltő hatáshoz, hiszen a három hangból kettő felpattanó zárhang, ami erőteljes auditív dinamikát kölcsönöz a jelölőnek. A

Csobánka Zsuzsa
 Bog

hangsor kicsi terjedelme szintén izgalmas asszociatív vibrálással jár, hiszen bár a bog önmagában is értelmes kifejezés, mégis azt a benyomást kelti, mintha egy hosszabb, ki nem mondott szó eleje lenne (pl. bogár, bogáncs, Boglárka), így a hiányérzetből fakadóan kíváncsivá teszi az olvasót, és felkelti a folytatás utáni vágyat.

A könyv szövegvilága azonban nem teremt semmiféle kontextust ehhez a remek címhez, ezért a szó jelentését jobb híján összefüggésbe hozhatjuk a kötet

esztétikai megformáltságával. Eszerint a *Bog* olyan mű, amelyben erősen eltérő színvonalú szekvenciák csomózódnak össze: a jól sikerült, ígéretes szövegrészek mellett nagy mennyiségben szerepelnek olyan szakaszok is, amelyeket talán érdemesebb lett volna elhagyni és amelyek miatt a kötet egy kissé olyan benyomást kelt, mintha egy később remélhetőleg jó költővé érő alkotó zsengeit olvasnánk. A *Kandúr és ebben* pl. nagyon érzékletes az önmagából kivetkőző erdő leírása. A szerző finom érzékkel változtat kicsit a költői toposzon, amely szerint a fák ősszel levetik a ruháikat, a lombokat, vagy éppen színes maskarákba öltöznek (mint pl. Kosztolányinál): itt az erdő nem a ruháiból, hanem önmagából vetkőzik ki. A leírás egyszerű, de nagyon érzéki, hangulatos. A szövegkörnyezet azonban széteső és kidolgozatlan, két verssorban előkerül pl. az idő motívuma, amely azonban nem kerül kapcsolatba a képpel, és mindenféle mélység, kontextuális kapcsolat nélkül szerepel a szövegben. A *Minden a mi tükrünk lesz* ügyesen játszik az alanyokkal, a szöveg helyenként olyan összetetté és paradox logikájúvá válik, hogy az mindenképpen figyelemre méltó: „Mint egy riválisról, / úgy beszélt magáról: / csökönyösen hallgatott. (...) Éreztem, tárgyiasul a vita, / ő ketten magával birkózik, / míg vetélkedésük alanya, / magamra maradtam. // Az álom mely síkja való, / s melyike puszta vágy, / mire emlékezni vél a test, / aztán rögvést elfelejti?” Az ellentétes pólusok felcserélése, azonosítása (mint a beszéd és hallgatás, az álom és a valóság), a versalanyok disszeminációja izgalmasan játékos és szuggesztív teszi a szöveget, és ha sikerült volna jobban kidolgozni, elmélyíteni ezt a játékot, valószínűleg egyszerű vers született volna. A címvá-

lasztás viszont már egy kissé problematikus, hiszen a szubjektum(ok)nak a külvilág képeiben való megsokszorozódása, felnagyított jelenléte kissé avítas-nyugatos ízt kölcsönöz a szövegnek. Szépek és plasztikusak az *a. k. a. Lolita* sorai: „Túl hamvas a bőre, rágni sem kell / azonmód olvadsz a számban, édes. (...) Vattacukor a számban, le akartam nyelni a tested”.

Ami zavaró a kötetben, az a szeceszziós, gyakran kissé slágeres szövegrészek nagymértékű jelenléte. Ilyenek például: „Egy szikra kellene csak, / hogy lángolva hamvadjak (*Szalmakutyák*); „s vállatnám napestig / minden titkomat” (*Várólista*); „céda eperajak surrog” (*Bikavér*); „Gyötörnöm kellett álmok néma csendjét” (*Viharsarok*). Néhány helyen a popos-slágeres szövegek hatása ennél is inkább érezhető: „(Pedig csak el akartam mondani, / hogy bírni kell szeretni téged)”, (*Számvetés*), „Mellém bújt, én cirógtam, látni akartam / az arcát, két kezem közt, ringatózni” (*Szkafander*). Némelyik verscím akár egy popzenekar lemezén is szerepelhetne, pl. a *Hogy a csillagos eget el ne felejtsem* vagy a *Talált fény*. Esetenként képzavarral is találkozhatunk a kötetben: „A derekamat a tiedre fakasztom” (*Abcug*); „Ernyi pletykás sebet elhallgathatok még” (*Szemfényvesztés*); „furcsa póz / hagyta el a szám (*Csak oda*); „A konnektor azóta ráz, / mikor képeket dugdosok bele” (*Farkasvakság*); „A gyomromban dűskált a hideg” (*Télutó*).

Kissé felületesnek tűnik az is, ahogyan a szövegek a hagyományt megidézik. A Pilinszky- és Nemes Nagy Ágnes-verssorok sokszor eléggé funkciótlanul bukkannak elő, anélkül, hogy termékeny kapcsolatba lépnének a kontextussal. A *jég* végének Pilinszky-idézete pl. egy súlyos metafizikai mélységekkel rendelkező, rendkívül összetett

szövegből származik, itt viszont egy olyan szecessziós-vallomásos jellegű kontextusba kerül, amely inkább szegényíti, mint gazdagítja a szövegelemet. Hasonlóan funkciótlannak tűnnek a Nemes Nagy Ágnes-intertextusok a *Hogy a csillagos eget el ne felejtsem*, illetve a *Kandúr és eb* című költeményekben.

A *Bognak* mindezek miatt talán egy kicsit erőteljesebb szelekcióra, a szövegkorpusz szűkítésére lett volna szükség, kicsit kevesebb, de jobban kidolgozott szövegre. A szerző következő kötetében remélhetőleg megváltoznak az arányok, és a fentebb említett jól sikerült szakaszok fognak dominálni.

(Szoba Kiadó, Miskolc, 2009)

HALMI NIKOLETT

„Elburjánzik”

Erdődi Gábor: *Vénusz-udvarlás. Don Quijote metamorfózisai*

Az elsősorban fordítóként tevékenykedő Erdődi Gábor második verseskötete a szerelmi költészet hagyományának felélebenítését, újragondolását célozza. A cím ezt igen egyértelműen jelzi is: a *Vénusz-udvarlás* szókapcsolat nemcsak a vágyott, a trubadúrlíra konvenciói alapján meg nem nevezett nő megudvarlására vonatkozik, hanem általában, a szerelem előtti „főhajtásként” is érthető.

A kötet versei három ciklusba rendeződnek, melyeket egy *Prológus* előz meg, és egy *Epilógus* zár. A harmonikus szerkezet jelzi, hogy a különálló szövegek egy folyamat leírásaként is elgondolhatóak. Az alcím is szinte olvasási stratégiát nyújt az olvasónak, amennyiben az első versre, a *Prológusként* feltüntetett *Don Quijotéra* irányítja a figyelmet. A vers hívószavai utalnak arra, hogy Cervantes hősének beemelése

az értelmezésbe a kötet egészének olvasásához szükséges, az egymást követő szerelmes szövegek újabb és újabb ostromként, a választott újbóli megszólításaként értenődők, a soha be nem teljesülő lovagi szerelem eszményének jegyében: „Szélmalom harcom / A nők az élet [...] // Kardom a csörte / Semmibe vágom / Én, Don Quijote!” . Az *Epilógus*, *Don Juan szédülete* mintegy ellenpólusnak tekinthető: mind a szerelem értelmezésében, mind pedig a versbeszéd és –forma tekintetében egy eltérő megoldást mutat fel: „Mi lesz, ha testem egy mágnes se vonzza / se egy lány szemének kéke vagy bronzza [...] // s jutok már, összezavarva-kavarva / elébb a lehulló avarba, / és zsupsz – ím Don Juanként – a pokolra.”

A két végpont között szereplő ciklusok (*Napudvarlás-finis*, *Vénusz-udvarlás*,

Új pólusok felé) a szerelemről való beszéd különböző megoldásait mutatják be (szerepelnek például fragmentum-jellegű, epigramma-szerkezetű, dialogikus, bökvers-szerű szövegek). Erdődi Gábor kétségtelenül sokat merített az általa fordított szerzők poétikájából, így például Blake, Dylan Thomas hatása is felfedezhető az új könyvben. A testi szerelem, test és lélek viszonya, a mással való kapcsolatteremtés lehetőségei és korlátai, és az önmagáról alkotott kép megfogalmazása áll a tematikus fókuszban, a vers beszélője sokszor „maszkba” bújva (a már említett Don Quijote, Don Juan és Beethoven, Szindbád stb. álarcában) szól a kiemelt témákról. A szerző versalkotó technikájára jellemző, hogy előszeretettel fordul a szimbólumok, metaforák, allegóriák jelentésszervező lehetőségei felé. Az általa használt képek egy része a szerelmi költészet trubadúr és vágáns hagyományából származik, gyakran használt toposz (pl. kulcs-kulcslyuk, lepke-báb, virág-képek, természeti képek), más részük a saját „mitológiának” alkotásában vesz részt, lehangsúlyosabban a csillagrendszer motívumai (a bolygók nemcsak önálló világokat, hanem egy-egy nőt is jelentenek, az első, *Napudvarlás*, *Holdudvarlás* című verseskötetből is érzékelhető ez). A költői képek többnyire az erotikus

tartalmak kifejezésében játszanak szerepet: amellett, hogy igen gyakran szóki-mondó-pajzán szövegekkel találkozunk, a rejtett, „kódolt” testiség is megjelenik.

Erdődi Gábor erénye, hogy biztonsággal bánik a különböző versformákkal, azonban a formai megoldás sok esetben nincs összhangban a tartalommal, elnyomja azt. A legnagyobb problémát számomra az jelentette, hogy sokszor – rím vagy ritmuskényszer hatása alatt? – pontatlan, sőt zavaros megfogalmazásokkal találkoztam (pl. „A Nap kapuja nyílik / Tavasz van / a vér bimbója pezsgőz / Arany ikonok madonnája / ígér műzsát / Kövek nyá-vognak / S mint szerelemben / Tejföl savanyítja a lángost”), más esetben pedig a szellemesnek szánt megoldás közhelyesnek bizonyul („Elburjánzik a gaz: oly képet vág: igaz”; „Lezajlott, mint / a jég / Két szerelem”). A szerelmi líra hagyományának újragondolása akkor működne igazán autentikusan, ha a tradíció tematikus feltérképezése mellett a nyelv és a poétika lehetőségeinek fokozottabb kihasználása, megvalósítása is bekövetkezne – számos olyan sor található a kötetben, amely magában hordozza ennek lehetőségét is, egy esetleges újabb kötet számára.

(*Napkút, Kiadó, Budapest, 2007*)

Bolgár kalauz

Almák – kortárs bolgár elbeszélők antológiája. Válogatta: Malina Tomova

Nem szeretnék ünneprontó lenni, de ne legyenek illúzióink: Magyarországon a bolgár irodalmat (legyen az akár klasszikus, akár kortárs) alig-alig ismerik, azaz a két, a közelmúltban megjelent kortárs bolgár antológiának (Az *Almák* című prózaválogatásnak és a *Madárezredes* című drámakötetnek) kevés esélye van arra, hogy

akárcsak az irodalmárok körében sikert arasson. De ez persze még semmit nem mond a kötetekben szereplő szövegek minőségéről, csupán arról szól, hogy a magyar átlagolvasó van annyira sznob, és van annyira lusta, hogy a keletről jövő művészetekre ne szenteljen figyelmet. Az utóbbi években talán csak egy-két kivétel volt, néhány román szerző, és például Viktor Jerofejev vagy Ludmilla Ulickaja, de utóbbiak inkább a nyugati sikereik után, részben azok következtében érkeztek meg Magyarországra.

Pedig éppenséggel lenne okunk, hogy a két antológia felkeltse az érdeklődésünket, ha másért nem, hát épp azért, mert a magyar irodalmi diskurzusok még ma is nagyban függnek a németországiaktól, márpedig egynémely bolgár szerzőnek ezekben az években majdnem akkora sikere van Németországban, mint volt Nádas Péternek, Esterházy Péternek és persze Kertész Imrének a kilencvenes évek második felében. Azaz ha a hír igaz, hamarosan megérkezhetnek hozzánk is Georgi Goszpodinov, Ilija Trojanov, Cveta Sofroineva vagy Alek

Popov munkái – és ebben akár már a kezünkben lévő antológiák is segíthetnek.

De van még egy, sokkal méltányosabb esélye a köteteknek: az, hogy az itt előbukkanó problémák sokszor nagyon is hasonlítanak a mai magyar irodalmat foglalkoztató tematikai és beszédmód-

beli problémákra, azaz a bolgár próza és dráma Magyarországra az ismerősség előnyeivel érkezhethet, miközben a közelmúlt és a jelen Bulgáriájának szintén érdeklődésre számot tartó valóságáról is hírt hozhat. Természetesen ez utóbbiban is rengeteg az ismerős elem – hiszen a két ország, ne feledjük, sokáig egy csapatban focizott. Az alábbiakban az *Almákról*, a prózaantológiáról fogok néhány mondatot mondani, mert úgy érzem, ez a fontosabb, reprezentatívabb és nagyobb érdeklődésre igényt tartó kötet. (Mindamellet hadd soroljam fel a drámakötet szerzőit is: K. Pavlov, B. Papazov, H. Bojcsev, I. Kulekov, J. Dobreva, D. Dinev, E. Rahnev, P. Dojnov.)

És ha már a Magyarországon külön monográfiát kapott futball-irodalomnál tartunk, az *Almák* című kötetből hadd emeljem ki elsőként Palmi Rancsev *Egy kis szerencse későbbre* című sportos írását, mely két valamikori bokszoló, két egykori bajnok keserű találkozását beszéli el. Kettőjük kis jelenetében minden benne van, amit az úgynevezett rendszer-váltás veszteseiről szoktunk gondolni: a fényes múlt és a szánalmas jelen, az

egykori remények és a keserű valóság, a karrier valamikor lehetősége és a pusztta létért folytatott mai küzdelem, a filléres problémák, az egyre súlyosbodó szegénység, a folyamatos megaláztatás. Az az egzisztenciális helyzet, melyből épp a régen volt sikerek édes emléke mutathat – talán csak illúzióknak tekinthető – kiutat. A sport társadalmi szerepének változása mindeközben a társadalom egészének változásáról is beszél: ma már senkit nem hat meg egy, a szocializmus évtizedeiben szerzett sportsiker. A sikereknek jelenkorinak kell lenniük, most kell megszületniük, csak akkor érnek valamit.

Én magam egyébként is érdeklődve kerestem a kötetben azokat az írásokat, melyek a zsvkovi idők feldolgozásáról, vagy épp a posztkommunista Bulgária mindennapjairól szólnak. Meglepetésemre elég sokáig kellett keresnem. A kötetben csak kevés olyan írást találtam, mely a közelmúlt vagy a jelen dekonstruálását, leleplezését célozza, de még olyat is keveset, mely újrakonstruálni próbálná ugyanezt, azaz valós alapokra épülő fiktív játéktérként kezelné a múltat. Előbbire példa a direkt megfeleltetések kerülő, és inkább csak figurákat, hangulatokat, helyszíneket megnevező Marija Sztankova *Modern Antigone* című írása, melyben egy, az apját szegénysége miatt eltemetni képtelen lány beszél teljes kiszolgáltatottságáról, a hivatalok, munkaadók és a szomszédok érzéketlenségéről és zsarnokoskodásáról. Hasonló nézőpontot használ Dejan Enev is az *Ébressz fel augusztus végén* című, az emlékezést közvetlenül is tematizáló, elégikus, mélabús novellájában, melyet akár az otthon és a család elvesztésének tragikus történeteként is olvashatunk – de mindenképp olyan szövegnek, mely sokat tud a múlt folyamatosságáról,

arról, hogy ami valaha velünk történt, életünk végéig elkísér bennünket.

Ugyanezt a problémát dolgozza fel, de más oldalról, a jelen újrakonstruálás igénye felől Alek Popov *Mindenszentek Bankja* című írása, melyben egy szokványos kelet-európai pénzügyi csalás, egy piramisjáték a sztori kiindulópontja, hogy ebből egy részben satirikus, részben mágikus szöveg kerekedjen, egy olyan én-én szituáció, melyben a beszélő elveszti az ítékezéshez szükséges identitását, és épp ezért nem is próbál könnyen kapható morális szempontokat érvényesíteni. Nem ítélik és nem helyezi magát a szövegen kívülre – ez írásának legfőbb erénye. De idekapcsolható *Az emberek teste* Krisztin Dimitrovától, benne az alvilági körökkel, az utcai leszámolással és a vacsoráért való mindennapi hajtással – valami olyasmivel tehát, mely a sztereotíp hírek alapján a mai Bulgáriát olyannyira jellemzi. Mindez persze kellő és tetszős távolságból, egy ügyesen felépített sztoriba csomagolva. Dimitrova bizonyára jól tudja, hogy a nyugati olvasó nagyon szereti, ha egy bolgár szerző szövege saját előítéleteit erősíti meg, ha arról olvashat, amit maga is gondol, felületesen, Bulgáriáról. Nagyon cseles, ahogy ő elébe megy az előítéleteknek, erősíti őket, de csak azért, előítélet-voltukat leleplezze. A valóság, ha úgy tetszik, minden sztereotípiánál kegyetlenebb tud lenni.

Ami az imént említett satíráról illeti, igen, a reprezentatív válogatás szerint ez a kortárs bolgár próza egyik legkedveltebb eszköze. Vladi Kirov *Három másodperc a hal életéből*, Csavdar Cenov rövidprózái, vagy az egészen ragyogó novellakezdeteivel is feltűnést keltő Petar Csuov („Önök nem ismerik ezt az embert. Én sem ismerem. De vannak emberek, akik ismerik.” – írja például

a Doktor Lukasz elején) novellái egészen sokat tudnak ennek a poétikai eszköznek a lehetőségeiről – élvezetes, szórakoztató, de kellően mély értelmű szövegeket kerekítve a segítségével. Ráadásul Csuhov egy számomra különösen érdekes mondatot is leírt, ráadásul szintén egy novella legelején, mellyel azonnal meggyőzött: „Nagymamám magyar volt.” Csak nem?

A többiekéről csak címszavakban: Figyelemreméltónak találtam Emílija Dvorjanova *Mondatkoncert* című novelláját, merthogy manapság ritka a műveltséget, vagy mondjuk úgy, az elitet játszani hívó próza, melyben például az a probléma formálódik meg, hogy az Amati vagy a Guernieri hegedűk Ahúrja szól-e szebb tónusban, netán egy Maggini. Még ritkább, hogy az efféle finomkodó problémák lényegében önironia nélkül kerüljenek egy szöveg centrumába. Ahogy annak is örültem, hogy a tizenhat szerző között hat nő is van, ez bárhol Európában dicséretes arány lenne. De még jobb hír, hogy a női szerzők írásai jók, frissek, bátrak, izgalmasak. Roszica Borkovszki *Az utálatos kis Szofi* című, a kegyetlenséget is színre vivő szövegében én Szofi nevében szándékosan hallom Szófia, tehát a város nevét is, Elena Aleksziewa *Tranzitrepülőtér* a borzongató repülőút mélyén életről és halálról, testekről és félelmekről beszél, feszültséggel telten, sok-sok apró és meglepő megfigyeléssel, Jana Bukova pedig nem kevesebbel büszkélkedhet, minthogy ő írta a kötet címadó novelláját, *Az almákat*. Ez még akkor is nagy szó, ha a kötetben szereplő másik, *Kőnegyed* című írását én magam érettebbnek, töredékességében is kerekébbnek érzem, az ott megjelenő reflexiókkal teli prózanyelvet, illetve a „női szempont” érvényesítését pedig kifejezetten értékesnek és érzékenynek. Ráadásul ebben

a szövegben találtam végre egy kicsi erotikát is, amit a kötetből nagyon-nagyon hiányolok. Sehol máshol egy vad csók, egy meztelen test, egy testnedv, de még egy romantikus randevú sem. Ennyire szemérmesek lennének a mai bolgár írók? Vagy a szerkesztő figyelmét kerültk el a testről és a szexualitásról nyíltabban beszélő szövegek? Kíváncsi lennék, hol az igazság. Mert akárhogy is, a modern irodalom egyik legnagyobb vonzereje épp a felszabadultság, a tabuk figyelmen kívül hagyása, a testtel kapcsolatos szorongások és örömek nyílt megjelenítése – nehezen hihető, hogy a mai bolgár próza egyként kerüli ezt a témát. Jana Bukova írásában is csak nyomokban fedezhető fel, amit keresek, mégis, hadd mondjam azt, hogy ez az írás volt a kötetben az egyik legkedvesebb meglepetés számomra.

A másik a melankolikus Milen Ruszkov *Amerikai költők* című, a kortárs világirodalomban ugyancsak alapvető problémaként jelentkező kulturális különbségeket is tematizáló, az utazást, a mássággal találkozást és a párbeszédet alapértéknek tartó írása volt. Szép, ahogy Ruszkov Plovdivről ír, jó, ahogy a tájféldi és az amerikai vendégeket Bulgáriáról beszélteti, és számomra nagyon szimpatikus az a csetlő-botló, önbizalom-hiányos figura is, aki saját otthonában is idegennek érzi magát.

Georgi Gaszpodinov itt szereplő írásai ugyancsak méltók szerzőjük hírnevéhez. *A történelem felér gatyája* című novellája pedig épp a fentebb már kersett hetvenes évekbe kalauzol minket. Sőt ennél még messzebb: Bulgária egyik legkisebb városának akkori kulisszái közé. A novella korpépként kel életre, kutyákkal, szeméttel, a házak ablakába teregetett száradó, színes ruhákkal, és persze rendőrökkel – mulatságos tükrét mutatva mindezzel egy abszurd világnak.

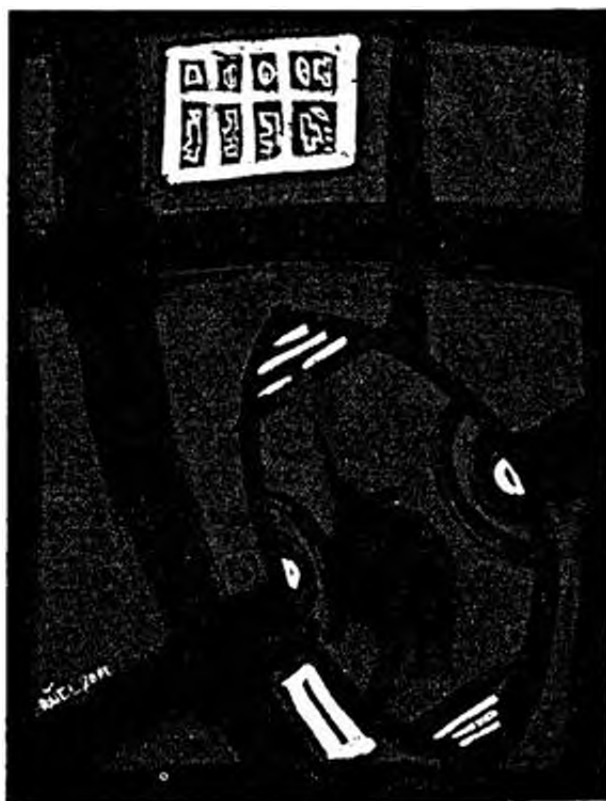
Egy olyan világnak, ahol minden egy központi akarat szerint szerveződik, ezért még a legapróbb problémákat sem lehet egyszerűen és normálisan megoldani, a „józan paraszti ész” szerint kezelni. Remek szöveg ez is, büszke lennék rá, ha eredetileg magyarul íródott volna.

Ami pedig a legfiatalabb író, Angel Igovot illeti, három itt szereplő novellájából elsősorban azt a kényelmetlenségérzést emelném ki, mely már-már erősebbem mutatkozik minden más érzélem lehetőségénél. A világ maga a komfortnélküliség: kényelmetlen, mert bármiikor robbanhat mellettünk egy bomba, mert zajos és piszkos sugárutak vágják ketté a városainkat, mert van, aki életében sosem megy át a túloldalra. De legfőképp írónak lenni kényelmetlen, mert szűkek a műfaji keretek, a történetek már kitalálásuk pillanataiban hallottak, érdektelenek, és különben is: már

minden sztorit megírtak előttünk. Ez az ismerős lázadás, ez a kicsit szemtelen beszédmód nagyon is tetszik nekem.

Az antológia tehát egy kihívó, izgalmas és érdekes bolgár novellairodalmat mutat be, olyan szerzőket és olyan szövegeket, amelyek reflektálnak saját beszédpozíciójukra, tudnak arról, milyen nehézségei vannak a történetmesélésnek, az emlékezésnek és egyáltalán a nyelv használatának, van humoruk, és ami még fontosabb: többségükben van öniróniájuk is. A szerzők tudnak saját bolgárságukon vagy épp saját íróságukon is nevetni, de mernek fájdalmat is okozni – akár saját maguknak is. Az antológia a szerzőkről készült kis portrékkal együtt tehát tökéletesen alkalmas arra, hogy Magyarországon új híveket szerezzen a bolgár irodalomnak. Ez az irodalom megérdemli ezt, nem kétséges.

(Napkút, Budapest, 2009)

Határok, csendek, esték

Dobos Marianne: *Sorsfordító karácsonyok* (1944, 1956, 1989)

Egészen különleges módja a műltfeldolgozásnak, a történelemről való gondolkodásnak az a technika, módszer, amelyet Dobos Marianne választott a *Sorsfordító karácsonyok* (1944, 1956, 1989) című kötetében. Nemcsak terjedelmében, hanem vállalását tekintve is impozáns kiadvány: a kötetben szereplő, hét fejezetbe rendezett interjúk a címben jelzett dátumokhoz kapcsolódó személyes történeteket tárják fel, százzák szét, a könyv egésze pedig a szövegek mellérendeltsége folytán „párhuzamos történetekként” ad képet történelmünk meghatározó időszakairól. A *kizökent idő* fejezet írásai arra mutatnak példát, hogyan képes a történelem kizökkenteni az egyént a mindennapi rendből; az *Írók a felfordult világban* tágabb értelemben, a sorsokon keresztül az irodalom pozíciójára kérdez rá. A *Pilvax a Várban* (1956) helyek és történetek érintkezéseit villantja fel, ahogy a *Róma-Budapest* (1988 karácsony) fejezet is a hely, a szellem vonatkozásait vizsgálja, *A szeretet önkéntesei* fejezet egy személyes példa és egy portré összefűzése, bemutatása a morális igazságok és értékek érdekében. A *Szent István Archikon* a különleges, Schéner Mihályval közös vállalkozásról ad hírt, és be is mutatja azt. A könyv utolsó fejezete, az *Embereszményeim* olyan portrékat tartalmaz, amelyek túlmutatnak a múltidézésen, általános (örök)érvényű emberi tapasztalatokkal szolgálnak.

A 2009-es gyűjtemény nem tekinthető előzmények nélkül: célkitűzésében és tartalmilag is Dobos Marianne korábbi, három részből álló sorozatához kapcsolható. A bevezetőben olvashatjuk: „Vizsgáztatom könyvemben az ünnep kisugárzó erejét, és egyben az emberekben mégiscsak

megmaradó ünnepet teremteni akaró elszánást. Kitartani az ünnep szellemiségénél, és ugyanakkor megkeresni a minden egyes emberben benne élő erőt a jó keresésére, a szeretet isteni és emberi törvényének megélésére, a poklok ellenében feltűnő cselekvő erő fényességére.” A portrék ezt a viszonyulást, szemléletmódot teremtik meg, egyfajta folytonosságról, hagyományozódásról adnak hírt. Ilyen értelemben kapcsolódnak az *Akkor is karácsony volt* (1944), a *Bölcsészek 1956-ról* és az *Adventre várva, 1989* című kötetekhez, amelyek szintén kiemelt történelmi események apropóján egybegyűjtött életút-interjúkat tartalmaznak, és az is kapcsolódási pontot jelent a szerző életművén belül, hogy a trilógia „szereplői” közül jónéhányan a *Sorsfordító karácsonyok*ban is feltűnnek, jól érzékelhetően azzal a szándékkal, hogy a személyekről alkotott kép (és a megszólítottak történelemképe) a megváltozott kontextusban, elrendezésben új árnyalatot, fénytörést nyerjen.

Hogy Dobos Marianne a komplex, sokoldalú ábrázolás híve, azt jól érzékelteti – mind a trilógia mind jelen kötet

esetében – a beszélgetőtársak, az emlékezés útján felidézett szereplők kiválasztása. A megszólaltatottak életútja, a felidézett pályák és teljesítmények nagyon változatos képet mutatnak, az egyes interjúk az alanyok eltérő tapasztalatai miatt különböző kiindulóponttal, stílussal, kérdéstechnikával rendelkeznek. Minden portré egy-egy (a mottóként szereplő Nagy Gáspár-idezetből kölcsönzött kifejezéssel) „magánkaland”, „végkimenetele fölöttébb kétséges”. A riporter erénye az, hogy semmilyen sablonhoz, mintához nem igyekszik igazítani beszélgetéseit, amelyek így sokszor a kultúrtörténeti és történelmi tapasztalatok irányába tolódnak el (mint például a Vas István, Szabó Magda, Nemes Nagy Ágnes, Páskándi Géza, Szabó Lőrinc történeteit idéző *Az ellallgatott forradalom* című írás), és a beszélgetések számára a feladat, ahogy az interjúban alkalmi kérdezőpartnerre előlépő Kabdebó Lóránt fogalmaz, „tetten érni azt a kiváltó, ihlető motívumot vagy motívumegyüttest, amely egy-egy klasszikus alkotás létrejöttében alapul szolgál.” Más alkalommal a személyes értékrend jelenti a fő mondanivalót (mint például a Nemeshegyi Péterrel, Szentkuthy Miklóssal, Károlyi Amyval kapcsolatos szövegek): Dobos Marianne képes arra, hogy egészen közel kerüljön a beszélgetőtárhoz, kérdései nyomán sokszor rendkívül megrázó, pontos szemléleti tartalmak mutatkoznak meg, ilyen például Polcz Alaine halál-értelmezése is: „a halál felfogásának története egyben az emberiség története is. Az egyes kultúrák, korok halálviszonya gondolkozásukat, életmódjukat, filozófiájukat

tükrözi. Halni tudni, annyi mint élni tudni, olvasható Szophoklész *Phaidon*-jából. [...] Otthon halt meg a nagymama is. Jó halála volt. Az akkori értelemben. Felkészült rá, a halálfogadás akkori rítusa szerint. Úgy, ahogy tette ezt a keresztény ember közel 2000 évig.”

Talán az eddigiekből is érzékelhető, hogy a kötet a szerzői szándék szerint több, mint egy történelmi korszakokat dokumentáló memoárgyűjtemény: a beszélgetésekből kibontható jelentésrétegek, olvasatok (személyes történet, közösségi emlékezet, művészet, morál, sőt sokszor vallás, elkötelezettség stb.) több regisztret szólaltatnak meg, emellett, illetve ehhez kapcsolódóan számos segédanyag, illusztráció segíti és teszi élvezetesebbé, izgalmasabbá a befogadást. Dobos Marianne, ahogy korábbi könyveiben is, számos szövegbetétet alkalmaz, amelyek a gondolatmenet követésében segítenek. A Schéner Mihály-beszélgetéshez kapcsolódó képi dokumentáció, amellelt, hogy informatív, a műalkotással való találkozást teszi lehetővé; a *Szent István Archikon '88* közlése (többek között Nemes Nagy Ágnes, Szabó Magda, Esterházy Péter, Ágh István kéziratok szövegeivel) pedig igazi kuriózumnak tekinthető.

Dobos Marianne könyve sokféleképpen szól korszakokról, emberekről, sorsokról. Egyszersmind többféleképpen olvasható: személyes tapasztalatok hordozójaként, a tudásunkat kiegészítő, árnyaló ismeretanyagként és mindenféleképp az idő által ihletett kor ajándékaként.

(Ráció, Budapest, 2009)

Az újrarájzolt portré

Leleplezett mellszobor – Nyomozások Kazinczy birtokán

2009-ben ünnepeltük a szép-irodalom önértékének rangot adó, sajtóságainak törvényeit megalapozó, az irányjelölő, az irodalomban és a nyelvben a szép és a jó esztétikai értékeit hirdető Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját. Örvendetes, hogy az emlékévre elkészült a kritikai kiadás három kötete (I. *Pályán emlékezete*, II. *Forditások Bessenyeitől Pyrkerig*, III. *Külföldi játszószíni*). A sorozat várhatóan folyamatosan bővül. Kazinczy Ferenc hasonló nevű, Svédországban élő ükunokája, akit nagy őse emlékére neveztek el és neveltek, bevallása szerint magyarul egyre kevésbé tud, de egykor ükapja fogságának naplóját és levelezéseit svédre fordította. Ő volt a díszvendége Debrecenben az évforduló alkalmából rendezett *Kazinczy Ferenc és kora* című konferenciának, ahol örömmel adhatták át neki, mintegy az utókor hálás tiszteletéül, a kritikai kiadást. Mintha az egykori Kazinczy Ferenc a maival összeérne, amikor az ükunokával készült interjúban ezt a gondolatot olvassuk: „Ne féltsük a kis nemzetek nyelvét, különösen a magyart ne, mert elég erős és különleges ahhoz, hogy megvédje magát, s fennmaradjon.” (Hajba Ferenc: *Érzelemmel telített szavak*. Interjú Kazinczy Ferencel. Népszabadság, 2010. április 29.) Egy fiatal, mégis tapasztalt kutató, Czifra Mariann, az ELTE irodalomtörténeti tanszékének munkatársa a szerkesztője az emlékévé végére elkészült *Leleplezett*

mellszobor című tanulmánykötetnek, amely az MTA és a Debreceni Egyetem Bitskey István által vezetett Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoportja pályázatának keretében valósult meg. A szerkesztő részt vesz abban a 2007-től kezdődő munkában, amely Kazinczy Ferenc kézira-

tos leveleinek a felkutatásával kezdődött, közben két éve lezárult az összegyűjtött anyag digitális archiválása, s a kutatás a magyarországi és a külföldi közgyűjteményekben meglévő Kazinczy-levelek nyomozásával folytatódott. A munka a fellelt kéziratok feldolgozásával, összeolvasásával, a filológiai kutatásokkal ma is zajlik. Ennek egyik bizonyítéka az a kötet, amelyet ajánlok mindazon olvasóknak, akik az eddig szilárdnak, elmozdíthatatlannak hitt Kazinczy-kép újrafestésének kívánnak tanúi lenni, s akik kíváncsiak a „Kazinczy-birtokon”, a szövegek erdejében indult nyomozás hiteles bizonyítékaira.

A *Korunkban*, annak szerkesztőjeként ajánlja az olvasók figyelmébe az eddig megjelent kritikai kiadás köteteit Keszeg Anna, aki a „nyomozók” közül az első, mármint tanulmányának helyét illetően ebben a kötetben. Rendhagyó, egyben a tudományosságot érdekességgel ötvöző írása a módi és a viselet összefüggéseit tárgyalja Kazinczynál. Tudjuk, hogy az íróról atillát, zekét is elneveztek, sőt neve a magyar divattörténeti szakirodalomban sem ismeretlen. A szövegekből

vett, filológusi alapossággal elemzett citátumok alapján igyekszik megválaszolni a kérdést: divatos volt-e Kazinczy? Ezt a kérdésfeltevést – elsőre tudománytalannak tetsző volta ellenére – az is indokolhatja, hogy a viselet mindenkor egy adott kultúra meghatározója; az öltözék a nemzetfelfogásban, az identifikációban az önreprezentációs eszköztár része. Keszeg Anna jó érzékkel bizonyítja, hogy ezek vonatkozásai követhetők a Kazinczy-szöveghagyományban. A XVIII. század végén már létezik „a divatos öltözködés” fogalma, ekkorra már megjelenik a divatsajtó. Fontos fogalmakat rendel gondolatai köré a szerző: öltözködés-kultúra, társadalmi hovatartozás, funkcionalitás, forma, anyagi feltételek, s a Kazinczynál oly fontos jó ízlés, melyek meghatározói a viseletnek. A tanulmány szerzője textológiai kutatásában rávilágít arra, hogy a Bécsben tartózkodó Kazinczy az öltözködésbeli ízlés közvetítését vállalja magára, de a divatos ruha itt válik számára először anyagi problémává. Ez a Török Sophie-val kötött házasság kontextusában is megjelenik: Sophie a házasságkötés előtt az öltözködésre fordított kiadások mérséklését ígéri, s az erre áldozható költség az író élete végéig problémát jelent, az ízlést követő öltözetről azonban maga Kazinczy sem mond le. Kazinczy szövegeiben többször idéződik meg emlékezetből egy-egy összejövetelel viselt ruha, a tanulmányban ezekből is kapunk ízelítőt. A dolgozat végén az öltözködés korabeli regiszteréből összeállított szómagyarázattal a Kazinczy-idézetek megértéséhez járul hozzá a szerző.

Szilágyi Márton, az ELTE docense – „nyomozóhoz” illően – filológusi kíváncsisággal és pontossággal megírt dolgozata a *Fogságom naplója* kritikai kiadását előkészítő munkálatoknak köszönheti megszületését. Riedel, nemesi rangú

tanár, II. Lipót gyermekeinek tanára, a bécsi jakobinus per fővádlottja 60 évi börtönt kapott, Kufstein, Graz és Munkács falai között is sínylődött, ez utóbbi helyen a Kazinczy melletti cellában közel egy évig. A közös sors összehozta őket, később is leveleztek. A *Párhuzamos börtöntörténetek* címet viselő tanulmány szerzője a foglyok közötti kommunikáció érdekességeit fejt fel. Részletesen bemutatja a falkopogtatás módszerét, amely a latin nyelvre – mint lingua francára – épült, annyiszor koppantottak, ahányadik helyet az alfabétikus rendben elfoglal a betű, így kialakult egyfajta börtönábécé. Új szemléletű filológusi megközelítéseit azért is dicsérhetjük, mivel ezek által bizonyítja a *Fogságom naplója* hitelességét. Egészen más kontextusban helyezi el a művet, mint ahogy ezt az irodalomtörténet eddig tette, mivel a jegyzőkönyvek és a memoárok (a korábbi és a későbbi visszaemlékezések) összevetéséből újabb, eddig nem ismert összefüggések sejtnek föl. Ezek egyfelől szemléleti különbséggel magyarázhatóak, másfelől Kazinczynak azzal a gondosságával, melynek hatására a retorikai és esztétikai alapelveinek megfelelően alakította ki naplójának végső beállításait.

Czifra Mariann a *Tövisek és virágok* epigramma-gyűjtemény új eredményekre alapozott bemutatását célozta meg tanulmányában. Hangsúlyozza, bár a Kazinczy elveit ismerők jól tudják, hogy az értékek tisztelete, a szép és a jó kívánalma nála kötelező, s ennek a kritériumnak a szolgálatában szemlélte azt a munkamenetet, ahogy Kazinczy saját műveit – így a tervezett címen *Nyilak és virágok* verseit – is pallérozta, s ahogyan az alkotófolyamat során saját szövegeihez is kritikusan, a másoknak megszabott mércével állt. Az epigrammák készülésének igényes folyamata

tárul itt az olvasó elé a Kazinczy-levelezés erre vonatkozó részleteinek fölelevenítésével. Ennek a dolgozatnak, de a tanulmánykötet további írásainak egyaránt nagy értéke a sok, eredetiből citált szövegrészlet. A kötet szerzőinek gazdag illusztrációs, hivatkozott anyaga szinte különálló szöveggyűjteményt képez a kötetben belül.

Vaderna Gábor irodalomtörténész egy érzékeny barátságának, Kazinczy és gróf Dessewffy József kapcsolatának a természetrajzát tárja az olvasó elé. A szerző célja, hogy a két költő levelezésének áttekintése után a kettejük közti viszony összefüggésrendszerének bonyolultságából és levelezésük értelmezési nehézségeiből, ezen értelmezések ütköztetéséből, a vitáikból vázolja fel Kazinczy esztétikai teóriáját, szemléletét. Vita volt a két verselő között többek mellett Csokonairól, nem sokkal Kölcsey Ferenc bírálatának megjelenése után, de a tanulmány a Vörösmartyról és a Kisfaludy Sándorról alkotott véleményüket is bemutatja. Mindketten másképpen értelmezték a *kritikát*. Kazinczy – mintegy igazolva a jelen munkámhoz hasonló tevékenységet – egyértelműen a recenziókban látja az irodalmi kritika jövőjét és az irodalmi ízlés csiszolásának útját.

Szabó Ágnes modern szemléletű közelítésből, a pénz, piac és kultúrpolitika felől közelít Kazinczy vitát kiváltó szövegéhez, az *Erdélyi levelek*hez. Magánlevelezéseiben, majd publikusan a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain töredékesen megjelenő *Erdélyi levelek*ben elítéli a szászokat, s ennek évekig tartó visszhangja lesz a szászok és a magyarok orgánumaiban. A megjelent részletek heves indulatokat váltanak ki a korabeli szászokból, ebből szinte forradalmi hangulat kerekedik. A tanulmány részletezi ezt a vitát, miközben a korabeli olvasóközönségről és mecénatúráról is képet kapunk.

Völgyesi Orsolya, a MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa Kazinczy hivatali szerepvállalásáról ír dolgozatában. A – többek között Nógrádban is birtokos – Kazinczy család a *bene possessionatinak* nevezett köznemesi réteghez tartozott, és rokonságban álltak a szomszéd vármegyebeli birtokos családokkal, átfogva így az észak-, északkelet-magyarországi régiót. A Kazinczyak pozíciója, kiterjedt kapcsolatrendszere alkalmas volt arra, hogy megfelelő szerepet biztosítson egy megyei szerepvállalásra készülő fiatalembernek. A családból többen vállaltak közhivatalt, írónk ilyenén pályafutása 1784-ben, Sáros vármegye táblabírói, majd Abaúj-Zemplén megyei aljegyzői kinevezésével indult. Érdekes, hogy éppen abban az évben (1785-ben) kezdte meg hivatali munkáját, amikor II. József a közigazgatásban a német nyelv használatát tette kötelezővé rendeletében. Mivel a Kazinczy mellett dolgozó hivatalnokok nem tudtak németül, így rá hárult az írásbeli ügyek intézése. Figyelemre méltó ebben az összefüggésben, hogy mind Zemplén, mind Abaúj azon 20 vármegye közé tartozott, amely a nyelvrendelet ellen tiltakozó felterjesztésben a magyar hivatalossá tétele mellett érvelt. (A hivatalossá tétel, tudjuk, csak a következő évszázadban valósulhatott meg, melyben nem kevés szerepe volt Kazinczy munkásságának.)

A tinta színe szimbolikus című tanulmányában Orbán László, a Debreceni Egyetem és az ott folyó tevékenység, a Kazinczy-kritikai kiadás munkatársa az író különböző autobiográfiáiból idézett összetartozó szöveghelyek variációiról, eltéréseiről értekezik. Igazodva a kötet címéhez ő is, akár egy nyomozó, igazságok felderítésével foglalkozik, az egyes szöveghelyek egybevetésével felfedi az ellentmondásokat, az „olvasókat

tévesztgető utak"-at. Célja, hogy Kazinczy első ismert írásműve, egy 1764. december 3-án (ötévesen) írt levél és az utolsó ismert önéletírása, a *Pályám emlékezete* között ívelő feljegyzések sorát elemezve a néhol egymást keresztülhúzó biográfiai vonásokból, a többféle értelmezésnek teret adó hálózatok szövedékéből „az emlékezet kertjében” összeálítson egy karakteres, határozott arcot.

A kötet ezen utolsó tanulmánya hangsúlyozottan, de kivétel nélkül valahány, rendhagyónak is nevezhető megközelítés egy új, eleven, izgalmas személyiség portréját állítja elénk. A megkövült, hosszú évtizedekig változatlan Kazinczy-kép új rajza ez az egységes szerkesztésű tanulmánykötet. Néhány hete egy előadásom kapcsán a széphalmi birtokot és A Magyar Nyelv Múzeumát, a kiállításokat megtekintve, a Kazinczy-

ról szóló többi előadást hallgatva, emellett a bemutatott kötet tanulmányait olvasva is megerősödik bennem, hogy a „leleplezett mellszobor” meglevendett arca egy sehol, semmilyen téren sem megalkuvó, mindenkor kritikus jellem vonásait mutatja. A sikeres, szép kiállítású borítón a kies széphalmi park előterében a szoborszemeivel előretökintő arc, a szigorú, karakteres vonások mintha a kötet tanulságát hirdetnék:

„Nekem az kecses, ami szokatlan;
S kényesb vagy makacsúlt ízletem új-
nak örül.

(...) az újért

Hamvamat a maradék áldani fogja,
tudom.”.

(Kazinczy Ferenc: *Szokott és szokatlan*)

(Gondolat, Budapest, 2009)

CSUKOVITS ANITA

„Pásztor családból származom...”

Lengyel Ágnes: *Egy palóc pásztor öröksége. Gyurkó Pál számadókanász faragásai*

Irigylésre méltó helyzetben van a Palóc Múzeum és Lengyel Ágnes néprajzkutató. A palóc népművészet szinte kimeríthetetlen tárházába különösen gazdag és sokszínű anyagot tettek a fafaragók. A faragásnak a táji adottságok is kedveztek, de a botok, fokosok, csanakok, gyufatartók, lócák díszítését a palóc tájakon kiemelkedően magas színvonalon művelték a 19-20. században.

Barna János, Lőrincz Pál, Csábrádi József, Bertók János és Gyurkó Pál munkáinak értékét már a korabeli néprajztudomány is felismerte, így szerencsére sok, jól adatolt tárgy került múzeumokba, többek között a Palóc Múzeumba.

Ebből a gazdag anyagból Gyurkó Pál munkásságát tárta a *Palóc fafaragás régen és ma – Gyurkó Pál számadókanász életműve és öröksége* című,

a Palóc Múzeumban rendezett kiállításban az érdeklődők elé Lengyel Ágnes néprajzkutató, muzeológus. A kiállítás sajnos már nem látogatható, de az élmény a szép kiállítású kötetben tovább él.

Gyurkó Pál hosszú élete (1869–1959) és gazdag, mintegy fél évszázadot átfogó életműve jól nyomon követhető a könyvben. Az öntudatos, faragásaira büszke Gyurkóról viszonylag sokat tud a néprajztudomány: szerencsére monogramot és évszámot is faragott alkotásaira, s önmagáról is sokat elárult Madarassy László által följegyzett önéletrajzában.

A kötet bevezető fejezetében a Gyurkóra vonatkozó eddigi kutatásokat és fennmaradt alkotásait, azok fellelhetőségeit összegzi a szerző. Gyurkó alkotásainak legnagyobb részét a Palóc Múzeum őrzi, de Nógrád megye többi közgyűjteményeibe, az egri Dobó István Vármúzeumba és a Néprajzi Múzeumba is kerültek Gyurkó által faragott tárgyak.

A *Pásztor családból származom...* címet viselő fejezet végigkíséri Gyurkó életét születésétől kezdve. Ennek állomásai az iskola és írás-olvasás nélkül eltöltött gyermekkor, a korai munkába állás és megismerkedés a „pásztor-tudományokkal”, a katonaság, a házasság, a több évtizedes szolgálat kanászként különböző uradalmakban, a nyugalomba vonulás és városba (Hatvan) költözés, az ismertté válás. Gyurkó időskorának fontos eleme a múzeumi szakemberekkel való kapcsolattartás, a gondoskodás a tárgyi és szellemi emlékek megőrzéséről az utókor számára. „Kedveseim! Itt küldöm a legkedvesebb régi emlékezetes tárgyamat. Ha megkapják, fogadják örömmel, mert már ilyen nagyon ritkán látni. Arra kérem magukat, hogy ennek nagyon viseljék gondját, ennek a tárgynak...” – íratta egy múzeumi aján-

déka mellé. Gyurkó Pál tisztában volt saját értékével és azzal is, hogy egy eltűnő világ képviselője.

A kötet következő fejezete a pásztorélettel, annak szépségeivel és nehézségeivel ismereti meg az olvasót. A régi pásztortradíciókat hordozó Gyurkó nemcsak jó faragó, de remek elbeszélő, valamint kiváló énekes és dudás is volt. A pásztorokodás meghatározta mindennapi életét, a dalok is erről szóltak; juhászokról, kanászokról, betyárokról, munkárról, időjárásról. Továbbá ivásról, mulatásról, zenélésről, boldog és boldogtalan szerelemről. Alkotásain is visszaköszönnek ezek a jelenetek.

A kötet legnagyobb egysége Gyurkó Pál életművének tételes bemutatása, Lengyel Ágnes fáradhatatlan kutatómunkájának eredménye. Gyurkó hosszú munkássága alatt a népművészet jelentős változáson esett át. „A népművészet 19. századi felvirágzása a pásztorművészet kiteljesedését, önálló stílussá érlelődését is magával hozta. A faragó pásztorok nemzedékeken át őrizték tradícióikat, a megszokott tárgyakat, díszítőeljárásokat. Művészetük azonban nem merevedett meg, hanem alkalmazkodott a változó igényekhez, és a pásztor már nem csupán maga és pásztorársai részére, hanem egyre inkább az érdeklődők, gyűjtők, más társadalmi rétegek számára dolgozott. Egyik-másik tárgy ezáltal elveszítette eredeti rendeltetését, emléktárgy, ajándék, szobadísz lett belőle...” – írja a kötetben Lengyel Ágnes. A funkció mellett változott a technika és a díszítmény is. Palóc vidékeken a vésés és karcolás helyére a domború faragás lépett. A mértani díszítményeket, hullámvonalakat, rozettákat naturalisztikus ábrázolások váltják fel. A gazdag virágornamentika mellett egyre több tárgyon jelentek meg a pásztorok, állataikkal együtt, valamint az őket körülvevő

világ. A 19. század végétől kedveltek a nemzeti címer ábrázolásai is. Ez a változás – a gazdag tárgyi emléktanyag révén – Gyurkó munkásságában is jól nyomon követhető. Gyurkó Pál valamennyi díszítő technikában jártas volt, a vésés-karcolás, az áttört és a domború faragás, a fémuntarzia egyaránt jelen van alkotásain. A keze alól kikerült tárgyak és motívumok sokszínűségét, változatosságát a kötet kiválóan érzékelteti. A pásztorélethez tartozó botok, balták, dudák és csanakok bemutatása mellett a kötet ismerteti Gyurkó paraszti használatra készített tárgyait. Az áttört faragással készített karoslóca, a „palóc pad” nem hiányozhat Gyurkó életművéből sem. A címeres-huszáros pad támláján egész faragott-festett regiment kivont karddal, nemzeti zászló alatt, kúrtszóra vágat talán egy képzeletbeli csatába. A Gyurkó Pál által faragott tárgyakon – pad, szék, gyufatartó, kanáltartó – gyakran felbukkanó címerábrázolás mellett hazafias érzületét a faliképek ábrázolásai mutatják. Szent István, Ferenc József és Horthy Miklós is bekerült a faragott panteonba. A faliképek hosszú vésett szövegeket is tartalmaznak, melyek érdekességét az adja, hogy készítőjük írni-olvasni nem tudó ember volt. Talán ez az egyetlen kérdés, amelyre a kötetből nem kapunk választ...

Az idősödő a Gyurkót körülvevő világ több változáson esett át, közvetlen közelségbe került az addig távoli or-

szághatár, a hagyományos pásztorokodás funkcionális tárgyai helyett egyre inkább dísz tárgyakat igényelt a környezet. A tárgytípusok, a témák, valamint az alkalmazott motívumok köre is változott. A vallásos ábrázolásokat tartalmazó tárgyak, a falra függeszhető képek ezen kései korszakban keletkeztek.

A különösen a szakmabeliek számára fontos katalógus 70 tárgyat sorol fel, a csak stílusjegyekben hasonlóságot mutató, de nem egyértelmű tárgyakra csak utalás történik, a katalógusban nem szerepelnek. Bizonyára vannak még magánszemélyeknél is Gyurkó-faragások, melyek ismertté válása esetleg árnyalná, de alapjában nem változtatná meg a Lengyel Ágnes által rajzolt pontos és alapos képet.

Lengyel Ágnes kitűnő – nemcsak a szakmabeliek, hanem a népművészet és a pásztorokodás iránt érdeklődő olvasó számára is –, közérthető szövege révén közel kerülünk Gyurkó alkotásainak hajdanvolt világához. A kötet értékét nagyban növeli a szöveggel párhuzamosan futó, jó minőségű és gazdag képanyag, mely Limbacher Gábor és Roboz László érdeme. A palóc népművészet gazdag örökségéből ezúttal Gyurkó Pál számadókanász élete és munkássága került bemutatásra. Érdeklődve várjuk a további válogatásokat – kiállítás és kötet formájában is...

(Palóc Múzeum, Balassagyarmat, 2007)

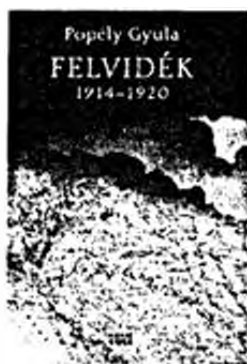

Visszaszámlálás

Popély Gyula: *Felvidék 1914–1920*

Popély Gyula indulatos történész. *Indulatos*, amennyiben kutatásainak tárgyát – mint szlovákiai magyar értelmiségi – érthetően nem kívülállóként közelíti meg. De nem *indulati alapú*, hiszen szigorú forráskritikai bázisra támaszkodva kísérel meg fényt deríteni a történelem eseményeire, s a folyamatokat nem pusztán objektivációként fogja föl, hanem a mindenkori emberi tényezővel is számot vet. A komáromi Selye János Egyetem és a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem professzora az elmúlt két évtizedben alapvető fontosságú monográfiákat publikált (pl. *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, Budapest, 1991; *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*, Pozsony, 1995, stb.), s a sort most a Felvidékért és Kárpátaljáért zajlott harc diplomáciai és katonai eseménytörténetével folytatta. A *Felvidék 1914–1920* című kötet a Szarajevótól Trianonig terjedő időszak áttekintésére vállalkozott, s mind tagolásában, mind megközelítésében újszerűnek mondható.

Ezt a témát a hazai marxista történetírás évtizedekig szinte tabuként kezelte. Az egykori szovjet blokkhoz tartozó, szomszédos államokkal kapcsolatos kérdések objektív, történeti forrásokon alapuló, előítéletektől mentes bemutatása az 1945 utáni dogmatikus történelem-

szemléletbe nem, az 1956 utáni liberálisabb felfogásba pedig csak korlátozottan fért bele. Csak emlékeztetőül jegyezzük meg, hogy a magyar történettudományban mérföldkőnek számító és nagy társadalmi nyilvánosságot kapott háromkötetes *Erdély története* (1986) aligha láthatott volna napvilágot, ha a főszerkesztő Köpeczi Béla éppen nem hivatalban levő művelődési miniszter. Az ő szakmai és politikai tekintélyével sikerült semlegesíteni azt a kultúrdiplomáciai nyomást, amelyet román politikai körök gyakoroltak a kötet megjelenésének leállítására érdekében. Ugyanakkor – a „kétfrontos harc” jegyében – Raffay Ernő *Erdély 1918–1919-ben* című kötetének (1987) szinte ezzel egy időben éles bírálatot kapott, első sorban merész, az addigi tabukat figyelmen kívül hagyó szemlélete miatt.

A Popély könyvének címében jelzett időszak (1914–1920) kezdő és záró évének történeti elhelyezése több egyszerű kronológiai kérdésnél. Ezek az évek ugyanis a korábbi évtizedek historiográfiai gyakorlatában sohasem fogtak közre egységesen tárgyalt periódust. Nemcsak azért, mert a marxista történetírás az egyetemes történetben az 1917-es oroszországi „Nagy Októberi Szocialista Forradalmat” az újkor és a legújabb kor választóvonalának tekintette, s ez szükségképpen determinálta a kutatási időhatárokat is, hanem azért is, mert érvényesült az úgynevezett

„haladó hagyományokra” építő munkásmozgalom-történeti szemlélet, amely az 1918–19-es eseményeket eleve kiragadta az adott kor társadalmi-gazdasági folyamataiból. A trianoni kérdéskörhöz kapcsolódva természetesen jelentek meg értékes és kevésbé értékes művek. Az időhatárookra vonatkozó alapelveket azonban – főleg a címekben – mindig betartották. Nem volt kivétel ez alól Raffay Ernő idézett munkája sem, de megemlíthetjük Soós Katalin *Burgenland az európai politikában, 1918–1921* (1971) és Ormos Mária *Padovától Trianonig, 1918–1920* (1984) című műveit.

Ami a kötet tartalmát illeti, az olvasó számára mindenekelőtt a *szemlélet* tűnik fel. A szerző az első résznek *A csehek és a világháború* címet adta, amelyen belül az első fejezet a háború előtti cseh aspirációkat tárgyalja. Ez a nyitány egyértelművé teszi, hogy a Felvidék sorsának láttatásához és megértetéséhez Popély kilépett a magyarországi értelmezési keretből. Az első részben bőséges információt szolgáltat a cseh emigráció Monarchia-ellenes tevékenységéről, amely az antant országaiban nem kevés sikerrel járt. Talán mondanunk sem kell, hogy ebben Tomáš Garrigue Masaryk és Edvard Beneš játszott főszerepet. Jellemző, hogy a háború utáni cseh igényeket megfogalmazó, hamis etnikai adatokon alapuló, angol nyelvű térképet röpiratként terjesztették. A Ferenc Józsefet követő IV. Károly érdemben nem tudta befolyásolni a háború végkimenetelét, s az Egyesült Államok hadba lépése, illetve a központi hatalmak meggyengülése (Románia, Bulgária kapitulációja) megpecsételte a Monarchia sorsát. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a páduai fegyverszünet Magyarország határait sehol sem sértette, így a Trianonhoz vezető úton a későbbi fejlemények okoztak súlyos következményeket.

A sokatmondó című második rész (*A történelmi pókerjátsszma hazai színterei*) lényegében nemzetiségi leltár. Benne képet kapunk a cseh politika fordulatairól, a magyarországi szlovákok kivárájáról, majd magára találásáról, s kitekintésként a németek, a lengyelek és a rutének önrendelkezési kísérleteiről. A politikai kereteket – tehát a Károlyi-kormány ténykedését – Popély az „agónia” kifejezéssel teszi plasztikussá. Az adott körülmények között persze aligha volt elvárható a későbbi következmények minden tekintetben előrelátó megítélése, de az is tény, hogy a hazai politikai közvéleményt hamis illúziókba ringatták, elaltatták az antantbarát Károlyi Mihály személyével kapcsolatos várakozások. A felgyorsult eseményeket a harmadik fejezet (*Katonai és diplomáciai küzdelem a Felvidékért*) rendszerezi, amely időben a belgrádi katonai konvenciót (1918. november 13.) követő két hónapot íveli át. Ezen időszak alatt fulladt kudarcba – nem kis részben a Szlovák Nemzeti Tanács erőfeszítései nyomán – a kompromisszumos magyar–szlovák kiegyezés, és került sor a Felvidék katonai megszállására (Vix-jegyzék). A cseh csapatok előrenyomulása akadálytalanul zajlott, s a majdani cseh-szlovák egység kibontakozását az 1918. december 11-én, Kassán kikiáltott, tiszavirág-életű és senki által el nem ismert Szlovák Köztársaság sem gátolhatta meg.

A negyedik rész (*Végjáték Párizsban, Prágában és Budapesten*) kronológiai kezdete a békekonferencia megnyitása. A szerző sikerrel hozza szintézisbe az 1919-es év hazai és nemzetközi fejleményeit egymásra hatásuk és ok-okozati összefüggéseik tükrében. Míg itthon a népköztársaság, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása rendezte át a közéletet, a csehek és a románok – kihasználva

immár a bolsevizmus elleni harc ürügét – újabb területeket hódítanak meg. Az önvédelem effektusa csak ezután érvényesült, ahogy Popély írja: „a nemzeti célok érdekében küzdő magyar Vörös Hadsereg volt az egyetlen erő, amely 1919 nyarán még képes volt védelmezni a megtámadott és minden oldalról szorongatott hazát.” Tegyük hozzá: sikerrel, bár a Tanácsköztársaság vezetőit elsősorban nem etnikai vagy nemzeti szempontok, hanem a közelgő világhorradalomba vetett hit motiválta. Mindeközben a háttérben zavartalanul dolgozott a párizsi békekonferencia, amely folyamatosságával groteszk történelmi kereteket nyújtott a politikai rendszereket váltó, területeket elfoglaló és elhagyó Kárpát-medencei közösségnek.

A Tanácsköztársasággal kapcsolatban három szempontot kell hangsúlyoznunk, Popély megközelítése kapcsán. Elsőként azt, hogy a proletárdiktatúra jelentőségét a munkásmozgalom-történeti szemléletű történetírás alapvetően a marxista fejlődélmélet beteljesülésében, azaz a munkásosztály hatalomra jutásában látta. Popélynál mindez elsősorban a nemzeti önvédelem lehetőségeként jelenik meg. A másik szempont annak megítélése, hogy a Tanácsköztársaság ténye vajon befolyásolta-e a béketárgyalások kimenetelét? A marxista történetírás ennek nem tulajdonított jelentőséget, illetve nemmel felelt, tekintve, hogy a határok már ezt megelőzően körvonalazódtak. Popély szerint azon-

ban a bolsevizmus felszámolására való törekvés igenis komoly tényező volt Párizsban, így befolyásolta az antant Magyarország iránti megnyilvánulását. S végül, míg munkásmozgalmi szempontból az 1919. június 16-án, Eperjesen kikiáltott Szlovák Tanácsköztársaság a világhorradalom realitását volt hivatott igazolni, Popély ezt „politikai szemfényvesztésnek” tartja, hiszen az adott hatalmi helyzetben ennek semmilyen gyakorlati jelentősége nem volt, ellenben tovább ingerelte a párizsi döntőnököket.

A könyv ötödik, egyben utolsó fejezete a *Trianon* címet kapta. A szerző bemutatja az Apponyi Albert által vezetett magyar delegáció sikertelen erőfeszítéseit, a békediktátum aláírásának körülményeit, s végül a hazai politikai és társadalmi visszhangokat, majd a parlamenti ratifikációt. *Finis Hungariae* – jövendölte Károlyi, s talán megbocsátható a recenzens megjegyzése: ehhez a témához magyarként lehetetlen érzelemmentesen viszonyulni. Popély könyve azért jó, mert bár *szerzője*, mint említettük, indulatos kutató, magának a *műnek* nem célja az indulatkeltés. Tényeket vesz sorra, ezeket tartalmi, szemléletbeli és módszertani szempontból egyaránt szintézisbe hozza, s olyan összefüggéseket világít meg, amelyek hozzásegítenek *személyes* történelmi értékelésünk kialakításához.

(Magyar Napló Kiadó – FOKUSZ
Egyesület, Budapest, 2010)

Civil erő

Matúz Gábor: *A legbátrabb város*

Azt a kérdést tettem fel Matúz Gábor *A legbátrabb város* című – a csehek 1919-es balassagyarmati kiverésének eseményeit felidéző – dokumentarista filmjének megtekintése előtt, hogy a rövid snittekhez szoktatott szemünk számára egy egész estét betöltő, történelmi eseményt felelevenítő és

faggató film képes-e a figyelmet elkalandozások nélkül lekötöni? Tud-e a műfaj esetében bevált terjedelem kétszeresének az idejére a képernyő előtt tartani? Nem mint a múlt eseményei iránt érdeklődőt, hanem mint tartalmas kikapcsolódásra vágyót. Milyen filmes eszközöket lehet bevetni annak érdekében, hogy hiteles – de ne túlbeszél – és feszés – de ne a játékfilm szórakoztatás irányába elvitt – legyen a végeredmény?

Ahogy Hamvas Béla fogalmaz: „első a kép, amely az ember egészét megragadja, s csak azután következik az érzelem, a gondolat, a hangulat, amelyet a kép az emberben fakaszt”. Amennyiben „első a kép”, milyen képi lehetőségekből komponál Matúz Gábor? Az első filmkockákon a hó tisztaságából egy csata szétszórt áldozatainak, két kiégett épület maradványainak látványára fókuszál az operatőr. Ezt követően – vagonok, katonák, mozdonyvezető – a frontról való hazatérés képei. Mintha játékfilm kezdődne, aztán Bükki Bence nemzeti gyászt, s valamiféle dacos lázadást ötvöző zenéje elhalikul, megszólal a narrátor: „Mindennek

vége... A háború elveszett...”

A mozivásznon a(z) – 1914 június 28-i szarajevói merénylet nyomán bekövetkező – világhétség utáni vesztes nemzet hazatérő fiait látjuk. Érzelemben, gondolatban, hangulatban már megfogott a film. Ezt erősíti a vasúti sínek mentén játszó gyerekek csoportja, akik

elsőként fedezik fel a leszerelő bakákkal begördülő szerelvényt. Miközben a csupasz, halomba vágott akácágak között távoznak a katonák, Szabó János József hadtörténész az első világháború emberekre, családokra gyakorolt hatásáról beszél, majd maga is feltűnik, mint a korszak ismerője, értelmezője. Tőle tudhatjuk meg, hogy az „utánpótlás” hiánya miatt 1918-ra a hadra fogottak átlagos testsúlya 47 kg. Ezt követően archív csatajelenet tárul a szemünk elé, s a narrátor a háború nemzetre gyakorolt következményeit foglalja össze. Tehát Matúz Gábor három eszköz felhasználásával él: egyfelől narrált vagy dialógusokban megelevenedő – az adott korszakról képet nyújtó – játékfilmbetéteket szerepeltet, amellyel leginkább érzelmi és hangulati állapotot kíván elérni (és ér el), másfelől a dokumentumfilmek esetében gyakran alkalmazott „beszélő fej”-es megoldásra, azaz a bemutatni kívántak legjobb szakértőinek megszólaltatására alapoz, amellyel ismereteket közvetít és elsősorban intellektuális élményben részesít. Harmadrészt az adott korszak felvételeinek

olyan részleteit integrálja a filmtestbe, amelyek a verbális felidézést hitelesíteni képesek. Ezek dinamikus váltakoztatásával egy sűrű szövésű filmszövet jön létre, melynek – egy idő után – minden eleme az 1919-es balassagyarmati események felé mutat.

Miről beszél a szakemberek sora? A másodikként megszólaló Popély Gyula, a szlovákiai Selye János Egyetem történésze az Antant által támogatott környező és/vagy az akkori Magyarországon nemzetiiségként jelen lévő népek igényeiről, területi mohóságáról. Ezt ecseteli tovább a narrátor a vagonokból távozó katonák, a fegyvereldobás vissza-visszatérő képei alatt. Balassagyarmat esetében is a civil lakosság így jut egy zászlóaljra való hadfelszereléshez. Gere József vasúttörténész szerint a vasutasok találkoznak elsőként ezekkel a puskákkal, amit életmódjukból következően begyűjtenek és elrejtenek. Paul Gradvohl, a franciaországi Nancy Université történésze a Károlyi Kormány lehetetlen helyzetére világít rá: az ország védelmi eszközökkel nem rendelkezett, ugyanakkor blokádnak alá vetették, a lakosság ellátása akadozott. Tyekvicska Árpád, a Nógrád Megyei Levéltár vezetője a városi munkástanácsok létrejöttének és hatalomhoz jutásának okaként a közigazgatásban eluralkodó káoszt nevezi meg. Rudolf Kučera, prágai politológus Beneš és Masaryk felismerését – a csehszlovák államon belüli szláv többséghez nélkülözhetetlenek a szlovákok – elemzi. „Ezért született meg a soha nem létező csehszlovák államnak és csehszlovák nemzetnek a fikciója.” Miroslav Jařábek, a brnoi Masaryk Egyetem történésze szerint Benešékben a csehszlovák állam gondolata az első világháború alatt Párizsban Milan Rastislav Štefánikkal folytatott beszélgetések során

merült fel először. Gradvohl a nem létező állam Antanttal való elfogadtatásának elképesztő sikerén ironizál, majd felhívja arra a figyelmet, hogy sem „Csehszlovákiának”, sem Romániának nem volt joga arra, hogy Magyarország területét megszállja csapataival. Az előbbinek nemlétezése, az utóbbinak hadban nem állása alapján. Kučera szerint a cseh(szlovák) igények a franciák érdekeit szolgálták egyfelől a bolsevik nézetek terjeszkedésével, másfelől a németek hatalmi helyzetével szemben. Tyekvicska a csehek tudatos helyzetteremtésre való törekvése fontos részelemének tekinti a minél nagyobb terület megszállását. Romsics Ignác az intervencióval szembeni bátorlan ellenállásra, s ezek sikertelenségére hívja fel a figyelmet, Tyekvicska pedig a sikertelenség elsődleges okára: az állam katonai támogatása minden esetben elmarad. Az elfoglalt területek szlovák lakossága is tiltakozik, konfliktusba kerül a csehekkel – jelzi Szabó János József hadtörténész. A cseh haderő egyre közelebb került Balassagyarmathoz. Ha átlépi az Ipoly-folyót, a demarkációs vonalat, ellenálljanak-e? – ez volt a legfőbb kérdés. A film történelmi előzményeket és a politikai feltételeket tárgyaló első harmadát követően Nógrád megyeszékhelyére visz az út, ahol rövid tanácskozás után úgy döntöttek, ellenállás nélkül átadják a várost az idegen megszállóknak, akik 1919. január 15-ére virradóra vonulnak be, foglalják el a stratégiai pontokat. Gradvohl felhívja arra a figyelmet, hogy Magyarország új határainak kijelölése egy vasúti térkép alapján történt, mert az Antant-barát csapatoknak tudniuk kell Oroszország felé mozogni. Balassagyarmat vasúti csomópont lévén, kiemelt fontosságúvá vált a csehek számára. A január 18-án kezdődő béketárgyalások szubjektív

befolyásoló tényezőinek – narrátor általi – áttekintését követően Romsics Ignác a nemzetiségek dezintegrációs törekvéseinek megvalósulásában és az Antant-tagok Monarchia-ellenességében rejlő érdekezésekre hívja fel a figyelmet. Az idő előrehaladásával és a konfliktusok szaporodásával a vasutasok szabotázsba kezdtek. Balassagyarmat Csehszlovákiához történő végleges csatolása szinte elkerülhetetlennek látszott, hiszen Rákóczy István kormánybiztoshoz Bazovsky Lajos zsupán (ispán) a település impériummá nyilvánításának dekrétumával állított be, s hamarosan a szlovák nyelv kötelező használatával kapcsolatos intézkedéseket fogantatosított. Január 28-án Rákóczy a közalkalmazottakkal ismerteti a kialakult helyzetet, illetve amennyiben továbbra is hivatalukban kívánnak maradni, hűség esküt kell tenniük a Csehszlovák állam mellett. A jelenlévők ezt elutasítják. Tyekvicska Árpád szerint ez az az esemény, amely a 29-i felkelést elindítja. Ugyanezen a napon a vasutasok tárgyalásokat folytatnak a csehszlovák szervekkel, és szintén egyértelművé teszik, hogy nem fogják letenni az esküt. A gyerekkorú Petrovics Sándor segítségével felderítik a megszálló haderő nagyságát, majd értesítik erről a közeli Magyaránádon állomásozó magyar katonák parancsnokait, Bajatz Rudolf és Víz Zsigmond századosokat, hogy segítsenek a csehek kiverésében. A minderről tudomást szerző, Budapest felé tartó Rákóczy magához rendeli a katonatiszteket, s felhívja a figyelmüket arra, hogy a csehek minden ellenállást keményen megtorolnak, ne hozzák ilyen helyzetbe a lakosságot. A tisztek mégis úgy döntenek, a vasutasok mellé állnak – a meglepetés erejére építve megindítják a támadást. Segítségért futárt menesztettek a Rétság állomásozó haderő parancs-

nokához, Pálmay Ernő századoshoz. A város határában egyesülnek a fegyvert fogott polgárokkal, s pontban hajnali 4 órakor megkezdik a város visszafoglalását. A csehek azonban felkészülten várják az érkezőket. „Ennek ellenére nem hátráltak” meg a laktanya ostrománál sem a 38-as bakák, sem a Víz-különítmény tagjai, betörték az épületbe, majd egymástól megriadva az épületen kívül vesznek föl lövést. Onnan szólítják föl a cseheket a megadásra, akik ennek tanújelét adják, ugyanakkor a védelemből előjövő magyar katonákat löni kezdi. Ezt követően – agitátorok hatására – az életben maradtak feladják a küzdelmet és visszavonulnak a magyaránándori szállásukra. Helyükre civilek lépnek, tűz alatt tartják a cseheket, a szökéseket megakadályozzák. A laktanya szorultakon mindinkább eluralodik a kétségbeesés. Közben Rákóczynak sikerül Budapesten elérnie, hogy ne hagyják magára az Ipoly-parti várost. Elsőként az iglói géppuskások kapnak parancsot és kelnek útra. A gyarmatiak azonban erről mit sem tudnak. Délután egykor, az iglói géppuskásokat szállító vonat megérkezésével egy időben a csehek telefonon megadják magukat, így a katonák ellenállás nélkül foglalják el a laktanya épületét. „Valahogy így történt. Volt egy város, amelynek a polgárai, mikor látszólag már minden elveszett, képesek voltak leküzdeni a tehetlenséget, összefogni, és fordítani egyet a történelem szekerén, megmentve nem csak Balassagyarmat, de egész Magyarország becsületét. Véraldozatuk nem tudta útját állni a külső és belső országvesztésnek, Trianonnak és a vörös terrornak, ám egy üzenetet mégis örökül hagytak az utókornak: a bátorság, a hit és a hazaszeretet nem ismer lehetetlent és sohasem hiábavaló. (...) Így követte a vesztes háborút győztes csata, és lett

Balassagyarmat a legbátrabb város, Civitas Fortissima” – nem alaptalanul.

Matúz Gábornak ügyes szerkesztéssel, többszemponútú megközelítéssel és megjelenítéssel érdekfeszítő filmet sikerült létrehoznia Nógrád megye egyik

legjelentősebb XX. századi történelmi eseményéről – legendává emelve ezzel a civil kezdeményezés erejét.

(Közép-Európai Média Intézet Kft.,
Balassagyarmat, 2009)

*„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amikorának irodalma mutatja.”*

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2010. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott, mikszáthi hagyományokhoz kapcsolódó szépirodalmi művekkel, valamint tanulmányokkal lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban, jeligével ellátva (feloldását zárt borítékban) 2010. június 15-ig

lehet benyújtani a *Palócföld Szerkesztőségének* címére (3101 Salgótarján, Pf.: 270).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége bírálja el.

A pályázat díjai:

- I. 100 000 Ft
- II. 80 000 Ft
- III. 60 000 Ft

Eredményhirdetésre 2010 szeptemberében, a Nógrádi Megyenap és Kulturális Fesztivál keretében kerül sor.

A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

ADÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat): Költő, szerkesztő, újságíró. Jelenleg Budapesten él. A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság vezetője. Legutóbbi kötete: *Apám pornója* (2010).

BARÁTHI OTTÓ (1944, Hatvan): Író, újságíró, közgazdász doktor. 1967-től publikál. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötetei: *A Kálvária kálváriája* (2008); *50 év a Palócföld életéből* (2008).

BEDECS LÁSZLÓ (1974, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Nyelvek a végtelenhez* (2009).

BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR (1967, Sárospatak): történész, művelődésszervező, jogász. Budapesten dolgozik, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára. A Sárospatakon megjelenő *Zempléni Múzsza* című társadalomtudományi és kulturális folyóirat alapító főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Múzsák a ködben* (2008).

CSUKOVITS ANITA (1965, Szombathely): Néprajzos muzeológus. A váci PMMI Trágor Ignác Múzeum munkatársa. Kutatási területe: népszokás, népi vallásosság, népművészet.

DUKAY NAGY ÁDÁM (1975, Salgótarján): Író, szerkesztő, eltévedt zenész. 1999 és 2004 között a *Palócföld* munkatársa. Jelenleg Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Hosszú éltáv* (2002).

FICSKU PÁL (1967, Debrecen): Író. Többek közt Szabó Lőrinc-díjjal ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötete: *Gyerekgyár* (2006).

FÖLDI PÉTER (1949, Somoskőújfalu): Festőművész, tanár. Számos szakmai elismeréssel rendelkezik. Például a Magyar Köztársaság Arany Keresztje (1998), a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze (2001), Derkovits-nívódíj (1980), Munkácsy- (1987) és Kossuth-díj (2007).

G. KOMORÓCZY EMÓKE (1939): Irodalomtörténész, 1990-től az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi kötete: *A „lútt és tiltott” határán* (2010).

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKÓ (1974, Körmend): Nyelvész, kritikus. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének adjunktusa. Salgótarjánban él. Kötete: *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században* (2007).

GRECSÓ KRISZTIÁN (1976, Szegvár): Író. Az *Élet és Irodalom* prózarovatának szerkesztője. Többek közt József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Tánciskola* (2008).

HALMI NIKOLETT (1984): Író, kritikus. Nógrád megyében él.

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író, antropológus. Sóshartyánban él. Legutóbbi kötete: *Alvó konfliktusok mezején* (2008).

KISS ZSOLT (1973, Sopron): Író. A 2006-os Alexandra novellapályázaton első díjat nyert. Jelenleg Budapesten él.

KOÓS ISTVÁN (1975, Miskolc): Irodalomtörténész, kritikus, képregényrajzoló.

MIZSER ATTILA (1975, Losonc): Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Köz* (2008).

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Irodalomtörténész, kritikus. Kötete: *Magánterület* (2008).

NYERGES GÁBOR ÁDÁM (1989, Budapest): Költő. Az ELTE-BTK magyar szakos hallgatója, az *Apokrif* folyóirat főszerkesztője. Első kötete előkészületben az Orpheusz Kiadónál *Helyi érzéstelenítés* címmel.

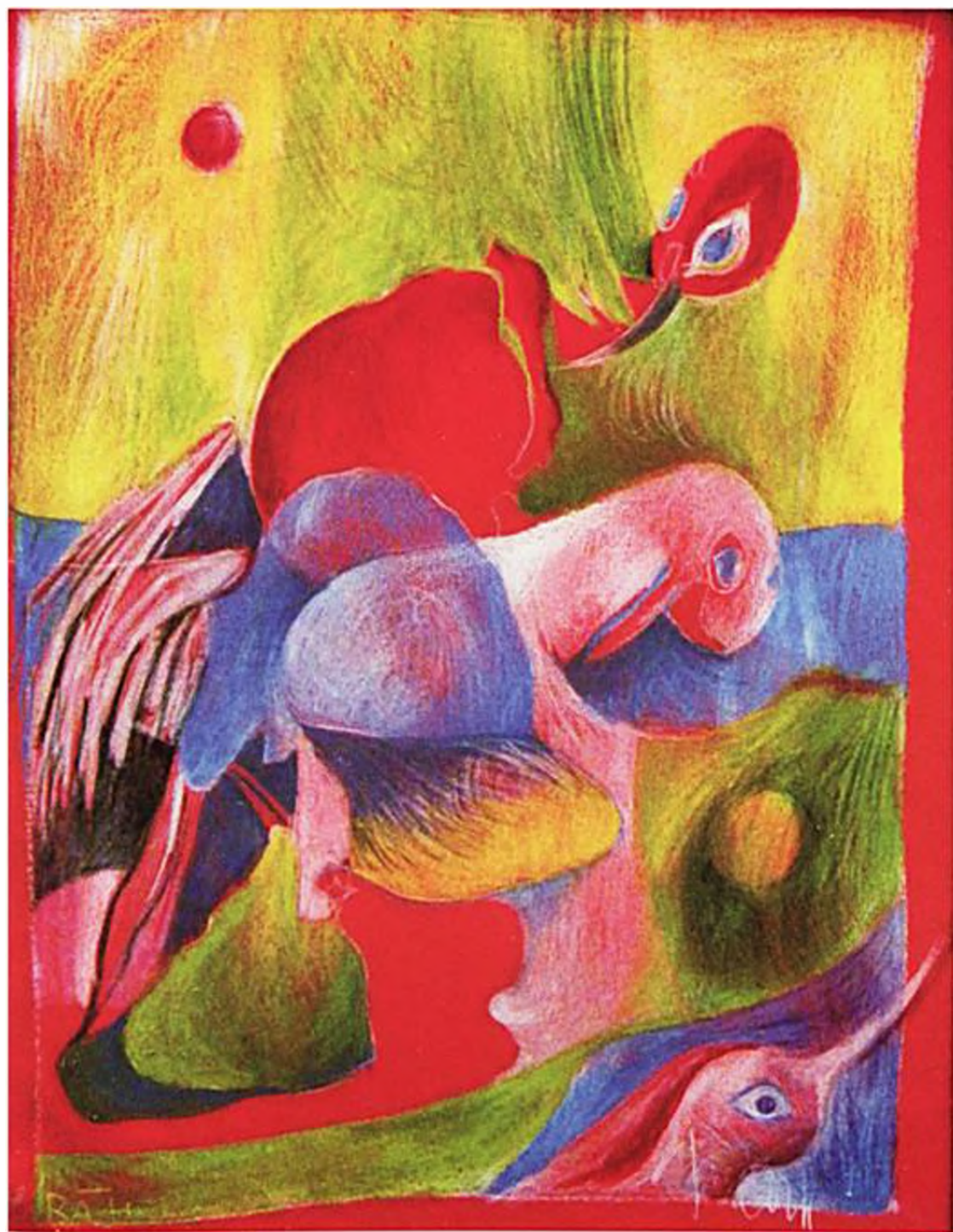
SZALAY ZOLTÁN (1985, Dunaszerdahely): Író, jogász. Legutóbbi kötete: *A kormányzó könyvtára* (2010).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságán él. Legutóbbi kötete: *Optikai tuning* (2009).

TÉTÉNYI CSABA (1972, Budapest): Író. Legutóbbi kötete: *Akkor sem biztosítási esemény* (2006).

TÓTH KRISZTINA (1967, Budapest): Költő, író, műfordító, szerkesztő. Többek közt József Attila- (2000), Márai Sándor- (2007) és Artisjus Irodalmi Díjjal (2010) ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötetei: *Magas labda* (2009); *Hazaviszlek, jó?* (2009).

TÓZSÉR ÁRPÁD (1935, Gömörpéterfala): Költő, szerkesztő, kritikus, műfordító. Többek közt Fábry Zoltán- (1991), József Attila- (1993) és Kossuth-díjjal (2004) tüntették ki. Pozsonyban él. Legutóbbi kötete: *Csatavirág* (2009).

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

„Unja a túlságos jókat,
Unja a nyugtalanokat
S a sokszerű nagy álmodókat.”

Ady Endre

nka

Nemzeti Kulturális Alap

